

SELVIYTYMINEN, SYRJÄYTYMINEN JA OSALLISUUS

Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia jälkihuollosta

KATI LEHTOTIE

Tampereen yliopisto, Pori

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Sosiaalityön pro gradu tutkielma

Lokakuu 2018

Tampereen yliopisto Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Pori

LEHTOTIE, KATI:

SELVIITYMINEN, SYRJÄYTYMINEN JA OSALLISUUS

Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia jälkihuollosta

Pro gradu -tutkielma, 68 sivua, 1 liitesivu

Sosiaalityö

Ohjaaja: Tuija Eronen

Lokakuu 2018

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää lastensuojelun jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia suhteessa selviytymiseen, syrjäytymiseen ja osallisuuteen sekä miten lastensuojelulaitoksiin sijoitetuina olleet nuoret ovat kokeneet jälkihuollon palveluiden auttaneen heidän itsenäisen elämänsä aloittamista.

Tutkimus liittyy osaksi kotimaista lastensuojelun sijaishuollon tutkimusta. Sijaishuollon päätyttyä lastensuojelulaitoksessa, joutuvat nuoret ottamaan vastuun omasta elämästään. Jälkihuollon tehtävä on tukea nuoria tässä itsenäistymisen vaiheessa. Jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia jälkihuollon onnistumisesta on tutkittu suhteellisen vähän, joten näen tästä syystä tutkimuksen aiheen tärkeänä. Jälkihuollon järjestämisestä vastaa lapsen sijoittanut kunta, mutta jälkihuollon järjestämisen tavat ovat henkilökohtaisen työkokemukseni mukaan vaihtelevia.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakentuu selviytyvyyden, syrjäytymisen ja osallisuuden käsitteiden ympärille. Tutkimuksen aineisto koostuu viiden nuoren teemahaastatteluista. Haastatteluun osallistuneet nuoret tavoitettiin kahden satakuntalaisen toisen asteen oppilaitoksen kautta. Aineiston analysoinnissa menetelmänä on käytetty teemoittelua ja sisällönanalyysiä.

Tutkimuksen keskeisinä tuloksina esitetään, että lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen nuorten itsenäistymisvaiheeseen tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota jälkihuollon onnistumisen varmistamiseksi. Nuorten riski syrjäytyä on tutkimustulosten mukaan suuri ja nuorten osallisuutta omaan jälkihuoltoonsa, tulevaisuutensa ja asioidensa suunnitteluun tulisi lisätä nykyisestä. Etenkin nuorten alhaiseen koulutuksen tasoon tulisi kiinnittää huomiota.

Asiasanat: jälkihuolto, kokemukset, selviytyvyys, syrjäytyminen, osallisuus

University of Tampere School of Social Sciences and Humanities

LEHTOTIE, KATI:

RESIELENCE, SOCIAL EXCLUSION AND PARTICIPATION

Experiences of young who are entitled to after-care

Master`sThesis, 68 pages, 1 appendix page

Social Work

Supervisor: Tuija Eronen

October 2018

This Master`s thesis examines experiences of adolescents who are entitled to child welfare`s after-care. Study examines experiences of after-care adolescents in relation to resilience, social exclusion and participation and how the services of after-care have helped them in the beginning of their independent life. The study is part of national child welfare`s foster care examination.

When foster care is over in the child welfare institution the young people have to take responsibility about their own lives. The duty of after-care is to take care and support these young in their path to independence. There are relatively few examinations about how young people who are entitled to after-care experience their after-care`s services, so from that point of view I feel this examination is important. The community who has taken the child into care has the responsibility to organize the after-care. Based to my personal work experience the communities have very various ways to organize after-care`s services.

The theoretical part of this study is built around concepts of resilience, social exclusion and participation. Material of this examination consists five theme interviews of young people who are entitled to after-care. The young have been reached through two professional schools of Satakunta. The type of study is qualitative and the data was analysed with the method of content analysis.

According to this study the main results are that there should be more consideration of the young people who are entitled to after-care in the time they face their independence. That would ensure that after-care is successful. According to previous examination after-care young`s risk to social exclusion is significant and that`s why there should be more consideration of after-care young`s participation to their own matters and their plans about their future. Especially the after-care young`s low level of education should have more attention.

Keywords: after-care, experiences, resilience, social exclusion, participation

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
2 VIIMESIJAINEN LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO.....	3
2.1 Sijaishuoltopaikan valinta.....	6
2.2 Lastensuojelulaitokset.....	9
2.3 Lastensuojelulaitokset instituutioina.....	11
2.4 Jälkihuollon sisältö.....	14
3 LAITOKSESTA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN	18
4 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	21
4.1 Selviytyvyyden käsite.....	21
4.2 Syrjäytymisen käsite	24
4.3 Nuoren osallisuus jälkihuoltoonsa.....	27
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	30
5.1 Tutkimustehtävän kuvaus.....	30
5.2 Teemahaastattelu aineiston keruun menetelmänä.....	31
5.3 Aineiston hankinta	33
5.4 Aineiston analysointi.....	34
5.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	36
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	38
6.1 Nuorten lastensuojelullinen historia.....	39
6.2 Siirtymä pois lastensuojelulaitoksesta.....	42
6.3 Jälkihuollon työntekijä.....	49
6.4 Nuorten koulutus.....	51
6.5 Arjen sujuminen.....	54
6.6 Suhde sosiaalityöntekijän ja jälkihuolto suunnitelman merkitys.....	56

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	61
LÄHTEET.....	69
LIITTEET	
Liite 1	

1 JOHDANTO

Nuoruus on kaikille haasteellista aikaa, koska silloin siirrytään lapsuudesta aikuisuuteen. Kaikki nuoret tarvitsevat tällöin aikuisten tukea, mutta erityisesti tukea tarvitsevat lastensuojelun piirissä olleet nuoret. Lastensuojelulaitoksiin sijoitettuina olevat nuoret kokevat siirtymän ympärivuorokautisen tuen piiristä itsenäiseen elämään, jolloin nuorten tulisi kyetä huolehtimaan itsenäisesti oman elämänsä osa-alueista. Lastensuojelulaitoksiin sijoitetaan usein teini-ikässä olevia nuoria, joille on biologisessa kodissaan mahdollisesti jo syntynyt vahingollisia toimintatapoja. Sijaishuollon ja sen jälkeisen jälkihuollon tulisi kyetä vastaamaan nuoren tarpeisiin ja tarjoamaan nuorelle hänen tarvitsemansa psyykkiset voimavarat ja elämänhallinnan taidot itsenäistä elämää varten.

Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa on tehty rekisteritutkimuksia lastensuojelun asiakkaana olleiden lasten myöhemmästä selviytymisestä. Näiden tutkimusten perusteella huostassa olleiden lasten todennäköisyys jäädä heikosti koulutetuksi, työttömäksi ja työvoiman ulkopuolelle, sairastua psyykkisesti, alkaa odottaa lasta muita nuorempana tai kuolla aikaisemmin, on vastaavan ikäisiin verrattuna suurempi. Ruotsalaisessa seurantatutkimuksessa havaittiin teini-ikässä sijoitettujen riskin aikuisina joutua psykiatriseen hoitoon, tapaturmiin tai yrittää itsemurhaa myös huomattavasti saman ikäisiä korkeammaksi. (Heino & Johnson 2010, 270.) Tutkimusten tulokset eivät luo valoisaa näkymää lastensuojelulaitoksessa sijoitettuna olleiden ja jälkihuoltoon siirtyvien nuorten aikuisten tulevaisuudesta ja luo suuret odotukset paitsi sijaishuollon myös jälkihuollon tuloksellisuudelle.

Jälkihuollon piiriin kuuluvilla nuorilla ei välttämättä ole yhtä toimivaa läheisverkostoa kuin muilla nuorilla ja heidän elämänhallinnan taitonsa saattavat olla puutteellisemmat kuin nuorilla yleensä. Huostaanotettuna olleen nuoren itsenäistymiseen voi liittyä yksin jäämisen tunteita, arkielämän taitojen puutetta tai huonon itsetunnon aiheuttamia ongelmia. Tilanteessa, jossa lastensuojelulaitoksesta pois muuttavalla nuorella ei ole itsenäistymisvaiheessa opiskelu- tai työpaikkaa ja tulevaisuuden näkymät ovat epäselvät, liittyy nuoren elämään paljon epävarmuutta tulevaisuudesta. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 54.)

Pro-gradu tutkimuksessani tutkin lastensuojelulaitoksiin sijoitettuina olleiden ja jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten aikuisten kokemusten näkökulmasta jälkihuollon onnistumista. Tarvetta jälkihuollon kokemusten tutkimiseen tukee Lastensuojelun keskusliiton jälkihuoltotyön oppaassa mainitsemat seikat: lastensuojelun työntekijät kaipaavat selkeämpää ohjeistusta jälkihuollosta, jälkihuoltoon siirtyvät nuoret eivät läheskään aina tiedä mihin he ovat oikeutettuja, valtakunnallisesti katsoen jälkihuollon toimintakäytännöt ovat epäyhtenäisiä ja vaihtelevia ja tutkimus- ja tilastotietoa

jälkihuollosta on varsin vähän. (Heinonen 2016, 3.) Selvitän 18–21-vuotiaita huostaan otettuina ja lastensuojelulaitokseen sijoitettuina olleita nuoria aikuisia haastattelemalla, miten he kokevat jälkihuollon palvelut ja kuinka he kokevat jälkihuollon palveluiden auttaneen heidän itsenäisen elämänsä aloittamista. Haastatteluja analysoimalla etsin viitteitä jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten selviytyvyyteen tai syrjäytymiseen. Lisäksi tärkeää on tietää, kokevatko nuoret olevansa osallisia oman jälkihuoltonsa rakentumiseen.

Kiinnostus juuri tätä aihetta kohtaan on herännyt henkilökohtaisen työhistoriani kautta. Olen työskennellyt kuntien lastensuojelussa, erikoissairaanhoidossa psykiatrialla ja toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa. Kaikissa näissä työpaikoissa olen törmännyt nuoriin, jotka ovat olleet sijoitettuina lastensuojelulaitoksiin. Nuoren täytettyä 18 vuotta ja muutettua pois lastensuojelulaitoksesta ovat nuoren elämänhallinnan taitojen puutteellisuudet tulleet esiin. Nuoren opiskelut ovat keskeytyneet, päihteet ovat tulleet korostuneesti mukaan elämään, omien asioiden hoitaminen on ollut vaikeaa ja vuorokausirytmä on ollut sekaisin. Kun sijoitus on päättynyt, nuori muuttaa omaan asuntoon, opinnot ovat kesken ja nuorella tulisi olla riittävät elämänhallinnan taidot. Työhistoriani kautta tiedän, että monilla lastensuojelulaitoksissa asuneilla nuorilla on taustallaan kotiolosuhteet, jotka eivät välttämättä tue nuoren elämänhallintaa ja tätä kautta itsenäisen elämän aloittamista.

Nuorten kokemuksia jälkihuollon palveluista ja jälkihuollon toimivuudesta on tutkittu vähän (Törönen 1999, 14). Tutkimuksessani haastattelemieni nuorten jälkihuolto oikeus on alkanut 18 ikävuodesta ja jatkuu 21 ikävuoteen, joten jälkihuollollisin keinoin pyritään tukemaan nuoren tulevaisuuden kannalta tärkeitä ratkaisuja.

Aloitan tutkimukseni käsittelemällä sijaishuollon, lastensuojelulaitosten ja jälkihuollon käsitteitä lastensuojelulain mukaan. Avaan luvussa, millaiset nuoret tutkimustiedon valossa sijoitetaan lastensuojelulaitoksiin, millainen instituutio lastensuojelulaitos on ja miten käsite jälkihuolto yleisesti ymmärretään ja kuinka jälkihuollon tulisi vastata nuoren tarpeisiin itsenäistymisen vaiheessa. Jälkihuoltoa ei voi nähdä irrallisena prosessina sijaishuollosta, vaan nuoren elämässä jatkuvana prosessina (Pukkio & Hipp 2016, 16).

Luvussa kolme kerron itsenäistymiseen liittyvistä haasteista, joita lastensuojelulaitoksesta pois muuttava nuori voi kokea. Luvussa neljä esittelen tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä toimivat kolme käsitettä: selviytyvyys, syrjäytyminen ja nuoren osallisuus. Nämä kolme osa-aluetta muodostavat kokonaisuuden, joiden avulla olen teemoitellut teemahaastattelulla keräämäni aineiston. Luvussa viisi täsmennän tutkimus tehtäväni, kerron tarkemmin aineiston keruusta, esittelen aineiston ja siihen suorittamani analyysin. Luvussa kuusi kerron tutkimukseni tulokset.

2. VIIMESIJAINEN LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO

Lastensuojelu on osa laajaa yhteiskunnallista palvelujärjestelmää. Lastensuojeluun liittyvät palvelut voidaan jakaa kolmeen tasoon. Lasten kasvuolosuhteisiin, peruspalveluihin ja yksilö- ja perhekohtaisiin palveluihin. Primääri taso kattaa koko väestön, sekundäärinen koskee valikoitua joukkoa ihmisiä ja tertiäärinen kohdistuu yksilö- ja perhekohtaiseen huoltoon, hoitoon ja kuntoutukseen. Primääri tasolla tarkastellaan esimerkiksi nuorten hyvinvointia, terveyttä ja elinoloja. Sekundääri tason palveluja ovat esimerkiksi neuvola ja koulut ja tertiääri tasoa edustavat erityispalvelut. (Bardy & Heino 2013, 33.) Varsinkin korjaavan lastensuojelun palvelut, kuten sijaishuollon voi mieltää, voidaan katsoa kuuluvan tertiääritason erityispalveluihin. Jälkihuolto on osa sijaishuollon prosessia ja lastensuojelun palvelutarjontaa ja näin ollen koskettaa tertiääritason palveluna vain pientä osaa nuoruusiässä olevista yksilöistä.

Suomessa tilastoidaan lastensuojelun tekemiä sijoituksia ja näin niitä voidaan vertailla vuositasolla keskenään. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen lastensuojelu 2015 tilaston mukaan Suomessa oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna vuoden 2015 aikana 17 664 lasta ja nuorta. Lukumäärä väheni 2 prosenttia edellisestä vuodesta. Vuoden 2015 viimeisenä päivänä huostassa olleista lapsista yli puolet oli sijoitettu sijaisperheisiin ja laitoksiin oli sijoitettuna 25 prosenttia huostassa olleista lapsista. (Kuoppala & Säkkinen 2016.)

Sijaishuollon tuottamisessa on tapahtunut rakenteellisia muutoksia muun muassa vuoden 2012 voimaan tulleen lastensuojelulain muutoksen myötä, joka korostaa perhehoidon ensisijaisuutta. Lastensuojelulaitokset ovat myös enenevässä määrin muiden kuin julkisten ylläpitämiä. Laitospalvelut ovat yksityistyneet eniten verrattuna muihin sosiaalisektorin palveluihin. Sijaishuoltopalveluiden tuottamisessa tapahtuneiden muutosten, markkinaistumisen tai kilpailutuksen seurauksista tai vaikutuksista lapsen edun toteutumiseen ja yleensä sijoittamisen käytäntöihin ei ole Suomessa tutkittu. (Laakso 2013, 12–13.)

Lastensuojelussa pyritään aina ensisijaisesti tukemaan lapsia, nuoria ja perheitä avohuollon tukitoimin (Lastensuojelulaki 417/2007 36§). Avohuollon tukitoimia ovat esimerkiksi taloudellinen tuki, tukihenkilö- tai perhe, perhetyö tai vaikka päivähoitopaikka pienelle lapselle. Kuitenkin joskus on tilanteita, joissa avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä ja lapsi tai nuori joudutaan sijoittamaan kodin ulkopuolelle. Sijoituksella pyritään tällöin turvaamaan lapsen tai nuoren terve kasvu ja kehi-

tys. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle voi tapahtua lapsen kiireellisenä sijoituksena, avohuollon tukitoimena tai huostaanottamalla lapsi. (Laakso 2009, 27.)

Lastensuojelulain mukaan lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai lapsi vaarantaa itse vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla näihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanotto on viimesijainen toimi ja huostaanottoon ei koskaan lähdetä kevyin perustein. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi tai ne eivät muutoin ole lapsen edun mukaisia. Nuoren sijoittaminen sijaishuoltopaikkaan voi tapahtua myös kiireellisenä sijoituksena. Huostaanotto eroaa kiireellisestä sijoituksesta muun muassa siten, että huostaanoton prosessi on paljon pidempi. Kiireellinen sijoitus tehdään, jos lapsen tai nuoren tilanne vaatii lapsen tai nuoren turvaamiseksi välittömiä lastensuojelullisia toimia. Huostaanoton valmistelu vie enemmän aikaa, se vaatii sosiaalityöntekijän laatimia asiakirjoja ja juridisia vaiheita, kuten kuuleminen ja näin ollen prosessi kestää pidemmän ajan. Tämä antaa nuorelle ja biologiselle perheelle mahdollisuuden sopeutua tulevaan. (Lastensuojelulaki 417/2007 40§.)

Vaikka sijoitettujen lasten lukumäärä on kasvanut jo usean vuoden ajan, kuntien hyvinvointisuunnitelmissa on vähän tietoa sijoitettujen lasten hyvinvoinnista. Vähän on tietoa myös siitä, miten lapset voivat sijaishuollossa ja miten sijaishuollolla on onnistuttua tukemaan huostaanotettujen lasten elämää. Yksityiskohtaisempia ohjeita sijaishuoltopaikan valintaan ei ole ja näin ollen sijaishuoltopaikan valinta jää usein sosiaalityöntekijöiden ammatillisen osaamisen ja tilanneharkinnan varaan. (Laakso 2013, 59–60.) Sosiaalityöntekijä kantaa suuren vastuun päättäessään tuleeko nuori sijoittaa sijaisperheeseen vai lastensuojelulaitokseen. Sosiaalityöntekijältä vaaditaan myös sijaishuoltopaikojen tuntemusta, jotta nuorelle voidaan löytää juuri kyseessä olevan nuoren tarpeita vastaava lastensuojelulaitos.

Juridis-hallinnollinen huostaanottopäätös saa sijaishuollon kautta rinnalleen hoidollisen, kasvatuksellisen ja kuntouttavan ulottuvuuden. Sijaishuolto on huostaanoton psykososiaalisen intervention ydin. Sijaishuolto ja sen mahdollistama ”julkinen koti” pyrkivät mahdollistamaan lapselle arjen, jossa tämän on parempi kasvaa ja varttua kuin ilman päätöstä huostaanotosta. Pelkkä sijaishuoltopaikka ei aina riitä, vaan se tarvitsee tuekseen lapselle suunnattuja muita palveluja. (Pösö 2016, 21.) Palvelut voivat olla perustason palveluita tai erikoissairaanhoidon palveluita. Perustason palvelu voi olla esimerkiksi koulun nuorelle tarjoamat tukitoimet ja erikoissairaanhoidon palvelu esimerkiksi psykiatrista hoitoa.

Lastensuojelulain perusteella tehty huostaanotto ja sijaishuoltopaikkaan sijoittaminen voivat tapahtua yhteistyössä nuoren ja perheen kanssa, mutta ne voivat olla myös tahdonvastaisia. Tällaisessa tilanteessa, jossa joko lapsi itse tai hänen läheisensä vastustaa huostaanottoa hallinto-oikeus tai korkein hallinto-oikeus tekee asiasta päätöksen. Tahdonvastaisessa huostaanotossa päätöksenteko siirtyy kunnan johtavan viranhaltijan hakemuksesta hallinto-oikeuden päätettäväksi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Tahdonvastaisesta huostaanotosta on kyse, jos lapsen huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi itse vastustaa huostaanottoa tai sijaishuoltopaikan valintaa. (Laakso 2013, 16.)

Tahdonvastaisessa huostaanotossa lapsen asioissa vastaavan sosiaalityöntekijän tulee perustella hallinto-oikeudelle, että lapselle ja hänen perheelleen on annettu kaikki mahdolliset avohuollon tukitoimet ennen huostaanoton valmistelua. On myös pystyttävä osoittamaan ne epäkohdat, joita ei ole pystytty korjaamaan avohuollon keinoin. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulee myös pystyä todistamaan, että sijoitus on nuoren tai perheen vastustuksesta huolimatta nuoren edun mukaista. (Lastensuojelulaki 44§.)

Mikäli huostaanotto on vapaaehtoinen eli siihen suostuvat kaikki asiaan osalliset, sekä huostaanoton että sijaishuoltopaikan valintaa koskevan päätöksen valmistelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja päätöksen vahvistaa kunnan johtava lastensuojelun viranomainen. Sijaishuollon toteutumista ja laatua valvovat säännösten mukaan kolme taho: sijoittajakunnan ja sijoituskunnan sosiaalitoimi sekä aluehallintovirasto. Näiden kolmen on valvottava, että lapsi saa tarvitsemansa palvelut ja tukitoimet, jotka sijoituskunnan on järjestettävä. (Lastensuojelulaki 417/2007, 79§.)

Suomalainen lastensuojelu mahdollistaa huostaanoton toistaiseksi, jolloin lopullinen pyrkimys on palauttaa lapsi syntymävanhempiansa kasvatettavaksi. Tätä kutsutaan perheen jälleenyhdistämiseksi. Pysyvän huostaanoton puuttuminen tarkoittaa toistuvaa huostassapidon tarpeen arviointia ja huostassapidon purkamisen mahdollisuutta. Tämä ylläpitää väliaikaisuuden ilmapiiriä niissäkin tilanteissa, joissa ei ole tosiasiallisesti kyse väliaikaisesta sijoituksesta. Tämä epätietoisuus pysyvyydestä voi vaikeuttaa nuoren kiintymyssuhteen rakentumista. Kansainvälisessä keskustelussa pysyvyyttä pidetään tärkeänä lapsen kehitystä ja hyvinvointia tukevana tekijänä ja edellytyksenä kiintymyssuhteiden luomisessa. Kiintymyssuhde on tämän näkemyksen mukaan oleellinen ehto lapsen tasapainoidelle kehitykselle ja hyvinvoinnille. (Pösö 2016, 20.)

Lapsen huostaanotto puuttuu vahvasti yksilöiden itsemääräämisoikeuteen ja siitä syystä sijaishuollon korkea laatu on merkityksellistä. Sijaishuollossa voidaan käyttää rajoitustoimenpiteitä, joista osaa voi käyttää vain laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa. Ainoastaan laitoshuollossa käytettäviä rajoitustoimenpiteitä ovat esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittaminen, henkilöntarkistus, henkilönkatsastus ja kiinnipitäminen. (Lastensuojelulaki 64§–74§). Rajoitustoimenpiteitä koskeva

sääntely kertoo siitä, millaisiin haasteisiin juuri sijoituksilla lastensuojelulaitokseen pyritään vastaamaan. Lastensuojelulaitoksissa nuorten toimintaan ja itsemääräämisoikeuteen voidaan puuttua paljon radikaalimmin kuin esimerkiksi sijaisperheissä.

2.1 Sijaishuolto paikan valinta

Sijaishuoltoa voidaan järjestää perhehoitona, laitoshoidona tai muulla lapsen tarpeita edellyttävällä tavalla. Lastensuojelulain mukaan lapsen tai nuoren sijoittamisessa tulisi pyrkiä aina perhesijoitukseen (Lastensuojelulaki 417/2007 50§). Perhehoitoa pidetään nykyisin ensisijaisena huostaanotetun lapsen tai nuoren hoidon ja huolenpidon järjestämisen tapana, ja laitossijoitusta tulisi käyttää vain muiden mahdollisuuksien ollessa poissuljettuja. Tätä perustellaan sillä, että sijaisperheellä on laitosta paremmat mahdollisuudet tarjota lapselle pysyviä ihmissuhteita. Perhesijoitus on myös sijoitavalta kunnalle taloudellisesti edullisempi vaihtoehto. (Enroos, 2016 226–227.) Taloudellisilla seikoilla ei saisi olla vaikutusta lapsen sijaishuoltopaikan valintaan, mutta valitettavasti kuntien nykyisessä taloudellisessa tilanteessa myös sijaishuoltopaikan hinta voi olla sijaishuoltopaikan valintaan vaikuttava asia.

Sijoitukseen johtavat syyt voivat olla moninaisia. Syynä voivat olla vaikeudet perhetilanteessa tai elinoloissa tai syyt voivat olla lapsen tai nuoren omaan käytökseen liittyviä. Nuoreen itseensä liittyvät syyt voivat olla esimerkiksi nuoren rajaton- tai itsetuhoinen käytös. (Lastensuojelulaki 417/2007 40§.) Sijoitukseen johtaneet syyt määrittävät osaltaan sitä millaiseen sijaishuoltopaikkaan sijoitus tullaan tekemään eli millaisiin yksilöllisiin tarpeisiin sijaishuollolla pyritään vastaamaan.

Huostaanotettujen lasten ja nuorten heikkoihin elinolosuhteisiin ennen sijoitusta liittyy sekä taloudellista huono-osaisuutta että perheen keinottomuutta kohdata ongelmiaan. Huostaanotettujen lasten vanhempien elämäntilanne saattaa olla epävakaa ja heillä voi olla monia erilaisia ongelmia, jotka vaikeuttavat työnhakua ja kouluttautumista. Kamppailu vaikean vanhemmuuden kanssa on voinut syödä perheen aikuisten voimavaroja niin, että he eivät jaksaa saada ja pitää opiskelu- tai työpaikkaa. Huostaanotettujen vanhempien tilanne työmarkkinoilla on heikko ja tästä syystä he joutuvat turvautumaan sellaisiin perusturvaetuksiin, jotka kielivät vaikeuksista työmarkkinoille kiinnittymisestä. (Saarikallio-Torp & Heino & Hiilamo & Hytti & Rajavaara 2010, 254.) Huostaanotettujen lasten ja nuorten elämän lähtökohdat ovat siis tutkimustiedon perusteella monella elämän osa-alueella usein muita saman ikäisiä huonommat. Sijaishuolto paikan tavoitteena on minimissään vakauttaa nuoren elämää ja tarjota nuorelle hänen tarvitsemansa perustarpeet. Teini-ikässä huostaanotetut nuoret ovat olleet pitkään biologisen kotinsa vaikutuspiirissä, jossa mahdollinen vanhempien voimavarojen vä-

hyys ja vanhempien elämäntilanteen epävakaus on saattanut vaikuttaa nuorten kasvuun ja kehitykseen.

Riitta Laakso (2016) toteaa, että sijoituksen päätyttyä nuoret arvioivat sijoituksen kolmeksi tärkeimmäksi positiiviseksi asiaksi parantuneet materiaaliset olosuhteet, se että lähellä oli aina ainakin yksi merkittävä aikuinen ja se, että sijaisvanhemmat olivat tarjonneet lapselle kodinomaisen kasvuympäristön. Kolme ikävintä asiaa olivat koti-ikävä sekä perheen ja ystävien puuttuminen, joidenkin laitosten ja sijaisperheiden säännöt ja aikataulut sekä joidenkin laitostyöntekijöiden vähättelevä asenne. Yksi keskeisistä huostaanoton myötä tapahtuneista muutoksista koski huolenpitoa. Huolenpito oli parantunut, aikuiset asettivat rajoja ja sijoitetun ei tarvinnut itse kantaa niin paljon vastuuta itsestään. Huolenpitoon yhdistettiin myös lisääntynyt yhdessäolo ja rauhallisuus. Sijoitettujen materiaalin maailma myös muuttui runsaammaksi. (Laakso 2016, 158–167.)

Pääkaupunkiseudulla tehdyn selvityksen mukaan lasten sijoittamisen taustalla olevat syyt ovat nykyään yhä moninaisemmat. Huostaanotettujen lasten vanhemmilla oli usein päihdeongelmia, mielenterveysongelmia ja uupumusta, perheissä oli ongelmia vuorovaikutuksessa ja sisäisiä ristiriitoja. 13 -17 vuotiaiden tavallisin huostaanoton syy oli nuoren rajaton käytös ja sopeutumattomuus yhteiskunnan normeihin. Selvityksessä esille nousivat myös nuorten päihteiden käyttö ja ristiriidat kotona. Nuorilla oli vaikeuksia koulussa ja myös psyykinen oireilu oli yleistä. (Myllärniemi 2006, 38–41.)

Laitokseen oli sijoitettuna neljännes kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista, vaikka lastensuojelun toteutusta määrittelevässä lastensuojelulaissa ensisijaisena pidetään sijoittamista perhehoitoon (Kuoppala & Säkkinen 2016). Laitoshuoltoa järjestetään vain, mikäli lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää riittävien tukitoimien avulla tai perhehoidossa (Lastensuojelulaki 417/2007 50§). Aina sijoittaminen perhehoitoon ei kuitenkaan ole mahdollista, joko sopivien sijaisperheiden puuttumisen vuoksi tai nuoren oireillessa niin vakavasti, ettei hänen voida katsoa soveltuvan perhesijoitukseen.

On tilanteita, joissa lapsen tai nuoren tilanne vaatii laitosmaisen ympäristön. Ratkaisua siihen, millaiseen sijaishuollon muotoon lapsi tai nuori sijoitetaan, ei ole löydettävissä lastensuojelulaista. Lapselle tai nuorelle sopivaa sijaishuollon muotoa harkitaan aina tapauskohtaisesti. Ratkaisua tehtäessä kiinnitetään huomiota huostaanoton perusteisiin, tarkastellaan tilannetta lapsen edun näkökulmasta ja mietitään mitkä ovat lapsen yksilölliset tarpeet, joihin sijaishuollolla pyritään vastaamaan. (Lastensuojelulaki 417/2007 50§.) Yleisesti voi sanoa, että laitoshuoltoon sijoitetaan vaikeahoitoisia ja erityisosaamista edellyttäviä lapsia ja nuoria, sekä sijaishuollon tarpeessa olevia murrosikäisiä nuoria (Saastamoinen 2010, 5–11). Sijaishuoltopaikan valinnasta puuttuu valtakunnallinen tarkempi

ohjeistus, joten jokainen kunta hoitaa sijaishuoltopalvelujen järjestämisen ja sijaishuoltoapaikan valinnan organisoinnin kukin omalla tavallaan (Laakso 2013, 20).

Arvioitaessa sopivaa sijaishuoltoapaikkaa tulee ottaa huomioon myös sijoitettavan lapsen ja hänelle tärkeiden ihmisten yhteydenpidon mahdollistaminen (Lastensuojelulaki 417/2007, 54§). Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sijaishuoltoapaikan maantieteellisen sijainnin merkityksen arviointia sijaishuoltoapaikan valinnassa. Vaikka sijoitettavalla nuorella olisi ollut suuria ongelmia biologisessa perheessään, on nuorella voinut olla muita häntä tukeneita nuorelle tärkeitä aikuisia. Näiden ihmissuhteiden ylläpitäminen myös sijaishuollon aikana tukee nuoren selviytymistä huostaanoton päätyttyä. Huostaanotetuilla lapsilla on taustallaan usein haavoittavia elämäntilanteita ja ongelmia, mutta niistä huolimatta tulisi näistä lapsista ja nuorista puhuttaessa muistaa, että myös he ovat lapsia ja nuoria, jotka kaipaavat hyväksyntää, läheisyyttä ja omien vahvuuksiensa huomioonottamista (Laakso 2013, 15).

Sijaishuoltoapaikan valinnassa kiinnitetään erityistä huomiota myös lapsen sisarussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. On muistettava, että vaikka huostaanottoon päädyttäisiin ja lapsi tai nuori sijoitetaan lastensuojelulaitokseen, työskennellään lapsen ja hänen lähiverkostonsa yhteydenpidon tukemiseksi koko ajan. Sijaishuoltoapaikkaa valittaessa tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta. Laitoshuoltoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla. (Lastensuojelulaki 417/2007, 50§.)

Lapsen tai nuoren ollessa huostaan otettuna on hänelle laadittava lastensuojelulain mukaan asiakassuunnitelma, joka päivitetään säännöllisesti ja aina tarpeen vaatiessa. Asiakassuunnitelman laatimiseen osallistuvat yleensä nuori itse, sijaishuoltoapaikan työntekijät, vastaava sosiaalityöntekijä ja nuoren biologiset vanhemmat ja /tai nuoren muu lähiverkosto. Nuoren osallisuus suunnitelman tekoon on tärkeää, jotta nuori voi sitoutua yhteisesti sovittuihin tavoitteisiin. Asiakassuunnitelmaan kirjataan sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleen yhdistämisestä. Lastensuojelulain mukaan huostaanotetun lapsen vanhemmille on laadittava vanhemmuuden tukemiseksi erillinen asiakassuunnitelma, jollei sen laatimista ole pidettävä tarpeettomana. Suunnitelma laaditaan tarvittaessa yhteistyössä muun sosiaali- ja terveydenhuollon kuten päihde- ja mielenterveyshuollon kanssa. (Lastensuojelulaki 417/2007 30§.)

Huostaanotto päättyy viimeistään nuoren täyttäessä 18 vuotta. Huostaanoton päätyttyä nuorella alkaa oikeus jälkihuollon palveluihin. Jälkihuollon merkitys nuoren elämässä riippuu myös lapsen taustasta ja sijoituksen kestosta. Lyhyellä sijoituksella ei välttämättä saavuteta pitkäkestoisia ja laajoja vaikutuksia nuoren elämään. Tällöin jälkihuollolla on tärkeä rooli auttaa nuorta oppimaan yhteiskunnallisesti laajasti hyväksytyt toimintatavat ja -mallit. Jälkihuolto on järjestettävä myös avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin. Nuoren siirtyessä jälkihuollon piiriin, on hänelle tehtävä jälkihuollon suunnitelma. Suunnitelmaa tehtäessä olennaista on se, millaista yksilöllistä tukea juuri kyseessä oleva nuori tarvitsee (Laaksonen 2004, 21).

2.2 Lastensuojelulaitokset

Lastensuojelulaitoksia, jotka järjestävät huolenpitoa sijaishuoltona tai avohuollon tukitoimena, ovat lastenkodit, nuorisokodit, vastaanottokodit, koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset (Lastensuojelulaki 417/2007, 3 §). Lastensuojelulaitoksia ylläpitävät valtio, kunnat tai yksityiset tahot. Yksityisen tahon perustaessa lastensuojelulaitoksen, laajentaessa tai toiminnan olennaisesti muuttuessa, on sen haettava lupaa aluehallintovirastosta. (Saastamoinen 2010, 10.) Lastensuojelulaitosten fyysisiä kriteerejä määritellään lastensuojelulaissa. Lastensuojelulaitoksessa on oltava riittävät ja asianmukaiset toimitilat ja toimintavälineet, sekä laitoksessa asuvalla nuorella on oltava mahdollisuus riittävään yksityisyyteen. Yksityisyyden lisäksi lastensuojelulaitoksissa tulee olla riittävät ja kodinomaiset tilat yhteisöllistä yhdessäoloa varten. (Saastamoinen 2010, 91.)

Lastensuojelulaitosten kokoon ja turvallisuuteen otetaan myös kantaa lastensuojelulaissa. Siinä määritellään kuinka monta lasta tai nuorta laitoksessa saa olla ja paljonko vastaavasti pitää olla henkilöstöä. Laissa säädetään myös siitä, kuinka monta laitoksen hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa henkilöä tulee olla suhteessa lasten ja nuorten määrään. (Lastensuojelulaki 417/2007, 59§.)

Huostaanotetut 13–17 vuotiaat nuoret sijoitetaan usein juuri lastensuojelulaitoksiin. Lastensuojelulaitoksilla on mahdollisuus vastata haastavan nuoren problematiikkaan paremmin kuin sijaisperheisiin tehtävillä sijoituksilla pystyttäisiin. Lastensuojelulaitoksilla on muun muassa lastensuojelulain nojalla oikeus käyttää rajoitustoimenpiteitä, joita ei sijaisperheissä voi käyttää. (Myllärniemi 2006, 38 – 41.) Rajoitustoimenpiteiden käytöstä on tarkat säädökset lastensuojelulaissa ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä tulee aina sosiaalityöntekijän tai lastensuojelulaitoksessa asiasta vastaavan henkilön tehdä kirjallinen päätös. Tehdyt rajoitustoimenpiteet tulee olla hyvin perusteltuja ja ne tulee kirjata nuoren asiakastietoihin. (Lastensuojelulaki 417/2007, 61§ –74§.)

Rosi Enroos (2016, 236–239) listaa artikkelissaan perhehoidon ja laitoksen keskeisimpiä eroja. Artikkelissa lastensuojelulaitoksista puhutaan osuvasti julkisena ja ammatillisena kotina. Lastensuojelulaitosten ympäristö eroaa merkittävästi perhehoidosta ja kodista. Laitoksessa on olemassa kirjatut säännöt ja systemaattiset aikataulut, joihin lasten tulee tutustua ja joihin heidän täytyy sitoutua laitokseen muuttaessaan. Päivöohjelman ja muun systemaattisuuden lisäksi laitokselle ominainen piirre on, että laitostyössä työskentelevät kirjaavat asioita erilaisiin raporttivihkoihin, joiden tehtävä on osaltaan välittää tietoa lasten ja nuorten tilanteista seuraaville työvuorolaisille. Nämä dokumentit ovat myös tietolähde nuorten arjesta sosiaalitoimelle. Lastensuojelulaitokseen sijoitetut nuoret ovat tietoisia siitä, että heidän arkeaan ja käyttäytymisestään kirjataan dokumentteihin. Enroosin mukaan kolmas ero laitoksen ja sijaisperheen välillä on, että laitoksissa olevat aikuiset eivät asu siellä, toisin kuin lapset. Lastensuojelulaitoksissa työskentely on ammatillista ja suunnitelmallista työtä. Lastensuojelulaitoksissa on aina paikalla joku aikuinen ja nuori ei ole koskaan yksin. Työntekijöiden velvollisuus on tarkkailla ja raportoida laitokseen sijoitetuista lapsista ja nuorista. Huostaanotossa julkisen vanhemmuuden vastuuta siirretään konkreettisesti sijaishuoltopaikoille. Sijaishuolto on julkisen palvelujärjestelmämme osa, jossa julkisen vallan tekemää interventiota, huostaanottoa, toteutetaan. (Enroos 2016, 224–225.) Nämä Enroosin luottelemat erot auttavat ymmärtämään, kuinka erilaista nuoruutta lastensuojelulaitoksessa asuvat nuoret elävät verrattuna biologisessa kodissaan tai sijaisperheessä asuviin nuoriin. Nuoret ovat jatkuvan tarkkailun alaisina ja heistä huolehtivat aikuiset ovat ”ammattilaisia” joiden tehtävä on suhtautua ensisijaisesti nuoriin ammatillisesti.

Lastensuojelulaitoksessa asuvan nuoren arkiseen kanssakäymiseen liittyvät seikat, kuten totuttujen tapojen arvostelu, saattavat murentaa nuoren itsetuntoa ja luottamusta työntekijään. Nuoren minuuksien ja kysymys normaalista nuoruudesta joutuvat sijaishuoltopaikassa uudelleenarvioinnin kohteeksi. Nuoren kokemus tavallisuudesta kohtaa laitoksessa toisenlaisen tulkintaorientaation. (Laakso 2016, 168.) Nuorelle biologisesta perheestä tuttu ja nuorelle hyväksyttävä puhumisen tai asioiden tekemisen tapa, jonka nuori on ennen kokenut normaaliksi, saattaa laitoksessa olla kiellettyä. Tämän voi olettaa aiheuttavan nuorelle hyvin ristiriitaisia tunteita, joiden käsittelyyn nuori tarvitsee aikuisen tukea.

Sijoitettujen lasten ja nuorten koulunkäynnin ja opiskelun tukeminen on merkittävä asia nuoren elämässä. (Löhönen 2014, 11.) Lastensuojelulaitokseen sijoitetut nuoret saattavat käydä peruskoulua lastensuojelulaitoksen sisällä sijaitsevassa laitoksen omassa koulussa. Tällainen laitoksen omista tiloissa oleva koulu ja siellä järjestetty yleisopetus on kuitenkin harvinaista. Tämä selviää tarkastelemalla internetistä Suomessa sijaitsevien lastensuojelulaitosten internet sivustoilta niiden palvelu-

ja. Yleisesti ottaen sijoitetut nuoret käyvät kuntien koulujen yleisopetuksessa kuten muutkin nuoret.

Lastensuojelulaitokseen sijoittamisella saatetaan tavoitella juuri nuoren koulunkäynnin toteutumisen varmistamista. Laitoksen tuoma arjen struktuuri voi olla kouluttautumisen kannalta ratkaiseva tekijä. Varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa myönteinen kokemus koulun käynnistä on tärkeää. Positiivinen kokemus helpottaa nuorta asettumaan uuteen kodin ulkopuoliseen yhteisöön (Helavirta 2016, 189).

2.3 Lastensuojelulaitos instituutiona

Sijaishuoltopaikat kuten lastensuojelulaitokset kuuluvat yhtenä osana lastensuojelun sosiaalityön kenttään. Lastensuojelulaitosten toiminnan ristiriitaisuus liittyy siihen, että niiden tehtävä on samanaikaisesti tuoda nuoren elämään turvaa ja vakautta, mutta myös rajoittaa nuoren elämästä pois ei-toivottuja asioita. Sijoituksella lastensuojelulaitokseen pyritään kuitenkin usein muutokseen nuoren omassa käyttäytymisessä.

Sosiaalityön professionissa korostetaan asiakkaana olevan ihmisen kunnioittamista ja itsemääräämisoikeutta. Toisin sanoen asiakkaana olevat ihmiset on kohdattava subjekteina. Subjektisuuden vastakohtana voidaan pitää asiakkaan objektivointia, johon liittyy leimaavaa määrittelyä. Sosiaalityö on yhteiskunnallista toimintaa, jota toteutetaan ja tehdään todeksi ammatillisissa ja institutionaalisissa käytännöissä. Erilaisissa sosiaalityön institutionaalisissa käytännöissä objektivointi ja subjektivointi ovat keskeinen osa ammatillista toimintaa. Institutionaalisissa käytännöissä muutetaan ihmisten subjektuutta objektivoimalla heidät. Foucaultin mukaan *kasvatustilat* ovat esimerkki instituutioista, jotka objektivoivissa käytännöissään ohjaavat ihmisiä määrätynlaisiin rooleihin ja käyttäytymiseen. Tällöin ohjataan yksilö omaksumaan tietynlainen subjektuus. Lastensuojelulaitoksessa tietynlaisen subjektuuden omaksumisen voisi ajatella tarkoittavan työntekijän ja nuoren yksilökohtaisen kohtaamisen tavoitteena olevaa muutosta. Nuoren tulisi löytää uusi subjektuus, tunnistaa ja tunnustaa omat ongelmansa ja pyrkiä muutokseen. Normaalistamiseen liittyy nuoren kyky itsereflektiivisyyteen. Lastensuojelulaitokseen sijoitetut nuoret ovat poikkeavia suhteessa yhteiskunnallisiin normeihin, joten heidät pyritään palauttamaan yhteiskunnan normatiiviseen jäsenyyteen. Nuori pyritään normalistamaan laitoksen tuen ja kontrollin avulla. Sosiaalityössä onkin aina läsnä kaksi ulottuvuutta, tuki ja kontrolli. Näiden kahden ulottuvuuden yhteensovittaminen ei ole helppoa myöskään lastensuojelulaitosten kaltaisissa ympäristöissä. (Juhila 2009, 47–63.)

Yhteiskuntamme rakentuu erilaisten instituutioiden määrittelemiin säännöksiin, jotka usein ovat ikäsidonaisia. Nuoruus elämänvaiheena on käsitteellistetty ja tutkittu yksilöllisesti ja institutionaalisesti muotoutuvana prosessina. Yhteisillä institutionaalisilla kokemuksilla on merkitystä yksilön identiteetin rakentumisen kannalta. (Nummenmaa & Virtanen 2002, 123.) Lastensuojelulaitoksissa asuvat nuoret saattavat menettää joitain institutionaalisia siirtymiä, mutta toisaalta jakavat muiden lastensuojelulaitoksessa asuvien nuorten kanssa saman institutionaalisen kehyksen.

Elämäkulkuun liittyy erilaisia institutionalisoituja rajapyykkeitä, joiden katsotaan kuuluvan nuorten yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Nuorten odotetaan osallistuvan ja sitoutuvan erilaisiin sosiaalisiin käytäntöihin, jotka kohdistuvat usein ajallisesti saman ikäisiin ja ne toteutetaan tilallisesti yhteisissä tai samaan tarkoitukseen rakennetuissa puitteissa. Instituutiot ovat mahdollistaneet erilaisten arvojen, normien ja perinteiden välittämisen yhdenmukaisesti suurillekin joukoille. Instituutiot luovat siis käyttäytymisellemme eräänlaiset kehykset, joka vähentävät sosiaalista dissonanssia lisäämällä arjen ennakoitavuutta niin yksilö- kuin ryhmätasolla. (Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 12.)

Nuorten elämässä tärkeimpinä kasvatusinstituutioina voi yleisesti ottaen pitää perhettä ja koulua. Nuorten, joiden elämäntilanne on vaatinut huostaanottoa ja lastensuojelulaitokseen sijoittamista, elämän määrittävänä instituutiona toimii lastensuojelulaitos. Instituution yhteydessä voidaan puhua myös toimijuudesta. Tavallisesti perhe on instituutio, joka tarjoaa alaikäisille materiaalisia, kulttuurisia ja sosiaalisia resursseja toimijuuteen, samalla kun se asettaa rajoituksia. Lastensuojelulaitoksessa asuville nuorille laitoksen henkilökunta ja sosiaalihuollon viranomaiset ovat henkilöitä, jotka vastaavat arjen toimijuuteen liittyvistä seikoista. (Aaltonen 2012, 180.) Välillisesti lastensuojelulaitos siis tarjoaa nämä kolme edellä mainittua resurssia eli riittävät materiaaliset puitteet, kokemuksia sekä taitoja vuorovaikutukseen.

Nuoret ovat saattaneet olla ennen lastensuojelulaitokseen sijoittamista hyvinkin itsenäisiä, mutta laitoksessa aikuinen on taas huolehtijan roolissa. Nuoren voi olla vaikea suhtautua tähän itsenäisyydestä luopumiseen ja hoivattavaksi siirtyminen voi olla jopa hämmentävää. Riskinä voi olla nuoren joutuminen avuttomuuden kehään, jossa nuori kokee ettei voi vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Kaukko & Parkkila 2014, 113–115.)

Suvi Raitakari (2006) on akateemisessa väitöstutkimuksessaan tutkinut, miten sosiaalityön huolen kohteena oleva nuori ja auttamisinstituutio kohtaavat. Toisin sanoen kuinka ammattilaiset käsittelevät nuorten institutionaalisia minuuksia. Puhe ja kirjoitetut tekstit ovat osa institutionaalisten käytäntöjen ydintä. Instituution käsitteillä määritellään millaisia olemme, esimerkiksi lastensuojelun piirissä oleva nuori tai lastensuojelulaitoksessa asuva nuori. Luonnehdinnat ovat mahdollisia institutionaalisissa konteksteissa ja ne synnyttävät erilaista sosiaalista toimintaa. (Raitakari 2006, 25.)

Lastensuojelulaitoksessa olevasta nuoresta raportoidaan kirjallisesti ja suullisesti. Nuoren minuutta määritellään koko ajan uudelleen työntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden toimesta. Nuoret määrittelevät myös toisiaan. Ihmiset jäsentävät kategorisoimalla havaintojaan maailmasta. Kategoriat sisältävät kulttuurista tietoa ihmisryhmistä, asioiden välisistä suhteista ja moraalisisista odotuksista (Raitakari 2006, 36).

Institutionaalinen vuorovaikutus on moraalisen järjestyksen asettamista. Ammatillaiset tekevät rajanvetoa hyväksyttävän ja ei hyväksyttävän toiminnan välillä (Raitakari 2006, 29). Sosiaalityön näkökulmasta auttamis- ja lastensuojelulaitosten tarkoitus on kiinnittää huomiota yksilöön ja tavoitteena on yksilön tilanteen muuttaminen. Laitoksen tarkoituksena on muuttaa nuorten minuuksia tavoitteiden mukaisesti. Nuoren käytöstä ja toimintaa pyritään muokkaamaan lastensuojelulaitoksen henkilökunnan ja sosiaalityöntekijöiden haluamaan suuntaan.

Institutionaaliseen vuorovaikutukseen sisältyy aina vallan näkökulma. Instituutioiden kuten lastensuojelulaitosten tarkoituksena on kasvattaa yhteiskunnassa yleisesti vallalla olevien normien mukaisia yksilöitä. Lastensuojelulaitoksessa nuori ja työntekijä ovat kuitenkin hierarkkisessa suhteessa toisiinsa nähden (Raitakari 2006, 31). Henkilökuntaan kuuluvalla on valta määritellä nuorta ja nuoren toimintaa ja käytöstä. Raitakari tuo tutkimuksellaan esille sen, että nuori ei kasva erillisenä yksilönä, vaan aikuisvetoisten instituutioiden keskellä. Näissä auttamis- ja kasvatusinstituutioissa nuori kohtaa arviointi-, neuvonta-, tuki ja kontrollitilanteita. Näiden instituutioiden kautta nuorelle piirtyy kuvaa itsestään ja hänen arvostaan aikuisten silmissä. (emt. 2006, 42.)

Edellä olevan perusteella voidaan päätellä, että erilaiset tavat dokumentoida nuorten arkea vaikuttavat nuorten käsitykseen itsestään. Tästä johtuen ei ole samantekevää millaisia käsitteitä lastensuojelulaitoksissa käytetään nuorista puhuttaessa ja millaiset asiat korostuvat nuorista tehtävissä dokumentoinneissa. Nämä kirjoitetut ja ääneen sanotut merkitykset voivat vaikuttaa nuoreen laitoksen jälkeisessä elämässä. Mikäli lastensuojelulaitoksessa (instituutiossa) on käytetty käsitteitä ongelmanuori, päihteiden väärinkäyttäjä tai sopeutumaton, saattaa se aiheuttaa nuoren minuuden kokemuksessa negatiivisia seurauksia. Nuoren itsetunnon kehitys ja omien voimavarojensa tunteminen ovat asioita, joihin lastensuojelulaitosten raportoinnissa tulisi kiinnittää huomiota. Olisi toivottavaa, että raportoinnissa näkyisi positiivisia asioita nuoresta ja hänen käytöksestään, eikä vain negatiivisia seikkoja.

Jälkihuollossa olevien nuorten kokemusten ymmärtämiseksi on ymmärrettävä lastensuojelulaitoksen instituutiossa asumisen vaikutuksia nuoren elämään ja nuoren kokemukseen itsestään. Nuorten elämässä vaikuttaa myös samanaikaisesti muita instituutioita kuten koulu, suku, oma verkosto ja mahdolliset apua tarjoavat instituutiot. Lastensuojelulaitos on kuitenkin suuressa roolissa siellä asuvien nuorten elämää, koska se vaikuttaa kokonaisvaltaisesti nuoren jokapäiväiseen elämään.

2.4 Jälkihuollon sisältö

Lastensuojelulaissa veloitetaan järjestämään jälkihuolto huostassa olleelle lapselle ja lastensuojelulaissa määritellään jälkihuollon minimivaatimukset. Näitä vaatimuksia ovat muun muassa jälkihuoltosuunnitelman laatiminen ja monipuolisen tuen antaminen nuorelle. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä nuorelle jälkihuolto sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuoltoon on oikeus myös avohuollon sijoituksessa olleella, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja lapsi on ollut sijoitettuna yksin. Jälkihuollon järjestämisvastuu on nuoren sijoittaneella kunnalla ja jälkihuollon on vastattava lapsen tai nuoren yksilöllisiin tuen tarpeisiin. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. (Lastensuojelulaki 417/2007 75 §.)

Jälkihuolto saatetaan hoitaa joko kunnan itse järjestämänä palveluna tai ostopalveluna. Kunnat voivat kilpailuttaa jälkihuoltopalveluita julkisten palvelujen hankintamenettelyjen periaatteiden mukaisesti. Kunnan itse järjestäessä palvelun, sen hoitaa joku kunnan omista työntekijöistä. Jälkihuolto voi tulla myös ostopalveluna esimerkiksi laitoksesta, jossa nuori on ollut. Jälkihuolto on molemmissa tapauksissa lastensuojelun organisoimaa tukea ja palveluja sijoitettuina olleille lapsille ja nuorille. (Pukkio & Hoikkala 2016, 13.) Jälkihuollon avulla pyritään ylläpitämään sijoituksen aikana säävutettuja tuloksia ja ennaltaehkäisemään sijoituksen jälkeisiä ongelmia. Kunnalla on velvollisuus järjestää jälkihuolto, mutta sijoitetulle jälkihuollon palveluiden vastaanottaminen on vapaaehtoista. Nuorella on kuitenkin oikeus pyytää jälkihuoltoa koska tahansa ennen 21 ikävuotta. Toisin sanoen, jos nuori 18 vuotta täytettyään ja muuttaessaan pois sijaishuoltopaikastaan kieltäytyy palvelun vastaanottamisesta, on hänellä kuitenkin oikeus vaatia jälkihuollon palveluita myöhemmin niitä halutessaan. Jälkihuolto ei kuitenkaan ole subjektiivinen oikeus, vaan se perustuu aina tarvearviointiin. (Lastensuojelulaki 417/2007 75 §.)

Jälkihuollon tulee tarjota nuorelle taloudellisen tuen lisäksi myös psykososiaalista tukea. Jälkihuoltoa suunniteltaessa tulee kartoittaa nuoren yksilölliset tarpeet ja mahdolliset palvelut, joita nuori mahdollisesti tarvitsee. Jälkihuollon tulee olla suunnitelmallista, nuorelle ymmärrettävää ja sen tuloksellisuutta tulee arvioida tasaisin väliajoin. Jälkihuoltoon oikeutettu nuori tarvitsee rinnalleen aikuisen, joka auttaa arjen asioissa, tukee ja kuuntelee tarvittaessa. (Pukkio & Hoikkala 2016, 16.)

Sijoituksella pyritään takaamaan lapselle turvallinen kasvuympäristö ja tukevia ihmissuhteita, jotta vaikeuksia tai kaltoinkohtelua kokenut lapsi voisi jälleen iloita omasta olemassaolostaan ja kokea,

että tuottaa muille iloa. Hyvä kiinnittyminen auttaa lasta myös irtautumaan, kun on irtautumisen aika. (Känkänen 2013, 267.) Sijaishuollon päättymisvaiheessa nuorella on edessään kaksi vaativaa tunnetason prosessia – luopuminen ja uudelleen aloittaminen. Henkisen tuen lisäksi nuori tarvitsee konkreettista tukea. Tuen tulee olla tarpeisiin vastaavaa ja riittävän intensiivistä, jotta irrottautuminen ja itsenäisen elämän aloittaminen sujuisi mahdollisimman hyvin. (emt. 2013, 271.)

Siirtymävaihe sijaishuollon piiristä jälkihuoltoon on hyvin merkityksellinen nuoren elämän jatkon kannalta. Hyvin suunnitellulla ja toteutetulla jälkihuollolla voidaan ehkäistä muun muassa nuoren riskiä syrjäytyä myöhemmässä vaiheessa elämäänsä. Jälkihuollon avulla pyritään varmistamaan nuoren selviytyminen itsenäistymisen ja aikuistumisen haasteista. Sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa ei tulisi nähdä erillisinä prosesseina vaan toistensa jatkumona. Jälkihuolto on huostaan otettujen ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten lastensuojeluprosessin viimeinen vaihe, jolla pyritään turvaamaan avo- ja sijaishuollossa saavutetut myönteiset tulokset (Pukkio & Hoikkala, 2016, 6–7).

Sijaishuoltopaikasta lähdön valmistelu on aloitettava riittävän varhaisessa vaiheessa. Onnistuneen jälkihuollon edellytys on, että nuori kokee tarvitsevansa tukea ja on halukas vastaanottamaan sitä. Nuori, vanhemmat, sosiaalityöntekijä ja sijaishuoltopaikan työntekijä laativat jälkihuoltosuunnitelman, joka takaa nuorelle luotettavan kokonaisuuden, jonka turvin nuori tietää keneltä apua saa missäkin tilanteessa. (Känkänen 2013, 270.)

Jälkihuolto on periaatteessa yksinkertainen termi, joka on määritelty lastensuojelulaissa. Silti jälkihuoltoa toteutetaan eri kunnissa kirjavilla tavoilla (Känkänen 2013, 270). Lastensuojelulaissa on määritelty vain jälkihuollon minimivaatimukset ja raamit, eikä itse lastensuojelulaki anna vastauksia lastensuojelun käytännön työhön. Jälkihuollon käytännön toteutuksen tueksi on laadittu Lastensuojelun Keskusliiton Sijaishuollon neuvottelukunnan asettamassa työryhmässä opas jälkihuollosta. Opas on hyvin selkokielinen tiivistelmä siitä mitä jälkihuolto käytännössä on. Oppaassa esitellään kuinka jälkihuoltoa tulisi tehdä suunnitelmallisesti, kuinka nuorta tuetaan ja vastuutetaan elämänsä eri osa-alueilla, kuinka lähiverkostoa voidaan prosessin aikana tukea ja vastuuttaa ja kuinka tehdä tehdystä jälkihuollosta sekä saavutetuista tuloksista arviointia. Opas saa jälkihuollon vaikuttamaan yksinkertaiselta ja helpolta, mutta samalla tekee selväksi jälkihuollon suunnitelmallisuuden tärkeyden. (Laaksonen, 2004.)

Sari Laaksosen (2004) Lastensuojelun keskusliitolle toimittaman jälkihuolto-opaan jälkeen on laadittu laajempi Lastensuojelun keskusliiton laatima opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Oppaan päivityksen on tehnyt tarpeelliseksi muun muassa vuonna 2008 muuttunut lastensuojelulaki, sekä vuonna 2015 alussa voimaan tullut sosiaalihuoltolaki. Näistä lakimuutoksista huolimatta päivitetyssä jälkihuolto-opaassa todetaan, että vuoden 2004 jälkeen yllättävän monet asiat ovat kuitenkin

kin pysyneet samanlaisina. Vuoden 2004 jälkihuolto-oppaassa listatut ilmiöt ovat edelleen vuonna 2016 ajankohtaisia. Vuoden 2016 oppaassa todetaan myös, että edelleen vuonna 2016 tutkimus- ja tilastotietoa jälkihuollosta on vähän. (Heinonen 2016, 3.)

Jälkihuollon tarkoituksena on tukea nuorta siirtymisessä pois sijaishuoltoapaikasta ja itsenäistymisessä. Riittävän toimeentulon varmistaminen ja asumisen järjestäminen nuoren tarpeita vastaaviksi, ovat jälkihuollon keskeisimpiä asioita. Jälkihuoltoon kuuluu nuoren henkilökohtainen tapaaminen ja nuoren voimavarojen ja toiveiden pohtiminen yhdessä. Jälkihuollossa on tarkoitus tukea nuorta kokonaisvaltaisesti. Jälkihuoltoon oikeutetut nuoret eivät ole yhtenäinen joukko, vaan jälkihuoltoa suunniteltaessa tulee ottaa huomioon nuoren yksilökohtaiset tarpeet. Palveluiden täytyy vastata jokaisen nuoren tarpeisiin asiakaslähtöisesti ja joustavasti (Pukkio & Hoikkala 2016, 16).

Jälkihuollon tuella pyritään varmistamaan esimerkiksi opiskelun onnistuminen tai mahdollinen työllistyminen. Sini-Tuisku Löhönen (2014) on tehnyt kasvatustieteen pro gradu työnsä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten kouluasuoriutumisen. Löhösen pro gradu on systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Tuloksena Löhönen esittää, että niin Yhdysvalloissa, Ruotsissa, Norjassa, Kanadassa, Iso-Britanniassa kuin Espanjassakin toteutetut kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten kouluasuoriutumiseen liittyvät monialaiset tutkimukset osoittavat, että sijoitetut lapset suoriutuvat muita ikäisiään heikommin koulussa. Sijoitetut lapset valmistuivat muita harvemmin myös toisen asteen koulusta tai korkeakoulusta. (Löhönen 2014, 73.)

Jälkihuoltoa järjestettäessä onkin kiinnitettävä huomiota paitsi nuoren psykososiaaliseen tukeen myös opiskeluun ja työelämävalmiuksiin, jotta sijoitettuina olleiden nuorten syrjäytymisriski saataisiin minimoitua (Pukkio & Hoikkala 2016, 21). Jälkihuoltoa toteuttava aikuinen toimii nuoren tukena ja tapaa nuorta säännöllisesti. Jälkihuollon asiakkaana olevalle nuorelle tulee myös nimetä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. (Lastensuojelun käsikirja) Jälkihuollossa ollut nuori ei saisi jäädä ilman tukea, vaikka täyttäisikin jo 21 vuotta. Tämänkin jälkeen nuorella saattaa vielä olla tarvetta aikuisten tukeen. Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet. (Lastensuojelulaki 417/2007 76§.)

Nuoren oma päätäntävalta omista asioistaan kasvaa hänen täytettyään 18 vuotta. Tämän lisääntyneen itsemäärämisoikeuden ja vallan myötä nuorella on mahdollisuus myös aiempaa suurempaan osallisuuteen päätettäessä jälkihuollon sisällöstä. Lapsen oikeus osallisuuteen on yksi YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen määrittämistä perusoikeuksista. Lastensuojelulakikin korostaa lapsen osaisuutta kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa (Hipp & Pukkio 2016, 102).

Lastensuojelulain mukaan kaikille huostassa olleille tulisi sijaishuollon päättymisen jälkeen tehdä kirjallinen jälkihuoltosuunnitelma. Suunnitelma tehdään yhteistyössä nuoren asioista vastaavan so-

siaalityöntekijän, nuoren oman verkoston ja muiden nuoren ympärillä olevien toimijoiden kanssa. Jälkihuoltosuunnitelman tulee olla tavoitteellinen ja siihen kirjataan nuoren arkiseen elämään liittyvät tuen tarpeet ja erityisen tuen ja avun järjestelyt. Jälkihuollon avulla on myös tuettava nuoren vanhempia ja huoltajia, sekä henkilöä jonka hoidossa ja kasvatuksessa nuori on. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 46–51.)

Nuoren osallisuus oman jälkihuoltosuunnitelman tekoonsa edistää nuoren selviytyvyyttä ja ehkäisee syrjäytymistä. Jälkihuolto sijoittuu nuoruuden ikäkauteen, jolloin nuori on jo täysi-ikäinen ja näin ollen vastuussa omasta elämästään. Sijoitettuna ollut nuori tarvitsee kuitenkin tukea arkeensa myös täysi-ikäisyyden jälkeenkin, aivan kuten kaikki muutkin nuoret. Jälkihuollon päämääränä on auttaa nuorta itsenäiseen elämään, omillaan tulevaisuudeksi, jolla on oma sosiaalinen verkosto tukeaan (Känkänen & Laaksonen 2006, 44).

Huostassa oleville nuorille tulee taata itsenäistymisvarat. Vanhempien elatusvastuu ei häviä, vaikka lapsi tai nuori olisi sijaishuollossa. Sijoituksen ajalta voidaan periä maksu, joka voidaan määrätä perittäväksi lapsen vanhemmilta tai lapselta itseltään. Itsenäistymisvarojen kartuttamisesta on säädetty erikseen lastensuojelulaissa. (Lastensuojelulaki 417/2007 77§.) Tilanteessa, jossa lapsella ei ole laissa säädettyjä tuloja tai ne voidaan katsoa riittämättömiksi, on sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tuettava sijoituksen päättyessä itsenäistymässä olevaa nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla. (Saastamoinen 2010, 129–132.)

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava lapselle tai itsenäistymässä olevalle nuorelle jälkihuollon päättyessä taikka lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen liittyvästä erityisestä syystä viimeistään hänen täyttäessään 21 vuotta. Itsenäistymisvaroja voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun nuori muuttaa lastensuojelulaitoksesta ensimmäiseen omaan asuntoonsa. Varoilla voidaan hankkia nuoren kotiin huonekaluja ja käyttöesineitä. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on annettava selvitys itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta sijoituksen päättyttyä ja huoltajan, edunvalvojan tai 15-vuotiaan lapsen sitä pyytäessä myös sijoituksen aikana. (Lastensuojelulaki 417/2007 77§.)

3 LAITOKSESTA ITSENÄISEEN ELÄMÄÄN

Suomalainen ikäkohorttitutkimus on tuonut esiin lapsen ja nuoren elämän siirtymien ja käännekohtien merkityksen myöhemmän selviytymisen ja syrjäytymisen prosesseissa sekä matkalla lapsuudesta aikuisuuteen. Selviytymistä ovat mahdollistaneet pysyvät ja turvalliset aikuiset, joihin on syntynyt merkityksellinen suhde sekä harrastukset ja toiminnot, joista on voinut saada kannustavia ja identiteettiä vahvistavia kokemuksia. (Heino & Johnson 2010, 271.) Edellä mainitut ovat asioita, joihin voidaan vaikuttaa sijoituksen aikana sekä siirryttäessä jälkihuollon piiriin.

Siirtymä lastensuojelulaitoksesta itsenäiseen elämään voi monelle nuorelle vaikea. Siirtymä laitospäisestä ympäristöstä ympäristöön, jossa nuoren tulisi olla valmis hoitamaan itse kaikki elämänsä osa-alueet on haasteellinen. Varmasti kaikille nuorille muuttaminen ensimmäisen kerran omilleen on hankalaa, mutta sijaishuollossa kasvaneille tämä siirtymä tuottanee vieläkin enemmän hankaluutta. Lastensuojelulaitoksessa kasvaneilla nuorilla voi olla menneisyydessään asioita, jotka ovat riskitekijöitä itsenäistymisen vaiheessa. (Laaksonen 2004, 11.) Tällaisia saattavat olla elämänhallinnan ongelmat ja lapsuuteen liittyvät traumat.

Lastensuojelulaitosten erityispiirre avohuollon sijoituksiin ja perhesijoituksiin nähden on, että lastensuojelulaitoksissa voidaan käyttää laajemmin lastensuojelulaisissa määriteltyjä rajoitustoimenpiteitä. (Lastensuojelulaki 417/2007 61§-74§.) Rajoitustoimenpiteet sisältävät aikuisten nuoreen kohdistamaa vallankäyttöä. Lastensuojelulaitoksesta pois muuttaminen poistaa aikuisten mahdollisuuden vaikuttaa muun muassa nuoren liikkumiseen, päihteiden käyttöön ja yksityisyyteen.

Monella nuorella muutto omaan asuntoon voi olla kokemuksena positiivinen. Nuoret kokevat vahvuutta ja haluavat selvitä. Muutto omaan asuntoon tuo vapautta, nuoret saavat elää omien sääntöjensä mukaisesti ilman kenenkään kokoaikaista seurantaa. Tuntemukset omillaan olemisesta voivat olla ristiriitaisia ja alussa yksin asumisesta voi seurata haikeutta. Nuorilla on kuitenkin halu selviytyä ja hoitaa asiat niin, etteivät joudu vaikeuksiin. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 82- 83.) Edellä olevat tunteet koskevat kaikkia omilleen muuttavia nuoria, mutta lastensuojelulaitoksesta pois muuttavat nuoret ovat yhdessä suhteessa hyvin erilaisessa asemassa biologisesta kodistaan pois muuttaviin nuoriin nähden. Lastensuojelulaitoksesta pois muuttavat nuorilla ei ole mahdollisuutta muuttaa takaisin, mikäli jokin yksin asumisessa ei onnistuisikaan. Tällainen mahdollisuus on olemassa useilla biologisesta kodistaan pois muuttavilla nuorilla.

Omasta verkostosta huolimatta sijaishuollossa varttuneet nuoret eivät välttämättä saa itsenäistymisvaiheessa yhtä paljon tukea kuin biologisissa perheissä asuneet nuoret saavat. Lisäksi lukuisat muutot ovat saattaneet estää luomasta ja ylläpitämästä yhteisötason siteitä. (Reinikainen 2009, 93.) Tutkimuksissa on todettu, että nuoret saattavat sijaishuollon päättymisen lähestyessä tuntea pelkoa ja epävarmuutta ja kokevat itsensä olevan valmistautumattomia täysin itsenäiseen elämään (Reinikainen 2009, 84).

Tulisi muistaa, että vaikka huostaanotto päättyy täysi-ikäisyyden myötä, monet nuoren ongelmat saattavat vielä olla olemassa. Jälkihuollon kautta tulisi varmistaa se, että sijoituksen myötä saavutetut positiiviset tulokset, säilyisivät jatkossakin. (Löhönen 2014, 19.) Nuorille tärkeitä ovat sosiaaliset suhteet ja tunne siitä, että he ovat merkityksellisiä ja heistä välitetään. Nämä kokemukset ovat erityisen tärkeitä itsenäistymisvaiheessa. Sijoitettu nuori ei elä tyhjiössä, vaan hänen elämänpiiriinsä kuuluu laitoksen henkilökunnan ja sosiaalityöntekijöiden lisäksi omaan verkostoon kuuluvat sukulaiset ja ystävät (Törrönen & Vauhkonen 2012, 75–78).

Peruskoulun suorittaminen ansiokkaasta avaa nuorille monia ovia. Yhteiskunnassamme nuorella jolla ei ole toisen asteen tai korkeampaa koulutusta on suuri riskiä päätyä työttömäksi. On havaittu, että sijoitettujen lasten koulumenestys on valtaväestöä heikompaa. Syitä tähän voi olla löydettävissä monia. Lapset ovat saattaneet joutua vaihtamaan sijaishuoltopaikkaa useasti tai seilanneet kodin ja sijoituspaikkojen välillä. Heikko koulumenestys saattaa johtua myös lapsen tai nuoren oman terveen itsetunnon heikosta kehittymisestä. Perheessä jossa on päihde tai mielenterveysongelmia ei välttämättä ole jaksettu kannustaa ja keskittyä lapsen koulunkäyntiin. (Löhönen 2014, 21.)

Ammatin hankinta on työmarkkinoilla elinehto. Ilman koulutusta ei saa myöskään työkokemusta ja nuori saattaa joutua työpajan, työharjoittelun ja työvoimakoulutusten loputtomaan kierteeseen. Sijoitetut nuoret tarvitsevat paljon tukea peruskoulun loppuun saattamisessa ja jatko-opinnoissaan (Törrönen & Vauhkonen 2012, 59). Nuorten, jotka ovat sijoitettuina lastensuojelulaitokseen, tulisi saada tätä tukea laitoksen henkilökunnalta ja yhteistyö koulun henkilökunnan kanssa on tärkeää. Merkityksellistä on myös, että nuoren verkosto ennen sijoittamista on koulutusmyönteinen. Lastensuojelulaitoksissa asuneiden nuorten tulevaisuuden ennuste ei kaikkien tutkimusten valossa ole kovin positiivinen. Nuorten, jotka ovat olleet laitoksessa sijoitettuina, työttömyysaste on korkeampi kuin muiden saman ikäisten suomalaisnuorten työttömyys. (Laaksonen 2004, 37.) Tämä saattaa kertoa nuorten kouluttamattomuudesta tai alhaisesta koulutustasosta, mutta myös laitoksessa sijoitettujen nuorten orientaatiosta työelämää kohtaan.

Markku Jahnukainen (2004) kirjoittaa artikkelissaan vuosina 1996 ja 2000 koulukodista kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsentymisestä ja riskikäyttäytymisen kasaantumisesta. Artikkelissa esiteltävä aineisto perustuu Stakesin rahoittaman koulukotioppilaan urat- tutkimuskokonaisuuden osa-

na tehtyyn osa-tutkimukseen. Artikkelissa Jahnukainen toteaa, että koulukotinuorten tilanne ei pelkkien numeroiden valossa näytä valoisalta. Verrattuna vastaavaan ikäluokkaan, vähintään toisen asteen koulutuksen on saavuttanut vain harva ja ylipäättään koulutusuralle suuntautuneita on vähän. Huomattava osa on syyllistynyt jonkinlaiseen lainvastaiseen tekoon ja huomattava osa pojista oli vankilassa. Huumeiden kokeilu ja käyttö ovat tyypillisempää kuin väestössä yleensä ja samoin mielenterveyden ongelmat. Koulukodissa olleiden poikien kuolleisuus riski oli huomattavasti vastaavaa ikäluokkaa korkeampi. (Jahnukainen 2004, 297.)

On ymmärrettävää, että esimerkiksi koulukoti nuorten taustalla on monenlaisia eri elämänalueille ulottuvia riski- ja ongelmatekijöitä. Jahnukainen toteaa, että tällöin keskeiseksi muodostuvat koulukodin aikaiset ja jälkeiset tilanteet. Positiiviset, supportiiviset ihmissuhteet ovat merkityksellisiä positiiviselle siirtymäuralle pääsemiseksi. (Jahnukainen 2004, 295.) Nuoren yhteydenpitoa omaan verkostoon ja laitoksessa syntyneiden ihmissuhteiden tukeminen onkin tärkeää laitoksessa asumisen aikana ja sen jälkeen. Sijoituksen päättymisen voi olla joidenkin nuorten kohdalla riski syrjäytymiseen. Mikäli sijoituksen aikana ei ole kyetty huolehtimaan nuoren läheis- ja tukiverkoston rakentamisesta ja ylläpitämisestä, on vaarana, että nuori tippuu yhteisöjen ja yhteiskunnan ulkopuolelle. Jälkihuolto- nuorella tulee olla elämässään pysyviä ihmissuhteita, joiden tukemana hän voi turvallisesti rakentaa omaa elämäänsä. (Pukkio & Hoikkala 2016, 22.)

Nuorten itsenäistymisen kannalta merkityksellistä on, että nuorella on ihmisiä joihin voi luottaa. Ellei ole luottamusta muihin ihmisiin, on vaikeaa tulla autetuksi. Itsenäistymisen kipukohdiksi voi luonnehtia nuoren putoamista sosiaalisten suhteiden välimaastoon, nuoren puutteellisia arjen taitoja, talouden ja asumisen ylläpidon vaikeuksia ja nuoren vähäistä uskoa itseensä ja epäselviä tulevaisuuden näkymiä. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 102.)

4 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Teoreettisena viitekehyksenä toimivat resielense eli selviytyvyyden käsite sekä syrjäytymisen ja osallisuuden käsitteet. Selviytyvyyden käsite antaa positiivisen näkökulman lähteä selvittämään jälkihuollon piiriin kuuluvien nuorten kokemuksia jälkihuollon palveluista. Mielestäni syrjäytymisen ja osallisuuden käsitteet voi nähdä osittain jopa toistensa vastakohtina. Syrjäytyminen on yksilön ja yhteiskunnan kannalta negatiivista, kun taas osallisuus on positiivista sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta katsottuna. Minua kiinnostaa miksi joidenkin nuorten kohdalla jälkihuollon palvelut tukevat nuoren itsenäistä selviytymistä paremmin kuin toisten.

4.1 Selviytyvyyden käsite

Michael Ungarin käyttämästä resielence käsitteestä käytän omassa tutkimuksessani suomennosta selviytyvyys. Selviytyvyyden ymmärtämiseksi on merkityksellistä ymmärtää myös siihen läheisesti liittyvät käsitteet riski- ja suojaavat tekijät. Riskitekijät voidaan ymmärtää ketjuna tapahtumia, jotka suojaavat tekijät voivat katkaista. Riskitekijät voivat sisältää muun muassa ei-toivottua psykologista kehitystä, itsetunnon heikkoutta, vaikeutta ylläpitää ihmissuhteita ja vaikeutta sietää pettymyksiä. Ympäristöön liittyviä riskitekijöitä voivat olla muun muassa perheenjäsenen psyykinen sairaus, vanhempien heikko sosiaaliekonominen asema ja koulutus, sekä perheen sisäiset heikot vuorovaikutus taidot. Riskitekijöitä on löydetty tutkimuksissa runsaasti. Riskitekijöitä tutkittaessa on tutkimuksen kenttä jakautunut kahteen haaraan. Toisessa keskitytään yksilölle aiheutuneeseen lopputulokseen ja toisessa prosessiin, joka tuottaa lopputuloksen. Kaiken kaikkiaan tutkimuksissa keskitytään enemmän riskeihin kuin terveyttä edistäviin seikkoihin. (Ungar 2004, 39.)

Käytän selviytyvyyden käsitettä tutkimuksessani, koska käsitteen avulla voi jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten itsenäistymistä lähestyä positiivisesta kulmasta. Lastensuojelulaitoksiin sijoitetut nuoret omaavat suuren riskin ajautua huono-osaisuuden kehään (Heino & Johnson 2010, 270). Riskitekijöistä huolimatta osa lastensuojelulaitoksissa sijoitettuina olleista nuorista selviytyy itsenäisestä elämästä ilman vaikeuksia. Suojaavien tekijöiden ja riskitekijöiden välille ei aina ole helppoa tehdä eroa. Joissakin tapauksissa käyttäytyminen tai ominaisuudet, joita yleisesti ottaen yhteiskunnassa pidetään riskitekijöinä, saattaa jonkun nuoren kohdalla toimia suojaavana tekijänä. (Ungar 2004, 44.) Ungarin ajatuksia voisi tulkita niin, että lastensuojelun piirissä olevan nuoren elinpiiri voi olla

esimerkiksi sellainen, että se vaatii nuorelta ajoittain yhteiskunnan kannalta ei-hyväksyttävää toimintaa.

Selviytyvyyden käsitteeseen kietoutuu läheisesti nuoren oma kokemus siitä, kuinka paljon heillä on valtaa määritellä omaa identiteettiään selviytyvänä yksilönä. Miten nuori kokee voivansa, on sidoksissa siihen luovatko esimerkiksi perhe, sosiaaliset instituutiot ja koulu esteitä nuoren kokemukselle selviytyvyydestään. (Ungar 2004, 8.) Ungar viittaa kirjassaan Foucaultin käsitykseen subjektiudesta ja sen yhteydestä kokemukseen vallasta. Toisin sanoen se, miten koemme itsemme, on yhteydessä siihen, kuinka paljon yksilöllä on valtaa suhteessa muihin ihmisiin ja identiteetin rakentumisessa näissä suhteissa muiden ihmisten kanssa. (Ungar 2004, 13.)

Nuoren kokemus itsestään selviytyvänä saattaa riippua osittain häntä ympäröivien aikuisten nuorelle antamasta mahdollisuudesta vaikuttaa itseään tehtäviin päätöksiin ja siitä kuinka nuorta kuvailaan dokumentoinnissa ja arjen puheessa. Nuoren kokemus osallisuudesta kietoutuu siihen, kokeeko nuori itsellään olevan valtaa vaikuttaa omiin asioihinsa.

Selviytyvyys (resilience) on sekä yksilön omaa kyvykkyyttä löytää terveyttä ja hyvinvointia ylläpitäviä asioita että perheen, yhteisön ja kulttuurin mahdollisuutta tarjota näitä asioita ja kokemuksia kulttuurisesti merkityksellisellä tavalla (Eronen 2013, 28). Ungar ymmärtää selviytyvyyden vuorovaikutuksellisenä prosessina itsen, sosiaalisen ympäristön, kulttuurin ja kertomisen välillä. Selviytyvyys tarkoittaa sitä, että lopputulos selviytyvyyden kannalta on hyvä, siitä huolimatta että yksilön elämässä on ollut hyvinvointia uhkaavia tekijöitä tai tapahtumia. Selviytyvyys voi viitata myös tilaan, jossa riskiryhmässä oleva henkilö omaa keinoja ja mekanismeja selvitä riskialttiista tilanteesta. Selviytyvyyden voi kuvata olevan nuoren kykyä selvitä sisäistä stressiä aiheuttavista tekijöistä ja ulkoisista stressitekijöistä. Selviytyvyydestä voi siis puhua tilanteessa jossa kaikki merkit voisivat viitata negatiiviseen lopputulokseen, mutta huonosta ennusteesta huolimatta nuori selviytyy. (Ungar 2004, 39.)

Ungar nostaa esille mielenkiintoisen näkökulman suhteessa hyväksyttävään ja ei-hyväksyttävään käytökseen. Mitä jos onkin niin, että ympäristön tuomitessa nuoren käytöksen ei-hyväksyttäväksi, voi käytös nuorelle merkitäkin selviytymistä kaoottisessa ympäristössä. (Ungar 2004, 5.) Tämän ajatuksen kautta lastensuojelulaitoksen nuorten käyttäytymisen voi nähdä aivan uudessa valossa. Nuorten haastaessa käytöksellään aikuisten kuten lastensuojelulaitoksen työntekijöitä, he saattavatkin rakentaa itselleen itseluottamusta ja omaa identiteettiään. Nuoret voivat tätä kautta rakentaa elämälleen tarkoitusta, osallistumisen mahdollisuuksia ja sosiaalisen tuen siteitä. (Ungar 2004, 6.)

Selviytyvyyden käsite voidaan nähdä sosiaalisesti rakentuneena. Korkean riskin omaavat nuoren kertovat, että suurin este heidän selviytyvyydelleen on, että heidän ympärillään olevat aikuiset, perhe, koulu ja mahdolliset auttavat tahot ovat tavallaan estäneet heidän voimaantumisen ja selviyty-

vyytensä kasvun. (Ungar 2004, 8.) Riskiryhmiin kuuluvat nuoret selittävät omaa käytöstään ja rakentavat itsestään kuvaa, jonka kautta kokevat valtaa, voimakkuutta ja hyväksyntää. Esimerkiksi psykiatrisessa hoidossa ollut nuori saattaa löytää hoitopaikan nuorten keskuudessa ensimmäisen kerran kokemuksen ymmärryksestä ja hyväksynnästä. Nuorten käyttäytyessä yhteiskunnan yleisesti hyväksytyjen normien vastaisesti hakiessaan tätä vallan, voimakkuuden ja hyväksynnän tunnetta, he tavallaan vahvistavat itseään. Nuoret eivät käyttäydykään riskialttiisti ollakseen ympäristölleen ilkeitä, vaan koska omalla toiminnallaan saavat vertaisiltaan ymmärrystä ja hyväksyntää. Nuoret kokevat yhteisöllisessä joukossa olevan voimaa, kun vertaiset ymmärtävät samoja kokemuksia joita nuorella itsellään on. Nuoren saattaa tämän jaetun kokemuksen kautta olla helpompi hyväksyä oman elämänsä vaikeudet. (Ungar 2004, 15.)

Elleivät elämän normaalit areenat kuten perhe tarjoa hyväksyntää, on tällaisten korkean riskin omaavien nuorten helpompi saada sitä ryhmistä, joiden toiminta ei aina ulkopuolisista ole hyväksyttävää. Selviytyvyyttä tavoitellessaan nämä nuoret hakevat sitä yhteiskunnallisesti epäsovinnalla tavalla. Riskissä olevat nuoret ylläpitävät omaa kokemustaan selviytyvyydestään saavuttamalla ylläpitämällä ja haastamalla sosiaalisesti rakennettuja identiteettejä. (Ungar 2004, 15–17.) Lastensuojelun sijaishuollossa tavoitteena voikin pitää nuoren kuntoutumista ja terveen selviytyvyyden lisääntymistä.

Selviytyvyydestä puhuttaessa voidaan puhua myös post-traumaattisesta kasvusta. Tedeschi, Park ja Calhoun 1998 ovat tutkimuksessaan kuvanneet post-traumaattista kasvua elpymiseksi, uudistumiseksi ja ponnahtamiseksi (bouncing back). Tällainen lähestymistapa on lohdullinen ajateltaessa lastensuojelun piirissä olevia lapsia ja nuoria. Nuoret voivat itsereflektion kautta päätyä ”vaikeuksien kautta voittoon” ja löytää itsestään uudenlaisia voimavaroja. Tutkimuksessaan Tedeschi ym. ovat todenneet post-traumaattista kasvua tapahtuvan seuraavilla viidellä elämän alueilla.

Post-traumaattisessa kasvussa vaikeiden kokemusten kautta nuorelle voi muodostua uudenlainen käsitys itsestään ja hän voi tuntea itsensä vahvemmaksi ja itsevarmemmaksi selviydyttyään ”tuliko-keesta”. Nuoren itsetunto voi vahvistua, kun sitä todenteolla koetellaan. Post-traumaattisen kasvun kautta nuori tunnistaa myös oman haavoittuvuutensa ja kuolevaisuutensa. Tämä voi auttaa nuorta elämään täydempää elämää ja niin sanotusti opettaa nuorta tarttumaan hetkeen. Nuori saattaa kokiensa vaikeuksien kautta oppia arvostamaan elämää enemmän kuin ennen. Post-traumaattisen kasvun kautta nuorella saattaa tapahtua positiivisia muutoksia ihmissuhteissa ja hänelle voi muodostua aiempaa läheisemmät suhteet hänelle läheisiin ihmisiin ja nuori voi alkaa arvostaa enemmän läheisiään. Tämän kautta avoimuus ja tunneilmaisuus nuoren ihmissuhteissa lisääntyy. Tällaisen post-traumaattisen kasvun myötä koko nuoren elämänfilosofia saattaa muuttua. Nuori voi ottaa rennommin ja tietää paremmin mikä elämässä tärkeää. Post-traumaattisessa kasvussa nuoren spirituaalisuus

lisääntyy ja hän voi oppia näkemään itsensä eri tavalla eli selviytyjänä eikä vain uhrina. (Tedeschi & Park & Calhoun 1998, 66.)

4.2 Syrjäytymisen käsite

Syrjäytyminen voidaan Raunion mukaan määritellä yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikkoudeksi. Tämä on ranskalaisvaikutteisen syrjäytymisestä käydyn keskustelun syrjäytymisen määre. Syrjäytyminen siis tarkoittaa yhteiskunnan valtavirrasta syrjäytymistä, kun taas osallisuus on yhteiskuntaan integroitumista. Sosiaalityön keskeinen tehtävä on yhteiskunnallisen osallisuuden ja syrjäytymisen ehkäisy ja syrjäytyneiden yksilöiden palauttaminen takaisin yhteiskuntaan osallisiksi. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ylipäätään nähdään syrjäytyminen kasaantuneena huono-osaisuutena. Tällaisen yksilön kasaantuneen huono-osaisuuden merkkejä voivat Pohjoismaisen elinolotutkimusten perusteella ja sosiaalishallinnon viranomaisten käytössä oleviin tietoihin perustuen olla elämänhallinnan ongelmat, yhteiskunnallisen osallisuuden puute, tippuminen työmarkkinoiden ulkopuolelle, josta osittain johtuva köyhyys, huono asumistaso, terveysongelmat ja läheisten ihmisten puutuminen. Mikään yksittäinen seikka ei riitä aiheuttamaan syrjäytymistä, vaan kyseessä on juuri huono-osaisuuden kasaantumisesta. (Raunio 2006, 9–31.)

Syrjäytyminen on käsite, joka tuntuu nousevan julkisessa keskustelussa usein esille. Syrjäytymistä käsitellään päihdeongelmaisiin, työttömiin ja nuoriin liittyvissä esille nousevissa teemoissa. Syrjäytymisen käsitettä on käytetty niin paljon eri yhteyksissä, että se on kokenut käsitteenä inflaation. Syrjäytymiskeskustelua on käyty kolmella tasolla, yhteiskunnan, sosiaalisten ryhmien ja yksilön näkökulmasta. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 126-127.) Syrjäytyminen on kuin kattokäsite, jonka puitteissa voi käsitellä minkä tahansa ihmisryhmän ajautumista ulos valtavirrasta.

Huostaan otettujen ja sijoitettujen nuorten kohdalla on mielestäni hyvä nostaa esiin syrjäytymiseen liittyvä ylisukupolvisuuden tai sosiaalisen perimän käsite. Löhönen nostaa kirjallisuuskatsauksessaan esille, että useissa tutkimuksissa on todettu vanhempien sosioekonomiseen tilanteeseen liittyvien piirteiden kasvattavan lapsen sijoittamisen riskiä. Riskitekijöitä ovat vanhempien kouluttautumattomuus, joka saattaa aiheuttaa työttömyyttä, äidin mielenterveyden ongelmat, äidin yksinhuoltajuus ja perheen taloudelliset vaikeudet. Lisäksi jopa 30% vanhemmista on itse ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Kodissa saattaa toinen tai molemmat vanhemmat kärsiä päihdeongelmasta ja fyysisestä ja/tai psyykkisestä väkivallasta. Äidin ominaisuuksien merkitys on kuitenkin sijoitusriskille suurempi kuin isän. Taloudellinen deprivatio yhdistettynä elämänhallinnan ongelmiin asettavat nämä riskiin joutuvat nuoret eriarvoiseen asemaan valtaväestöön nähden. Sijoitettuina olleilla mie-

hillä on tutkimusten perusteella kaksinkertainen riski kärsiä rangaistusmääräyksiä ja pelkän peruskoulun käyminen on yhdeksän kertaa todennäköisempää kuin valtaväestössä. Sijoitettuina olleiden huono-osaisuus näkyy muun muassa siinä, että he saavat muuta väestöä useammin toimeentulotukea. (Löhönen 2014, 20–23.)

Lastensuojelun asiakkaaksi tulevat lapset asuvat yleensä köyhissä perheissä, muun muassa toimeentulotuen saanti oli yleistä. Huostaanotettujen lasten perheistä jopa 54% oli saanut tai sai toimeentulotukea huostaanoton tapahtuessa. Lastensuojelun asiakkuuden alkaessa ydinperheessä asui vain joka kolmas lapsista. (Peltonen 2013, 94-95.) Sijoitettujen lasten vanhempien mielenterveydelliset ja somaattiset sairaudet ovat yleisempiä kuin vertailuaineistossa. Sijoitettujen lasten vanhemmat olivat saaneet huomattavasti vertailuväestöä enemmän toimeentulotukea ja työkyvyttömyyseläkkeet sekä pitkäaikaissairastavuus olivat yleisempiä. (Saarikorpi-Torp & Heino & Hiilamo & Hytti & Rajavaara 2010, 236- 248.)

Julkisuudessa käyty keskustelu työttömyydestä, sen poistamisesta ja nuorten riskistä syrjäytyä ovat tulleet jäädäkseen. Välttyäkseen työttömyydeltä ja sen mukanaan tulevalta syrjäytymisriskiltä nuorella on oltava elämännhallinnantaitoja ja riittävästi koulutusta. Riittävänä koulutuksena nykypäivänä voidaan pitää vähintään toisen asteen tutkintoa. Kuitenkin monet lastensuojelulaitoksessa asuvat nuoret saavuttavat täysi-ikäisyyden ennen valmistumistaan toisen asteen tutkintoon. (Laaksonen 2004, 37.)

Nuoret, jotka ovat olleet sijoitettuina laitoksiin muuttavat usein heti täysi-ikäisiksi tultaan pois laitoksesta ja asumaan itsenäisesti. Tällöin nuorten tulee olla valmiita ottamaan vastuu koko elämästään, mukaan lukien mahdollisesti kesken olevat opinnot. Opintojen keskeyttäminen asettaa jälkihuollossa olevat nuoret muita nuoria heikompaan asemaan muun muassa työmarkkinoilla (Törrönen & Vauhkonen 2012, 59–63).

Erilaisilla lapsuuden riskitekijöillä ja myöhemmin esiintyvillä sopeutumisoingelmilla on taipumus kasaantua samoille yksilöille. Ongelmien kasaantuminen voidaan hahmottaa prosessina, jossa erilaiset riskitekijät kasaantuessaan altistavat yksilön myöhemmille ongelmille ja rajoittavat yksilön kehitysmahdollisuuksia. Tämä ongelmien kasaantuminen heikentää yksilön selviytymisen ehtoja uusissa ympäristöissä. Ongelmien kasaantumista voidaan tarkastella ongelmien ulkoisen kasaantumisen väylän ja sisäisen kasaantumisen väylän käsitteiden kautta. Ulkoisessa kasaantumisen väylässä yksilön huonot olosuhteet pysyvät ja ketjuuntuvat ja hänen siteensä yhteiskuntaan heikentyvät. Yksilön jäädessä yhteiskunnan valtavirran ulkopuolelle voi hän valita ei-hyväksyttäviä tapoja nostaa omaa asemaansa muiden silmissä ja jouduttaa näin tahtomattaan omaa syrjäytymistään. Sisäisessä ongelmien kasaantumisen väylässä yksilön aiemmat epäonnistumiset luovat pohjaa epämielkkäiden uskomusten, tavoitteiden ja strategioiden muodostamiseen. Yksilöllä voi olla negatiivisia

ajatuksia itsestään, heikko itsetunto ja vähäinen usko omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Sisäiseen ongelmien kasaantumiseen liittyy yksilön tavoitteiden selkiytymättömyys, tulevaisuuden suunnitelmien epärealistisuus, kyvyttömyys suunnitella omaa elämään eteenpäin ja heikentynyt motivaatio kohdata tulevaisuus. (Rönkä 1996, 158–161.)

Syrjäytymistä voidaan lähestyä ajattelemalla syrjäytymistä yksilöiden muodostamana ryhmänä, jossa ryhmän jäsenillä on vaikeuksia sopeutua yhteiskunnan sosiaaliseen normistoon. Tällöin syrjäytymisen yhteydessä olevia tekijöitä ei etsitä yhteiskunnallisista, syrjäytyneisyyttä lisäävistä prosesseista vaan ihmisen omasta toiminnasta ja kulttuuri- ja elinympäristöstä. Mikäli syrjäytymistä tarkastellaan yksilötasolla, viitataan yksilön kohdalla ilmeneviin sosiaalisiin ongelmiin ja niiden kasaantumiseen. Tällaiseen lähestymistapaan voidaan liittää myös käsitteet moniongelmaisuus ja huono-osaisuus. Suurimmassa vaarassa ovat syrjäytyä yksilöt, joilla ei ole työtä, koulutusta ja perhettä ja ovat taloudellisesti heikossa asemassa. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 128–129.)

Syrjäytymistä voi pitää huono-osaisuuden viimeisenä tasona, johon liittyy jo moninaiset elämänhallinnan ongelmat. Ylipäätään nuorten kohdalla ollaan oltu julkisessa keskustelussa huolissaan nuorten työttömyydestä ja koulutuksen keskeytymisestä. Syrjäytyminen on siis useiden asioiden summa, riskien kasaantumista. Syrjäytyminen ei tapahdu kenenkään yksilön kohdalla yhdessä päivässä vaan se on prosessi, joka tapahtuu pikkuhiljaa. (Järvinen & Jahnukainen 2001, 133- 135.)

Edellä olevan tutkimustiedon perusteella voi sanoa, että mahdollinen syrjäytyminen ei tapahdu myöskään lastensuojelulaitoksesta itsenäistyvien nuorten kohdalla hetkessä ja syrjäytyminen vaatii useita samanaikaisesti esiintyviä riskitekijöitä. Jälkihuollon yhtenä tehtävänä on turvata nuoren yhteiskunnallisesti hyväksyttävä tie itsenäiseen aikuisuuteen. Näin ollen nuoren syrjäytymisen ja huono-osaisuuden kasautumisen ehkäisy on tärkeä osa jälkihuoltoa.

4.3 Nuoren osallisuus jälkihuoltoonsa

Lasten ja nuorten osallisuus itseään koskevissa asioissa on tunnustettu laajasti. Yhdistyneitten kansakuntien ratifioimassa Lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa korostetaan lapsen mahdollisuutta vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin ja päätöksentekoon. Yleissopimuksessa todetaan muun muassa, että lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava myös mahdollisuus tulla kuulluksi oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminna. (Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, 60/1991). Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artiklassa säädetään siitä, että lapsen omat näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Suomalaisessa lainsäädännössä nuoren oikeus vaikuttaa häntä koskeviin asioihin perustuu muun muassa perustuslakiin, sosiaalihuollon asiakaslakiin ja lastensuojelulakiin. Lastensuojelussa lapsen ja nuoren mielipiteiden selvittäminen ja huomioon ottaminen tulisi olla itsestään selvyys. Juridisen tason rinnalla osallisuuden toteutumista voidaan tarkastella myös osallistuvan lapsen kokemuksena. Tämä tarkoittaa lapsen tai nuoren subjektiivista kokemusta omista toiminta- ja vaikuttamismahdollisuuksista tietyssä yhteisössä ja prosessissa (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 118).

Hakalehto-Wainio ja Nieminen (2013) määrittelevät lapsen osallisuutta ja toimijuutta tavalla, joka sopii hyvin myös jälkihuoltoon oikeutetun nuoren osallisuutta tarkasteltaessa. He kuvaavat, että lapsen osallisuudella tarkoitetaan yleisesti kommunikaatiota lapsen kanssa, sekä hänen kuuntelemistaan, kuulemistaan ja kunnioittamistaan. Jälkihuoltoon oikeutetun nuoren kohdalla on hyvin tärkeää, että nuori kokee tulleensa kunnioitetuksi ja kuulluksi oman elämänsä suunnittelussa. Osallisuuden kautta nämä nuoret voidaan nähdä aktiivisina toimijoina omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Toimijuuden käsite on avainkäsite yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa. Toimijuus ymmärretään tällöin sosiaalisesti, ajallisesti ja paikallisesti rakentuneena, sekä samalla muuttavana tilana, johon vaikuttavat monet ympäröivät rakenteelliset ehdot. Jälkihuolto nuoren toimijuus on erilainen heti hänen lähdettyään lastensuojelulaitoksesta kuin esimerkiksi kahden vuoden päästä huostaanoton päättymisen jälkeen. Osallisuus kuvaa sellaisia lapseen liittyviä prosesseja, joihin kuuluu lasten ja aikuisväestön vastavuoroiseen kunnioitukseen perustuvaa tiedonvaihtoa ja vuoropuhelua. (Hakalehto -Wainio & Nieminen 2013, 96.)

Osallisuus on lastensuojelun kentällä terminä käytössä, mutta valta on kuitenkin pääosin aikuisten hallinnassa (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 155). Hotari, Oranen ja Pösö käyttävät artikkelissaan Nigel Thomasin määritelmää osallisuudesta. Nigel Thomasin (2002, 174-176) mukaan osallisuuden tarkastelu edellyttää osallisuuden jakamista eri ulottuvuuksiin, jonka keskinäiset suhteet voivat

vaihdella ja lapsen kokemus osallisuudesta muuttua niiden mukaan. Thomas jakaa osallisuuden kuuteen ulottuvuuteen.

Esittelen nämä kuusi ulottuvuutta, koska nämä kuusi osallisuuden ulottuvuutta ovat merkityksellisiä myös sijaishuollossa olevien nuorten kohdalla ja ne tulee ottaa huomioon myös nuoren itsenäistymisvaiheessa eli hänen siirtyessään jälkihuoltoon ja hänen ollessaan jälkihuollossa. Tarkastelen Nigel Thomasin (2002) määritelmiä osallisuuden ulottuvuuksista siitä näkökulmasta, mitä ne voisivat tarkoittaa jälkihuolto nuoren näkökulmasta.

Ensimmäinen ulottuvuus on mahdollisuus valita, osallistuuko johonkin tiettyyn prosessiin vai ei. Tämä voisi jälkihuolto nuoren viitekehyksessä tarkoittaa esimerkiksi, että nuorella on oikeus päättää ottaako hän vastaan jälkihuollon palveluita ja minkä sisältöistä jälkihuoltoa hän haluaa. Näin ollen myös kieltäytyminen jälkihuollosta on osallisuuden merkki. Toinen ulottuvuus on mahdollisuus saada tietoa tilanteesta, prosessista, omista oikeuksista ja roolista siinä. Nuorelle tulee kertoa mitä jälkihuolto pitää sisällään ja nuoren omista oikeuksista, mutta myös velvollisuuksista. Kolmas ulottuvuus on mahdollisuus vaikuttaa prosessiin. Jälkihuolto nuoren mielipidettä jälkihuollon sisällöstä tulisi kuunnella ja pyrkiä toimimaan niin, että nuoren omat ajatukset ja mielipiteet otetaan huomioon jo jälkihuoltoa suunniteltaessa. Neljäntenä osallisuuden ulottuvuutena on mahdollisuus ilmaista itseään. Jälkihuoltoon oikeutetulle nuorelle tulee antaa tilaa ja aikaa kertoa omista toiveistaan jälkihuollon suhteen. Viidentenä ulottuvuutena on saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen. Viranomaiset, tai aikuiset yleensä eivät välttämättä ymmärrä nuoren sanomaa. Tällöin siis nuorta voidaan auttaa ilmaisemaan mielipiteensä niin, että hän tulee aikuisten taholta ymmärretyksi. Kuudes ulottuvuus on mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin ja tämä onkin lastensuojelulaitoksesta pois muuttavalle nuorelle tärkeä osallisuuden ulottuvuus. Nuorella on aivan erilainen mahdollisuus vaikuttaa omista asioistaan päättämiseen kuin lastensuojelulaitoksessa asuessaan. (Thomas 2002 ref. Hotari & Oranen & Pösö 2013, 153.) Osallisuus omissa asioissa parantaa uskoa omiin kykyihin. Se voi auttaa nuorta tunnistamaan omia kehityspotentiaalejaan, ymmärtämään niiden merkityksen ja pitämään huolta omista tarpeista ja oikeuksista (Bardy & Heino 2013, 22).

Osallisuus on ohuimmillaan sitä, että asiakas on läsnä oleva kohde, jonka yli tai ohi puhutaan ja toimitaan. Kehittyneempi muoto osallistumisesta asiakassuhteessa on asiakkaan tasaveroinen osallisuus palveluissa. Tällöin asiakas on aktiivisempi ja asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutus rakentuu enemmän yhteistyösuhteeksi, jossa asiakasta aidosti kuunnellaan. Osallinen asiakas on oikeasti mukana ja hänen näkemyksensä vaikuttavat palveluiden tuottamisessa. Edistynein muoto osallisuudesta on asiakkaan ja työntekijän kumppanuus. Tällöin vuorovaikutussuhteessa työntekijästä tulee asiakkaan rinnalla kulkeva tukija. Asiakkaan subjektius ja osallisuus perustuvat siihen, että hänet ymmärretään oman elämänsä asiantuntijana. (Pohjola 2010, 58–59.)

Nuoren mielipiteet häntä koskevissa asioissa on selvitettävä ja häntä on informoitava häntä koskevista toimenpiteistä. Viranomaisilla on erityinen velvollisuus kohdella nuoria tasa-arvoisesti yksilöinä ja antaa heille aito mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Saastamoinen 2010, 67.) Lähtökohta on, että lasta on aina kuultava lastensuojelullisessa asiassa, mutta lapsen puhevallan käyttö korostuu erityisesti lapsen täytettyä 12 vuotta. Tällöin hänellä on oikeus käyttää puhevaltaa erikseen ja itsenäisesti häntä itseään koskevassa asiassa. Lapsen puhevalta pitää sisällään muun muassa seuraavat oikeudet: oikeus tehdä etuutta ja palvelua koskeva hakemus, oikeus tulla todisteellisesti kuulluksi ennen päätöksentekoa, oikeus saada tieto tehdystä päätöksestä ja muutoksenhakumahdollisuudesta ja oikeus hakea itsenäisesti muutosta viranomaisen tekemään päätökseen. (Saastamoinen 2010, 71- 79.)

Nuorten osallisuus oman jälkihuoltosuunnitelmansa tekoon on hyvin tärkeää. Nuoren saadessa kokemuksen siitä, että hänen henkilökohtaisia mielipiteitään ja toiveitaan kuullaan ja kunnioitetaan aidosti, on nuoren sitoutuminen suunnitelmaan pitkäjänteisempää. Aito osallisuus tarkoittaa sitä, että nuoren omat tavoitteet jälkihuollon suhteen tulevat kuulluiksi ja kirjatuksi. Osallisuus siis edellyttää, että jälkihuoltoon oikeutettu nuori itse pitää jälkihuoltosuunnitelmansa tekoa merkityksellisenä ja ymmärtää suunnitelman arvon.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Luvun tarkoitus on avata pro gradu -tutkimukseni toteutusta. Aloitan tutkimustehtävän kuvauksella, jonka jälkeen kerron tutkimukseen käytetyn aineiston keruusta, käsittelystä ja analysoinnista. Käyn läpi myös teemahaastattelun ja sisällönanalyysin keskeiset kohdat. Lopuksi mietin tutkimukseen liittyviä eettisiä näkökulmia ja tutkimuksen luotettavuutta.

5.1 Tutkimustehtävän kuvaus

Pro gradu - tutkimuksessani on tarkoitus selvittää miten lastensuojelulaitoksesta jälkihuollon piiriin siirtyneet nuoret aikuiset ovat kokeneet jälkihuollon palveluiden tukeneen heidän itsenäistymistään. Tarkastelen myös nivelvaihetta eli siirtymää lastensuojelulaitoksesta omaan asuntoon ja muutoksen mahdollisesti mukanaan tuomia haasteita. Nuorten kokemusten avulla selvitän, tuleeko nuorten puheessa esiin viitteitä nuorten selviytyvyyteen, syrjäytymiseen ja kokevatko nuoret olevansa osallisia jälkihuoltonsa sisältöön ja toteutukseen. Haluan saada selville minkä nuoret näkevät kaikkein merkityksellisempänä onnistuneessa jälkihuollossa ja tukevatko nykyiset jälkihuollon palvelut nuorten kokemuksen mukaan itsenäisen elämän aloittamista riittävästi.

Tutkimuksessani keskityn vain huostaan otettuina olleisiin ja lastensuojelulaitoksessa asuneisiin nuoriin, joilla on jälkihuolto oikeus alkanut. Tutkimuksessani en käsittele nuorten kokemuksia, jotka ovat olleet nuorisokodeissa, vastaanottokodeissa tai koulukodeissa. Rajaan tutkimukseni ulkopuolelle myös kiireellisesti sijoitetut ja avohuollon tukitoimena sijoitetut nuoret. Haastateltavat olivat olleet lastensuojelulaitoksessa yli vuoden mittaisen ajan ja kaikkien haastateltavien sijaishuolto oli päättynyt täysi-ikäisyyden vuoksi.

Tutkimuksessani kiinnostuksen kohteena on jälkihuollon piirissä olevien nuorten kokemusten tutkiminen. Kokemukset ovat nuorille henkilökohtaisia ja tosia. Tutkimukseni tulokset eivät ole laajasti yleistettävissä vaan tarkoituksena on tuoda esille nuorten subjektiivinen näkemys lastensuojelulaitoksesta pois muuttaneen, itsenäistyneen ja jälkihuollon piiriin siirtyneen nuoren elämän haasteista ja onnistumisista. Lähestyn aihetta kolmen näkökulman kautta: selviytyvyys, osallisuus ja syrjäytyminen. Tutkimustehtävänä on tarkastella nuorten kokemuksia näiden kolmen teeman kautta.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- * Miten nuoret kokevat jälkihuollon palveluiden auttaneen heidän itsenäisen elämänsä aloittamista?
- * Miten nuorten kokemusten mukaan jälkihuollon palvelut tukevat heidän selviytyvyyttään, ehkäisevät heidän mahdollista syrjäytymistään ja edistävät heidän osallisuuttaan jälkihuoltoon?

5.2 Teemahaastattelu aineiston keruun menetelmänä

Tutkimuksessani käytin puolistrukturoitua haastattelumenetelmää eli teemahaastattelua. Valitsin teemahaastattelun aineiston keruun menetelmäksi, koska aiheeseen tutustuessani havaitsin aiheen olevan melko vähän tutkittu. Nuorten oman äänen kuuluminen oli hyvin merkityksellistä tutkimustehtävänä ratkaisemiseksi. Jälkihuollon kokemuksia ei voi tutkia kuin kysymällä kokemuksia omavilto heidän subjektiivisia näkemyksiään jälkihuollon onnistumisesta. Haastattelu on joustava menetelmä ja näin ollen sopii erilaisiin tutkimustarkoituksiin (Hirsijärvi & Hurme 2000, 34-35). Oletin myös haastatteluja suunnitellessani, että aihe voi olla joillekin haastateltaville arka aihe. Tällaisista oletettavasti aroista aiheista lisätiedon hankkimiseen haastattelu vaikutti toimivalta metodilta.

Teemahaastattelussa olennaista on, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. (Hirsijärvi & Hurme 2011, 48.) Haastattelut ovat siis kiinnitetty tiettyihin keskeisiin teemoihin, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys eivät ole ennalta lukkoon lyötyjä. Tavoitteena on saada tutkittavien ajatukset ja tulkinnat kokemuksistaan kuuluviin. (Hirsijärvi & Hurme 2000, 47 -48.) Teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioilleen antamat merkitykset ovat keskeisiä, samoin sen, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa (Hirsijärvi & Hurme 2011, 48).

Haastateltavillani oli yksi yhteinen tekijä, sijoitus lastensuojelulaitokseen ja sen jälkeinen oikeus jälkihuoltoon. Selvitin ennen haastatteluja lastensuojelun ja jälkihuollon rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta. Aiheeseen tutustuttuani minulla oli jälkihuolto nuorten kokemuksia koskevia hypoteeseja. Haastattelut etenivät ennalta päätettyjen teemojen kautta, mutta esimerkiksi kysymysten muoto tai paikka vaihtelivat, mikä on teemahaastattelulle sallittua ja tyypillistä. (Hirsijärvi & Hurme 2000, 47- 49.)

Teemahaastattelussa periaatteena on, että kaikki kysymykset ovat avoimia kysymyksiä. Haastatteluni sisälsivät kuitenkin sekä tosiasiakysymyksiä että mielipide kysymyksiä. (Hirsijärvi & Hurme 2011, 136.) Teemahaastattelussani teemat oli jaoteltu kolmeen suurempaan kokonaisuuteen. Kokonaisuudet sisälsivät kysymyksiä nuoren haastattelu hetken tilanteesta, itsenäisen elämän aloittamiseen mahdollisesti liittyneistä haasteista ja jälkihuollon merkityksistä nuoren sen hetkessä elämässä. Teemojen tulee olla väljiä, jotta haastateltavien kokemusten moninaisuus pääsee riittävällä tavalla esille. (Hirsijärvi & Hurme 2011, 66-67.)

Nuoria haastatellessani käytin ns. suppilotekniikkaa eli aloitin keskustelun helpoilla kysymyksillä. Suppilotekniikassa aloitetaan laajoilla/helpoilla kysymyksillä ja yleisistä kysymyksistä siirrytään spesifimpiin kysymyksiin. (Hirsijärvi & Hurme 2011, 106-107.) Haastattelujen ensimmäiset kysymykset koskivat nuorten perustietoja ja nuoren sen hetkistä elämäntilannetta. Näihin kysymyksiin nuorten oli helppo vastata ja kysymykset toimivat osaltaan myös tilanteen rentouttajina. Toisena teemakokonaisuutena tulivat itsenäisen elämän aloittamiseen liittyviin haasteisiin kuuluvat kysymykset. Kolmantena kokonaisuutena olivat kysymykset, joissa selvitettiin jälkihuollon merkitystä nuorelle. Kunkin teeman alle olin etukäteen laatinut ns. apukysymyksiä, joita voisin tarvittaessa käyttää keskustelun edistämiseksi. Apukysymysten laatimisen koin tarpeellisena, sillä tiedostin oman kokemattomuuteni tutkijana ja näin toimimalla varmistin, ettei haastattelutilanteessa tulisi pitkiä kiusaantuneita hiljaisia hetkiä. Teemahaastattelun apukysymysten runko löytyy tutkimuksen lopusta. (LIITE 1)

Tämä teemahaastattelun joustavuus ja muokattavuus luovat mahdollisuuksien lisäksi myös riskejä, joihin tässä tutkimuksessa kuuluu tutkijan kokemattomuus. Haastatteluja litteroidessani huomasin jättäneeni joidenkin haastateltavien kohdalla tietyt teemat liian vähälle huomiolle tai olin käsitellyt epäoleellisia teemoja pitkään.

Tutkimuksessani ei ole tarkoitus tehdä tilastollisesti yleistettäviä päätelmiä, vaan saada lisää tietoa jälkihuoltonuorten kokemuksista. Tällä tavalla tutkittavien määrän ei tarvitse olla suuri, vaan ajatuksena on saada uusia näkökulmia tutkittavaan asiaan (Hirsijärvi & Hurme 2000, 59).

5.2 Tutkimusaineiston hankinta

Aineistoa keräämisen aloitin lähettämällä tutkimuslupa pyynnöt kahteen Satakuntalaiseen sosiaali-toimistoon. Valitettavasti kumpikaan näistä pyynnöistä ei tuottanut toivottua tulosta. Toisesta sosi-aalitoimistosta ei vastattu ollenkaan useidenkaan yhteydenottojen jälkeen ja toisesta ilmoitettiin, ettei jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten joukosta ole löydettävissä tutkimukseen halukkaita nuoria.

Anoin tutkimuslupaa myös kahdesta suuresta toisen asteen koulutuskuntayhtymästä. Näistä mo-lemmista tutkimuslupa myönnettiin ja sain itse ottaa suoraan yhteyttä tutkimukseen soveltuviin nuo-riin. Yhteydenoton tein puhelimitse tai facebook:n yksityisviestin kautta. Kerroin nuorille perustie-dot tutkimuksestani ja painotin vaitiolovelvollisuuttani ja osallistumisen vapaaehtoisuutta. Sovimme tutkimuksesta kiinnostuneiden nuorten kanssa henkilökohtaisesta tapaamisajankohdasta, jolloin kerroin vielä lisää tutkimuksestani.

Kolmen jälkihuoltoon oikeutetun nuoren kohdalla yhteydenottoni ei tuottanut tulosta. Yksi nuorista lopetti opinnot ennen haastattelua, yksi nuori ei vastannut ollenkaan viesteihini ja yhden nuoren kohdalla emme saaneet sovittua molemmille sopivaa tapaamisaikaa. Valitettavasti myös moni tut-kimukseeni potentiaalinen nuori jätti opinnot kesken ennen kuin ehdin ottamaan heihin millään ta-valla yhteyttä.

Henkilökohtaisesti tapaamistani nuorista kukaan ei kieltäytynyt teemahaastattelusta, joten näin sain tehtyä viisi haastattelua. Neljä haastattelua tein kevään 2015 aikana ja yhden keväällä 2016. Haas-tattelut toteutettiin aina nuoren toivomassa paikassa. Kolme haastatteluista tapahtui koulujen tilois-sa, yksi nuoren omassa kodissa ja yksi nuoren valitsemissa julkisissa paikoissa.

Ennen haastattelujen äänittämisen aloittamista, kerroin nuorille vielä uudelleen kuka olen, miksi haluan heitä haastatella ja mihin haastattelumateriaalia tullaan käyttämään. Kaikki nuoret ilmaisivat ennen varsinaisen haastattelun alkua, että kokivat tärkeänä osallistua tutkimukseeni. Nuoret halusi-vat antaa lisää tietoa jälkihuoltoon nuorten kokemuksista.

Haastattelut äänitin ja litteroin. Haastattelujen kesto vaihteli puolesta tunnista noin tuntiin. Haastattelut litteroin sanasta sanaan, enkä poistanut ns. murre sanoja tai haastattelijan välihuomautuksia. Keskusteluissa esiintyviä taukoja, haukottelua, naurahduksia tai hiljaisuutta en litteroinut tarkasti.

Haastatteluissa tuli esiin lastensuojelulaitosten nimiä, joissa nuoret olivat olleet sijoitettuna, kotipaikkakuntia, sekä muita nuoren elämänpiiriin kuuluvien henkilöiden nimiä. Litteroituani haastattelut anonymisoin paikkakunnat, lastensuojelulaitosten ja henkilöiden nimet.

5.4 Aineiston analysointi

Kvalitatiivista tutkimusta on ajoittain kritisoitu epätieteelliseksi. Sisällönanalyysillä voidaan kuitenkin analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Sisällönanalyysillä pyritään saamaan tiivistetty ja yleinen kuvaus tutkittavasta asiasta. Pelkkä sisällönanalyysillä tuotettu ja järjestetty aineisto ei tee tieteellistä tutkimusta. Aineiston analyysi ja johtopäätösten teko tekevät tutkimuksesta tieteellisen tutkimuksen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103.)

Sisällönanalyysi voidaan nähdä yksittäisenä metodina tai väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Tutkimuksessani olen soveltanut tieteellisen päätelyn logiikkaa eli abduktiivista analyysiä. Abduktiivisessa analyysissä tutkijalla on valmiina teoreettisia johtoideoita, joita hän pyrkii todentamaan aineiston avulla. Tällöin teorianmuodostus on mahdollista, kun havaintojen tekoon liittyy jokin johtoajatus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95.)

Aineistoni analysoin käyttäen apuna teoriaohjaavaa analyysiä. Analyysista on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta aikaisemman tiedon merkitys ei ole teoriaa testaava vaan pareminkin uusia ajatusuria aukova. Aineiston analyysivaiheessa edetään aluksi aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa tuodaankin analyysia ohjaavaksi ajatukseksi teoreettinen viitekehys. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.) Omassa tutkimuksessani toimin siten, että tarkastelin haastateltavien kokemuksia jälkihuollosta selviytyvyyden, syrjäytymisen ja osallisuuden viitekehuksesta. Tutkimuksessani johtoajatukseksi toimi nuorten kokemukset jälkihuollon palveluiden toimivuudesta.

Sisällönanalyysi sopii analyysitavaksi tutkimuksessani, koska tutkimuksen aineisto on hankittu teemahaastattelua käyttämällä. Haastatteluissa käyttämäni teemakokonaisuudet laadin ennen haastatteluja hankkimani aiemman tutkimustiedon pohjalta. Teemat valikoituivat hyvin käytännön läheiseksi, koska halusin selvittää mahdollisimman konkreettisella tasolla millä osa-alueilla nuoret kokiivat jälkihuollon olleen heidän itsenäistymistään tukevaa. Tarkoitukseni on siis analysoida haastattemieni nuorten kokemuksia jälkihuollosta suhteessa aiempaan tutkimustietoon. Tässä tutkimuk-

sessä ohjaavat näkökulmat liittyvät selviytyvyyden, syrjäytymisen ja osallisuuden ja jälkihuollon palveluiden onnistumisen välisiin yhteyksiin tai niiden puuttumiseen.

Aineiston analysoinnin aloitin lukemalla yksilökohtaiset, litteroidut haastattelut useita kertoja läpi. Merkitsin nuorten haastatteluista kohtia, joissa oli muihin haastatteluihin yhteneväisyyksiä tai päinvastoin selkeitä eroja. Tämän jälkeen siirsin kaikki haastattelut yhdeksi tiedostoksi ja luin ne kokonaisuutena. Aineiston lukeminen useita kertoja auttoi näkemään niin sanottujen itsestäänselvyksien läpi ja aineistosta alkoi nousta kiinnekohtia teoreettiseen viitekehykseen. Aineistoni analyysin vaiheet noudattivat enemmänkin spiraalimaista prosessia, eikä niinkään suoraviivaista tapaa päästä aineistosta luennan, luokittelun ja yhteyksien kautta raportointiin. (Hirsijärvi & Hurme 2011, 141-145.)

Aineiston pelkistäminen eli redusointi oli ajoittain hankalaa, sillä nuorten vastaukset viittasivat ajoittain ristiriitaisesti useaan teemaan ja oli vaikeaa osoittaa, mikä oli tutkimustehtävän kannalta olennaista ja mikä epäolennaista (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109).

Aineistossa oli paljon myös nuorten haastatteluissa esiin nostamia aiheita, jotka eivät olleet alkupe-
räisessä haastattelurungon teemoittelussa ja niiden merkityksellisyyden arviointi oli ajoittain haas-
tavaa. Analysoituani haastatteluja kokonaisuutena siirsin haastattelujen materiaalia kolmeen eri tie-
dostoon, joiden otsikkoina käytin selviytyvyyttä, syrjäytymistä ja osallisuutta jälkihuollossa. Tämän
koonnin jälkeen nuorten haastatteluista nousi esiin kuusi osa-aluetta, joita kaikki haastateltavat kä-
sittelivät. Aineistossa oli paljon materiaalia liittyen nuorten kokemuksiin lastensuojelulaitoksessa
asumiseen ja aikaan, jolloin nuoret muuttivat laitoksesta pois. Nämä nuorten kertomat kokemukset
ovat tärkeitä tuoda esiin, jotta voisi saavuttaa mahdollisimman hyvän ymmärryksen nuorten koke-
musmaailmasta ja sen vaikutuksista nuoren ajatuksiin jälkihuollon palveluista. Haastatteluissa esiin
nousseet kuusi osa-aluetta tarkasteltuna tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen läpi on avattu luvus-
sa kuusi tutkimuksen tulokset.

5.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkijalla on monia velvollisuuksia suhteessa tutkittaviin. Tutkijan on kohdeltava tutkimuksen kohteena olevia henkilöitä asianmukaisesti, taattava vaitiolo ja informoitava tutkittavia riittävästi tutkimuksen tarkoituksesta ja julkaisusta. Näiden henkilöön liittyvien velvollisuuksien lisäksi tutkijalla on velvollisuus noudattaa tieteellistä rehellisyyttä, huolellisuutta ja tunnustaa toisten tutkijoiden osuus työssään. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 81.)

Tutkimuksen luotettavuuteen ja eettisyyteen on kiinnitettävä koko tutkimusprosessin ajan huomiota. Eettisiä ratkaisuja tehdään tutkimuksen suunnittelusta aina johtopäätösten kirjoittamiseen asti.

”Ajatus etiikasta taitona tehdä tietoisia ja perusteltuja ratkaisuja jakaa eettisen vastuun kaikkien tutkijoiden yhteiseksi. Jokainen tutkija tekee omassa arkipäiväisessä työssään jatkuvasti ratkaisuja, jotka vaativat eettistä pohdintaa.” (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 25.)

Otanan koko on yhteydessä tutkimuksen tulosten yleistettävyyteen. Hyvässä tutkimuksessa otanan tulisi riittävällä tarkkuudella edustaa tutkittavaa perusjoukkoa. Tutkijan tulee myös pystyä perustelemaan miksi juuri nämä haastateltavat ovat valikoituneet otokseen. Tutkijan aineiston perusteella tekemät tulkinnat ja esitetyt tulokset ovat aina jollakin tasolla subjektiivisia. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 70-71.) Edellä mainitut seikat tulee tiedostaa ja tuoda ne näkyviksi tutkimukseen tutustuville.

Haastateltavien itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta on merkityksellistä, että haastateltavat saavat aidosti päättää haluavatko osallistua tutkimukseen. Vapaaehtoisuus on ehdottoman tärkeää. Vapaaehtoisuuden pyrin varmistamaan antamalla haastateltaville riittävästi tietoa tutkimuksesta, sen tavoitteista ja itsestäni tutkimuksen toteuttajana sekä tutkittavilta kerättävien tietojen käyttötarkoituksesta. (Kuula 2011,102.)

Tietojen käsittelyssä kaksi keskeistä käsitettä ovat luottamuksellisuus ja anonymiteetti. Peruskysymyksiin kuuluu se mitä hyötyä tai haittaa tutkittaville mahdollisesti tutkimuksesta on, miten heidän yksityisyytensä ja tutkimuksen luottamuksellisuus turvataan ja miten ollaan johdattamatta tutkittavia harhaan. (Eskola & Suoranta 1998, 56-57.) Kun haastatteluja tehtäessä on haastateltaville luvattu täydellinen anonymiteetti, tulee sen toteutuminen tutkimustuloksia kirjoitettaessa varmistaa. Tällöin haastateltavien henkilöllisyyden paljastuminen tehdään mahdollisimman vaikeaksi. Tekemäni tutkimuksen tyypisissä kvalitatiivisissa aineistoissa anonymisointi on tärkeää. Suorat tunnisteet

poistetaan heti, kun aineiston tekninen toimivuus on tarkistettu. Keskeisimmät tavat kvalitatiivisen aineiston anonymisoinnissa ovat henkilöiden nimien poistaminen tai muuttaminen, arkaluonteisten tietojen harkinnanvarainen poistaminen tai muuttaminen sekä taustatietojen luokittelu kategorioihin. Erisnimet voidaan muuttaa peitenimiksi eli pseudonyymeiksi. Arja Kuulan (2011) näkemys on, että erisnimien anonymisointi on aina parempi kuin nimen poistaminen kokonaan tai sen korvaaminen esimerkiksi kirjainmerkillä tai lyhyellä merkkijonolla. Taustatiedot kuten sukupuoli, ikä, ammatti, työpaikka, koulu ja asuinpaikka voivat olla hyvin oleellisia aineiston ymmärrettävyyden kannalta. Taustatietojen kohdalla pätee sama periaate kuin erisnimien kohdalla, ne on parempi luokitella kuin poistaa kokonaan. (Kuula 2011, 214–218.)

Aineistosta poistin haastateltavien nimet, heti kun se oli analysoinnin kannalta mahdollista. Lastensuojelulaitosten nimet poistin ja käytin vain termiä laitos. Aineistossa esiintyvät kotikunnat ja mahdollisesti muiden henkilöiden nimet muutin kirjainten muotoon. Aineiston ymmärrettävyyden kannalta en voinut poistaa tunnisteita kokonaan vaan edellä mainitut asiat oli korvattava peitenimillä.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tulokset. Aloitan osion esittelemällä haastattemieni nuorten perustietoja ja heidän lastensuojelullista historiaansa. Nuorten haastatteluissa esiin nousi paljon nivelvaiheeseen eli laitoksesta poismuuttoon liittyviä seikkoja, joita esittelen perustietojen jälkeen. Huomion arviosta on, että nuoret puhuivat haastatteluissa paljon juuri lastensuojelulaitoksesta pois muuttamisen ajankohdasta ja nuorilla oli selkeä tarve jakaa itsenäistymisen ajankohdan kokemuksiin ja tunteitaan. Nivelvaiheen kokemukset ovat tärkeitä, koska ne antavat viitteitä siihen, miten nuori jatkossa suhtautuu jälkihuoltoonsa ja millaista tukea nuoret tarvitsisivat omaan asuntoon muuttaessaan.

Haastatteluissa nuoret palasivat toistuvasti kokemuksiinsa asumisesta lastensuojelulaitoksessa. Lastensuojelulaitoksessa asumisen kokemuksen sävy voi olla negatiivinen tai positiivinen. Kokemuksen sävy voi riippua siitä kokeeko nuori kuuluvansa paikkaan eli lastensuojelulaitokseen. Tällaista kuulumista johonkin voidaan kuvata sisäpuolisuuden avulla. Positiivista sisäpuolisuus on, jos nuori kokee kuuluvansa johonkin paikkaan ja haluaa identifioitua siihen. Negatiivisena sisäpuolisuutena taas voi olla ahdistavaa pakkoa kuulua johonkin, johon ei halua liittyä tai identifioitua. (Törrönen 1999, 19.) Yksilöllisen kokemuksen huomioon ottaminen ja tunnistaminen on tärkeää. Merkityksellistä ihmiselle itselle on, millainen kokemusmuisto tapahtumista muodostuu. Kokemus on se, joka vaikuttaa elämään, myöhempisiin kokemuksiin ja valintoihin - kokemus tai muisto siitä kulkee ihmisen mukana. Siksi on tärkeä, että sijaishuollossa kuten yleensäkin lastensuojelussa lapsia ja nuoria kuullaan heidän kokemuksistaan. (Reinikainen 2009, 3.) Tein valinnan käyttää tutkimustuloksia esitellessäni paljon suoria lainauksia nuorten haastatteluista, koska sitä kautta koen nuorten kokemusten tulevat parhaiten nuorten omalla äänellä kuulluksi.

Perustietojen ja nivelvaiheen kokemusten jälkeen käsittelen jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia jälkihuollostaan. Kokemuksia jälkihuollosta nuoret arvioivat pitkälti suhteessa jälkihuollon työntekijäänsä. Tämän jälkeen olen jakanut aineiston haastatteluissa esiin nousseen kolmen nuorten käsittelemän pääteeman mukaan: nuorten peruskoulun jälkeisten opiskelujen onnistumiseen, arjen sujumiseen nuoren oman kokemuksen mukaan ja nuorten suhteeseen lastensuojelun sosiaalityöntekijäänsä ja tietämykseensä jälkihuoltosuunnitelmastaan. Jälkihuoltosuunnitelman yhteydessä nuoret kertoivat myös kokemuksensa itsenäistymisvarojensa käytön onnistumisesta.

Analysoin näitä haastatteluissa jälkihuollosta esiin nousseita asioita kolmen teoreettisen käsitteen kautta. Pohdin, tuleeko nuorten haastatteluissa esiin nuorten selviytyvyyttä lastensuojelulaitoksesta pois muuton jälkeen, nouseeko haastatteluissa esiin viitteitä nuorten syrjäytymiseen ja kuinka nuoret kokevat jälkihuollon tukevan osallisuuttaan.

6.1 Nuorten lastensuojelullinen historia

Haastateltavat jälkihuoltonuoret olivat iältään 18-21 vuotiaita ja kaikki haastateltavat olivat olleet huostaanotettuina ja sijoitettuna lastensuojelulaitokseen. Haastattelemini nuorten saamista lastensuojelun avohuollon tarjoamista tukipalveluista ennen huostaanottoa ei tässä tutkimuksessa ole tietoa, vaikka se olisikin mielenkiintoinen lisä jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten kokemuksia arvioitaessa.

Haastateltavista nuorista neljä on naisia ja yksi mies. Neljä haastateltavista oli muuttanut pois lastensuojelulaitoksesta heti täytettyään 18 vuotta, mutta yksi nuorista oli asunut laitoksessa vielä puoli vuotta täysi-ikäisyyden jälkeen. Kaikkein pisimpään omillaan asunut nuori oli ollut omassa asunnossa jo kolme vuotta. Muut haastateltavista nuorista olivat asuneet alle kolme vuotta itsenäisesti omassa asunnossa.

Kaikki nuoret olivat olleet sijoitettuina yksityisten omistamissa lastensuojelulaitoksissa. Kukaan haastateltavista ei kritisoinut sijoituspaikkansa fyysisiä puitteita, henkilökunnan riittävyyttä tai tuoneet esiin varsinaisia työntekijöiden heihin kohdistamia kohteluun liittyviä epäkohtia lastensuojelulaitoksessa. Nuorten haastatteluista nousi sen sijaan korostuneesti esiin, että he kokivat lastensuojelulaitoksista puuttuvan yksityisyyden. Nuoret olivat tietoisia siitä, että heitä tarkkailtiin koko ajan ja kokivat sen hyvin ahdistavaksi. Nuorilla oli kokemus, että heillä ei ollut riittävää itsemääräämiskeutta oman elämänsä osa-alueilla. Nuoret kokivat lastensuojelulaitoksissa ollessaan negatiivista sisäpuolisuutta (Törrönen 1999,19). Lastensuojelulaitoksessa oli pakko olla, mutta nuoret eivät halunneet identifioitua lastensuojelulaitoksissa asuviksi nuoriksi.

Sivusin lyhyesti haastattelujen alussa mikä oli nuorten oma mielipide sijoitukseen johtaneista syistä. Nuorten vastaukset sijoitukseen johtaneista syistä olivat kuitenkin melko ylimalkaisia. Nuoret ohittivat tämän kysymyksen ”kevyesti”. Tämä oli yllättävää, koska nuorten kertoessaan elämästään ennen huostaanottoa esiin nousi nuorten rajatonta käyttäytymistä, runsaita poissaoloja koulusta ja liikkumista piireissä joissa käytettiin runsaasti päihteitä. Huostaanottoon ja sijoitukseen johtaneet syyt siis olivat ainakin osittain olleet nuoren omaan käyttäytymiseen liittyviä seikkoja. (Lastensuojelulaki 417/2007 40§, Saastamoinen 2010, 5–10.) Haastateltavien perheiden ongelmien sisältöä en

haastattelu hetkellä lähtenyt tarkentamaan, koska se ei tuntunut relevantilta tutkimuskysymyksiin nähden.

Neljän nuoren kohdalla sijoitukseen johtaneena syynä oli nuorten omasta mielestä ollut motivaation puute peruskoulun suhteen ja poissaolot koulusta. Kaikilla haastatelluilla oli sijoituksen ajankohtana ollutkin runsaasti poissaoloja koulusta. Sijoitukseen johtaneina syinä nuoret nostivat esille myös oman ja ystäväpiirinsä runsaan päihteiden käytön, ongelmat perheessä ja ympäristön mielestä huonoissa piireissä liikkumisen lieveilmiöt. Nuoret korostivat juuri muiden olleen huolissaan nuoren viiteryhmästä. Nuoret itse eivät tuntuneet pitäneen ystäväpiiriään ongelmana. Tämä on huomattavan huolestuttavaa, sillä sijoitettujen nuorten kohdalla on aiemman tutkimustiedon perusteella havaittu kohonneet riskit muun muassa päihteiden väärinkäyttöön. (Myllärniemi 2006, 38–42.)

Nuoret puhuivat myös huostaanoton vaikutuksesta suhteessa muiden suhtautumisessa heihin itseensä ja heidän biologiseen perheeseensä. Nuoret kertoivat siitä, että heidän huostaanottonsa ja sijoittamisensa lastensuojelulaitokseen oli vaikuttanut myös muiden ihmisten suhtautumiseen suhteessa heidän biologiseen perheeseensä. Nuoret kertoivat tietävänsä, että heidän sijoittamisensa oli aiheuttanut negatiivisen leiman koko perheelle. Huostaanotto oli niin häpeällinen asia, että se saattoi johtaa jopa siihen, ettei lähipiiri pitänyt aktiivisesti yhteyttä lastensuojelulaitoksessa asuvaan nuoreen. Yhteydenpidon vähäisyys voi olla seurausta biologisten vanhempien ongelmista ja vaikeuksista, mutta myös huostaanoton herättämistä ristiriitaisista tunteista. Vanhemmat voivat kokea olevansa arvioinnin kohteena vieraillessaan sijaishuoltopaikassa. Tulee myös muistaa, että nuoren ja vanhempien välinen yhteydenpito muuttuu huostaanoton myötä institutionaalisesti säädellyksi. (Laakso 2016, 172– 173.) Nuoret eivät kuitenkaan olleet vähäisestä yhteydenpidosta loukkaantuneita, vaan kokivat yhteydenpidon vähentymisen kuuluvan huostaanottamiseen liittyvänä luonnollisena asiana.

Nuoret kokivat leimautuneensa vahvasti lastensuojelulaitoksessa asuviksi nuoriksi ja kokivat sen vuoksi olevansa muiden silmissä huonompia. Nuoret eivät kokeneet kuuluvansa lastensuojelulaitokseen, mutta eivät kokeneet myöskään yhteenkuuluvuutta biologisissa kodeissaan asuvien nuorten kanssa. Mielenkiintoista oli, että välit perheen kanssa olivat kuitenkin nuorten kokemuksen mukaan lähentyneet huostaanoton päättymisen jälkeen. Nuoren asuminen lastensuojelulaitoksessa oli koettu osan nuorten perheissä häpeälliseksi ja leimaavaksi. Tämä stigma oli poistunut nuoren muutettua omaan asuntoon.

Yksi haastatelluista nuorista kommentoi ympäristön suhtautumista biologisen perheeseensä seuraavasti:

”Juu siis ne leimataan ihan täysin. Siis mä oon huomannu monesta. Et se on siis ihan täys leima ku sä laitokseen joudut. Ja se on vanhemmil tosi raskas juttu.”

Samainen nuori nosti esille sen, että biologisen perheen muilla lapsilla oli myös lastensuojelun asiakkuus. Nuori sanoi, että hänen sijoituksensa oli vaikuttanut muihin perheen lapsiin negatiivisesti ja heidän oireilunsa oli lisääntynyt haastateltavan sijoituksen vuoksi.

Kaikki nuoret asuivat haastatteluhetkellä yksin vuokra-asunnossa. Nuorten ikä sijoituksen alkaessa vaihteli 11 vuodesta 17 vuoteen. Sijoituksen kestot siis vaihtelivat nuorten kertoman mukaan vuodesta seitsemään vuoteen. Yksi nuorista oli ollut alusta asti samassa lastensuojelulaitoksessa, toisella oli ennen laitokseen sijoittamista ollut kolme kiireellistä sijoitusta, kolmas oli ollut ennen lastensuojelulaitokseen sijoitusta kiireellisesti sijoitettuna vastaanottokodissa. Neljäs oli ollut sijoitettuna kahteen eri lastensuojelulaitokseen. Viidennellä nuorista oli yksi kiireellinen sijoitus ennen laitokseen sijoittamista. Kaikki nuoret olivat olleet muosiässä sijoituksen alkaessa (Saastamoinen 2010, 5–11). Useat sijoitukset ja sijaishuoltopaikan muutokset eivät ole nuorten edun mukaista. Lastensuojelun toimenpiteitä kehitettäessä tulisi entistä paremmin tunnistaa, että lapsella tai nuorella ei ole vain asuinpaikan muutoksesta vaan paljon laajemmasta muutosten ketjusta. Tällöin edellytetään sosiaalisten suhteiden uudelleen rakentamista, oman paikan löytämistä ennestään vieraassa yhteisössä ja sopeutumista arjen mahdollisesti vierailta tuntuviin käytäntöihin ja tapoihin. (Laakso 2016, 186.)

Taulukkoa tulkittaessa tulee huomioida, että sosiaalityössä käytetty lastensuojelun termistö ei välttämättä ollut nuorille tuttua ja näin ollen he ovat voineet mieltää kaikki sijoitukset huostaanotto termiin rinnastettavina.

Ikä sijoitettaessa	Sukupuoli	Sijoitusten määrä/laatu
14	N	1 kiireellinen sijoitus+ 1 lastensuojelulaitos
15	N	3 kiireellistä sijoitusta + 1 lastensuojelulaitos
13	N	1 lastensuojelulaitos
17	N	1 kiireellinen sijoitus ja 1 lastensuojelulaitos
11	M	2 eri lastensuojelulaitosta

Yllä olevasta taulukosta selviää nuorten haastatteluissa kertoma ikä huostaanoton hetkellä, haastateltavan sukupuoli ja sijoitusten luonne. Ketään haastatelluista ei ollut heidän kertomansa mukaan sijoitettu kertaakaan avohuollon sijoituksena, vaan kysymys oli ollut joko kiireellisestä sijoituksesta tai huostaanotosta ja sijoituksesta sijaishuoltopaikkaan. Vastaanottokoti toimii yleensä kiireellisessä sijoituksessa lyhyt aikaisena sijoituspaikkana, kun nuorelle tulee nopeasti löytää sijaishuoltopaikka. Vastaanottokodissa nuori odottaa, kunnes pidempiaikainen paikka hänelle löydetään tai hän palautuu takaisin kotiin. Vastaanottokotiin voidaan nuori sijoittaa kiireellisellä sijoituksella ennen siirtoa varsinaiseen pidempiaikaiseen sijoitukseen. Kiireellinen sijoitus voi kestää maksimissaan 30 vuorokautta tai yhteensä 60 vuorokautta, jos viranhaltija tekee huostaanottohakemuksen hallinto-oikeudelle tai ennen päätöstä lapsen kiireellisestä sijoituksesta lapsen huostaanotto on jo vireillä hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 38§, 38a §.) Tutkimuksestani ei selviä olivatko haastattelemani nuoret otettu huostaan suostumus huostaanotolla vai oliko heidät huostaanotettu tahdonvastaisella huostaanotolla. Taulukon tietojen perusteella voi päätellä, että on harvinaista, että teini-ikäinen huostaanotetaan ja sijoitetaan heti, vaan yleensä huostaanottoa ja sijoitusta edeltää kiireellisiä sijoituksia.

6.2 Siirtymä pois lastensuojelulaitoksesta

On vaarallista puhua mistään asiakasryhmästä kuten esimerkiksi jälkihuoltonuorista yhtenäisenä ryhmänä. Anneli Pohjola toteaa rakenteellisten ja yksilöllisten tekijöiden sekoittuessa piilevän vaaran subjektiivisuuden katoamisesta. Tällöin jälkihuoltonuoret voidaan nähdä poikkeavina ja vallitsevan arvojärjestelmän normaalina pitämään elämänkulun kehikkoon sopimattomana. (Pohjola 2010, 31–32.) Haastattelemani nuoret olivat kaikki yksilöllisiä, erilaisia persoonia, mutta heillä oli myös yhdistäviä tekijöitä. Kaikille yhteistä oli, että heidät oli huostaanotettu ja sijoitettu teini-ikässä asumaan lastensuojelulaitokseen. Kaikki haastateltavat kertoivat, että he lastensuojelulaitoksessa asuessaan odottivat kiihkeästi hetkeä, jolloin he pääsisivät muuttamaan omaan asuntoonsa. Nuoria yhdisti kokemus, että he eivät lastensuojelulaitoksessa asuessaan voineet juurikaan vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Asiakkaan eli tässä tapauksessa jälkihuoltoon oikeutetun nuoren todellinen subjektiivisuus ja osallisuus perustuvat siihen, että hänet ymmärretään oman elämänsä asiantuntijana ja otetaan instituution sääntöjen puitteissa osallisiksi omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin. Haastatteluissa nuoret kertoivat, että olivat laitoksessa asuessaan kuin välitilassa ja ajatukset olivat koko ajan laitoksesta poismuutossa. Nuorten haastatteluista esiin nousi, että nuorten asuessa lastensuojelulaitoksessa tulevaisuuden tavoitteena oli päästä pois lastensuojelulaitoksesta. Ikävää oli huomata, että

nuorten tulevaisuuden haaveisiin tuolloin ei kuulunut esimerkiksi opiskella tutkinto ja saada ammatti, vaan nuorten haastatteluissa esiin nousi vain toive muuttaa omilleen. Suunnitelmia omaan asunnon muuttamisen jälkeisestä ajasta ei oltu tehty.

Heinon ja Johnsonin tutkimuksessa nostetaan esiin kriittinen kysymys jälkihuollon sisällöstä ja toimivuudesta. Nuori kokee huostaanoton jälkeen jäävänsä yksin, vaikkakin moni nuori tuossa vaiheessa myös haluaa selvitä yksin. Nuorta ei silti saisi jättää yksin, vaan häntä tulisi tukea siirtymävaiheessa nuoruudesta aikuisuuteen joustavasti ja pitkäjänteisesti. He nostavat esille myös ajatuksen, että jälkihuoltoa annettaisiin nuorelle 24 vuoden ikään asti. Huostassa olleet nuoret tarvitsevat preventiivisten keinojen lisäksi yksilöllistä tukea, joka tukee selviytymistä ja tarjoaa onnistumisen kokemuksia ennaltaehkäisevästi ja heti kun huono-osaistavat tekijät uhkaavat kasautua (Heino & Johnson 2010, 286–287.)

Jälkihuolto kuuluu osana lastensuojeluun, joten nuorilla asiakkuus jatkuu jälkihuollon kautta. Jälkihuollossa nuoren subjektiivisuus ja itsemääräämisoikeus ovat korostuneempia kuin aikana jolloin he ovat asuneet lastensuojelulaitoksessa. Lastensuojelulaitoksesta pääsyn jälkeinen oikeus päättää omista asioistaan nousi korostuneesti haastatteluissa esille. Lastensuojelulaitoksessa ollessaan nuoret eivät ole kokeneet olleensa osallisia omiin asioihinsa tai päätöksiinsä. Jälkihuollon alettua nuoret kokevat olevansa tasavertaisia suhteessa aikuisiin ja esimerkiksi sosiaalityöntekijöihin. Nuorten ei ole enää pakko suostua sosiaalityöntekijän tai laitoksen ohjaajan vaihtoehtoihin, vaan nuorella on oikeus itse päättää, toisin sanoen nuorella on valtaa suhteessa itseensä. Tämä uusi valta vaikuttaa omiin asioihinsa tuotti nuorille suurta mielihyvää. Tämä uudenlaisen vallan omaaminen ja siirtyminen lastensuojelulaitoksesta itsenäiseen elämään on nuorelle suuri muutos ja sitä onkin valmisteltava huolella. Nuoren elämänhallinnan taidot ja kyvykkyys selviytyä itsenäisestä asumisestaan määrittelee nuoren selviytyvyyttä jatkossa.

Jo niinkin nuoren kuin 12-vuotiaan lapsen osallisuuden oikeuksiin sisältyy myös juridinen kuuleminen. Juridisen kuulemisen oikeuteen sisältyy oikeus tietojen saamiseen ja omien näkemystensä ilmaisemiseen. (Lastensuojelulaki 417/2007 20§.) Vaikka lastensuojelulaissa ei ole määritelty kuin juridiikkaan liittyvä 12 vuoden ikä suhteessa osallisuuteen, voidaan ajatella nuoren osallisuuden kasvavan sitä mukaa kun nuori aikuistuu. Näin ollen jälkihuolto nuorten tulisi olla hyvin osallisia omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Haastattelemani nuoret kokivat toimijuutensa alkaneen vasta huostaanoton päätyttyä.

Lastensuojelulaitoksesta poismuutto lisäsi nuorten kokemusta osallisuudesta omaan elämäänsä. Nuoret kokivat viimein voivansa itse määritellä elämänsä sisältöä. Lastensuojelussa itsemääräämisoikeus esiintyy ristiriitaisena ilmiönä. Toisaalta odotetaan nuoren osallistuvan omien asioidensa suunnitteluun, mutta toisaalta huostaanoton kautta nuorelta ja hänen biologiselta perheeltään on

viety osa itsemääräämisoikeudesta. Lastensuojelulaitoksessa asuessaan nuoret kokivat, että heillä ei ollut valtaa omaan elämänsä osa-alueilla, vaan kaikki valta oli aikuisilla. Nigel Thomasin (2002) mainitsevat osallisuuden kuusi ulottuvuutta eivät valitettavasti näkyneet nuorten kokemusten mukaan heidän elämässään huostaanoton ja sijaishuollossa olemisen aikana.

Parhaiksi asioiksi huostaanoton päättymisessä ja omaan asuntoon muuttamisessa nuoret nostivat esille vapauden, rauhallisuuden ja mahdollisuuden tehdä mitä haluaa ja koska haluaa, ilman että ketään on valvomassa tai määrittelemässä. Nuoret kertoivat, että muutettuaan pois lastensuojelulaitoksesta he tunsivat vahvemmin turvallisuuden tunnetta kuin lastensuojelulaitoksessa asuessaan. Omassa asunnossaan ollessaan nuoret eivät enää pelänneet. Pelon tunnetta nuorille olivat aiheuttanut samassa sijaishuolto paikassa asuneet muut nuoret. Lastensuojelulaitoksessa saattaa olla vahvasti oireilevia, äänekkäitä nuoria, jotka oirehtimisellaan vaikuttavat myös muiden samassa lastensuojelulaitoksessa elävien nuorten elämään. Turvattomuuden tunne syntyi haastateltavien mukaan muun muassa muiden samassa lastensuojelulaitoksessa asuvien nuorten rajattomasta käyttäytymisestä ja jatkuvasti ympäröivästä äänimaailmasta.

On hyvä muistaa, että lastensuojelulaitoksien, niiden toimintakulttuurien ja tiettyyn laitokseen sijoitettavilla nuorilla on eroja. Osa lastensuojelulaitoksista profiloituu vaikeampi hoitoisempiin nuoriin kuin toiset. Näin ollen nuorten turvattomuuden kokemusta ei voi yleistää koskemaan kaikkia lastensuojelulaitoksia. Valitettavaa on, että osa haastattelemani nuorista oli kokenut lastensuojelulaitoksessa ollessaan olonsa turvattomaksi muiden nuorten käytöksen vuoksi. Haastattelemani nuoret kuvasivat muiden nuorten jatkuvan läsnäolon olleen heidän omaa elämäänsä rajoittava tekijä lastensuojelulaitoksessa.

Itsenäisen asumisen mukanaan tuomaa uutta turvallisuuden tunnetta yksi nuorista kuvasi vapautena kulkea omassa asunnossaan alusvaatteisillaan, ilman että tarvitsee pelätä kenenkään näkevän. Itsenäisen asumisen ja elämisen alkamisen mukanaan tuoma turvallisuuden tunne kiteytyy seuraavassa lainauksessa:

"Saa ol omas rauhas. Kolme vuotta seittämän ihmisen kans ketkä möykkää ja öykkää ni se oli kyl aika tuskaa! Nyt on sillai et aah vapaus! Rauha, hiljaisuus, ihanaa!"

Haastattelemani nuoret osasivat iloita pienistä arjen asioista. Ilon aiheita olivat seurustelu, oman kodin sisustaminen, lemmikkieläimet, kodin hiljaisuus ja ennen kaikkea vapaus määritellä itse omaa elämänryhtiään. Itsenäisen elämän aloittamiseen liittyvistä haasteista kysyessäni kukaan haastateltavista nuorista ei nostanut esille omaan käytökseensä liittyviä seikkoja, jotka voisivat heikentää nuoren tilannetta. Esimerkiksi päihteisiin tai rajattomaan käytökseen liittyviä seikkoja ei noussut esille. Tämä on mielenkiintoista, koska kolmen nuorten oma kokemus sijoitukseen johtaneista syistä liittyi päihteisiin. Yhdessä haastattelussa esiin nousi, että nuoren lähtiessä pois lastensuojelulai-

toksesta, oli hänen ensimmäinen ajatuksensa päästä juomaan alkoholia. Toki tämä kommentti saattoi liittyä nuoren pitkään odottamaan laitoksesta pois pääsyn juhlatunnelmaan.

Nuoret odottivat lastensuojelulaitoksesta poismuuttoa innolla, mutta kun asia konkretisoitui, tuntui poismuutto nuorista pelottavalta ja hämmentävältä. Laitosta kohtaan voitiin kokea katkeruutta, mutta samalla sen säännöllinen ja ennalta arvattava päivärytmi oli tuonut turvallisuuden tunnetta. Laitokseen haluttaisiin mennä käymään, mutta esimerkiksi lastensuojelulaitoksesta lähdön jälkeiset työntekijöiden vaihtumiset tuntuivat nuorista pahalta. Nuorilla olisi ollut mahdollisuus esimerkiksi käydä ruokailemassa lastensuojelulaitoksessa, mutta vain yksi nuorista käytti tätä mahdollisuutta hyväkseen. Nuoret kokivat ristiriitaisia tunteita lastensuojelulaitosta kohtaan. Yksi nuorista kertoi, ettei osannut päästää irti katkeruudestaan laitosta kohtaan. Samalla nuorella oli kuitenkin positiivisia kokemuksia henkilökunnasta, mutta kaikki huostaanottoon ja sijoittamiseen kohdistuva viha kohdistui laitokseen sanana. Nuorten haastatteluista esiin nousi luopumisen ja uudelleen aloittaminen vaikeus (Känkänen 2013, 271). Vaikka nuorilla oli kiire päästä pois lastensuojelulaitoksesta, oli siihen liittyvistä struktuureista vaikea luopua. Nuoret olivat kokeeet ahdistusta ja pelkoa lastensuojelulaitoksesta pois muuton hetkellä. Osalle nuorista oli kerrottu lastensuojelulaitoksen henkilökunnan toimesta, että he olisivat tervetulleita käymään lastensuojelulaitoksessa, vaikka olivatkin jo täysi-ikäisiä. Käyminen lastensuojelulaitoksessa olisi näiden nuorten mielestä kuitenkin ollut häpeällistä, aivan kuin he olisivat myöntäneet laitoksen ohjaajille etteivät selviydy itsenäisestä asumisesta.

Haastateltavat nuoret kertoivat saaneensa tukea laitoksen henkilökunnalta jo ennen poismuuttoa. Kaikki haastateltavat kokivat, että laitoksesta poismuuttoa valmisteltiin jollakin tavalla. Kaksi nuorista puhui lastensuojelulaitoksen järjestämästä itsenäisen elämän harjoitteluun liittyneestä itsenäistymisjaksosta. Itsenäistymisjaksoon oli liittynyt muun muassa oman ruuan ostaminen sovitulla budjetilla, oman ruuan laittoa ja joidenkin omien asioiden hoitamista. Itsenäistymisjakso oli aloitettu kahdella nuorella jo puolta vuotta ennen nuoren ennakoitua poismuuttoa laitoksesta. Itsenäistymisjakson tuoman hyödyn nuoret kokivat kuitenkin ohueksi. Toisaalta nuorilla oli vahva luotto omiin kykyihinsä esimerkiksi ruuan laitossa ja kodinhoidollisissa asioissa. Juuri ennen muuttoa nuorilla oli mahdollisuus harjoitella omassa asunnossa yöpymistä muutamana yönä ennen varsinaista muuttoa. Näin lyhyt aika totutella omassa asunnossa yöpymistä vaikutti nuorten kokemusten perustella liian vähäiseltä. Kun varsinainen muutto toteutui nuoret eivät kokeneet aluksi omaa asuntoaan kodikkaaksi tai rauhoittavaksi.

Lastensuojelulaitoksen henkilökunnalta saatu poismuuttoon liittyvä tuki oli nuorten mielestä kovin pinnallista. Nuoret kokivat tuen kohdistuneen vain omaan kotiin liittyvien konkreettisten asioiden hoitoon. Nuoret kertoivat lastensuojelulaitoksen henkilökunnan auttaneen asunnon haussa ja vuok-

rasopimuksen teossa sekä omaan kotiin hankittavien tarvikkeiden hankinnassa. Haastattelemani nuoret kuitenkin kertoivat, että olisivat tarvinneet ohjausta myös muissakin arjen asioissa kuin ruuan laitossa ja omaan kotiin hankittavien tarvikkeiden ostamisessa. Laskujen maksaminen ja raha-asoiden hoitaminen ylipäättään sekä erilaisten virastoasioiden hoitaminen tuntuivat haastateltavista vaikealta. Varsinkin asiointeihin liittyvien lomakkeiden täyttö oli heistä tuntunut vaikeilta. Yksi nuorista kommentoi, että laitoksessa oltaessa laitoksen henkilökunta täytti lomakkeet ja nuoren tehtäväksi jäi vain allekirjoittaa lomake. Tällainen nuorten kertoma puolesta tekemisen kulttuuri ei edesauttanut nuorten selviytyvyyttä. Tämä kertoo mielestäni lastensuojelulaitoksen passivoivasta vaikutuksesta. Nuorten puolesta oli tehty asioita ja nuorten oma-aloitteisuus ja taidot olivat jääneet vaillinaiseksi sekä osallisuus heikoksi.

Laitoksesta nimetty omaohjaaja oli nuorten mukaan tärkeässä roolissa poismuuttoon liittyvissä asioissa. Omaohjaajaa kuvattiin henkilöksi, joka parhaiten tunsu nuoren ja hän auttoi käytännön asioiden järjestelmissä. Laitoksessa olleen omaohjaajan jälkeen nuoret kokivat saaneensa eniten tukea ja apua käytännön asioissa jälkihuollon työntekijältä. Heino ja Johnson ovat todenneet, että nuoren selviytyvyyttä parantaa turvallinen aikuinen, johon nuorella on syntynyt merkityksellinen suhde (2010, 271). Omaohjaaja oli laitoksesta nuorelle yksilöllisesti nimetty aikuinen, joka tiesi parhaiten nuoren asioista. Omaohjaajan kanssa keskusteltiin eniten muihin ohjaajiin verrattuna ja hänen kanssaan saatettiin myös turvallisesti riidellä eniten. Osalla nuorista tämä turvallinen aikuinen eli sijaishuoltopaikassa työskennellyt omaohjaaja siirtyi huostaanoton päätyttyä nuoren jälkihuollon työntekijäksi.

Nuorten puheessa näkyi lastensuojelulaitoksille tyypillinen piirre aikuisten vaihtuvuudesta. Lastensuojelulaitoksissa työskentelee useita aikuisia, jotka vaihtuvat työvuorojen mukaan. Nuoret tiedostivat, että ohjaajat tekivät laitoksessa vain työtään ja heihin ei juuri sidottu kiinteitä tunnesiteitä. Mielenkiintoista on, että vain omaohjaajasta puhuttiin nimellä. Muutoin nuoret viittasivat lastensuojelulaitoksen henkilökuntaan sanalla ”ne”. Nuoret tuottivat asioita, kuten ”*ne luuli etten pärjää*” ja ”*ne kuvittelee että yksin muuttaminen on ihan yksinkertaista.*” Usein nuorten puhuessa termillä ne, he viittasivat kokemuksiinsa siitä, ettei laitoksen henkilökunta uskonut heidän selviävän itsenäisestä asumisesta. Nuoret kokivat, että lastensuojelulaitoksen henkilökunnalla ei ollut luottoa nuorten omiin kykyihin selviytyä. Osa haastatteluissa esiin nousseet itsenäiseen asumiseen muuttamiseen liittyvät huolet olivat kuitenkin sellaisia, että ne voi jakaa suuri osa kotoaan ensimmäistä kertaa pois muuttavat nuoret.

Omaan, itsenäiseen asumiseen muuttamiseen haastateltavat nuoret liittivät myös jännittyneitä tunteita. Esille nousivat korostuneesti yksinjäämisen tunne ja pelko osaako hoitaa asioitaan itsenäisesti. Lastensuojelulaitoksessa oli ympärillä ollut ympäri vuorokauden sekä henkilökuntaa että muita nuoria. Nuoret eivät olleet tottuneet olemaan aivan yksin.

"Kyl se aluks silleen vähä pelottaa, ku sää ekan kerran tuuppaat kämpän oves kiinni, ni kyl sile putoo semmonen kivi niskoille, että huh, huh."

Lastensuojelulaitoksesta poismuuton ja itsenäisen elämän aloittamisen tilanteeseen liittyi kaikilla nuorilla hyvin vahvoja ja ristiriitaisia tunteita (Törrönen & Vauhkonen 2012, 82 -83). Toisaalta poismuuttoa oli odotettu pitkään ja hartaasti, mutta samalla lastensuojelulaitoksesta poismuuttaminen pelotti. (Reinikainen, 2009) Tällaisia vastaavanlaisia kokemuksia on raportoitu aiemmissakin tutkimuksissa. Vaikka näiden tutkimusten tekemisestä on jo kulunut vuosia, on nuorten tunteet itsenäistymisen hetkellä pysyneet hyvin samankaltaisina. Varsinkin juuri poismuuton konkretisoiduttua tunteet vaihtelivat. Etukäteen tiedossa olevaan lastensuojelulaitoksesta poismuuttoon nuoret kuitenkin liittivät positiivisia adjektiiveja kuten helpotus ja iloisuus. Oman itsenäisen elämän aloittamista lastensuojelulaitoksen ulkopuolella oli odotettu ja muuton mukanaan tuomaa vapautta.

Täysi-ikäisyyden mukanaan tuoma vapaus saattoi olla aluksi hyvinkin pelottavaa. Nuori ajatteli, että hänen pitäisi olla ikionnellinen, mutta samaan aikaan uusi tilanne ja yksin oleminen ahdisti. Yksin asumisen jännittävyys ja pelottavuus saattoivat tulla nuorelle itselleenkin yllätyksenä. Yksi nuorista kommentoi tunteitaan seuraavasti:

"Kyllähän mä monta kertaa porasin siel, et haluun takasin lastensuojelulaitokseen. Sit mä oon sillee et ei ny herran jumala! Sit tuli semmonen et mitä jos nyt tapahtuu jotai nii ei oo ketää mun kaa.. Semmonen niinko, et toisaalta ois ollu tyhjän päällä vähän aikaa.. ei siihen voi niinku valmistautua mitenkään"

Omillaan asumiseen liittyvä vapaus saattoi tuntua nuoresta alussa ahdistavaltakin. Nuoria tavallaan pelotti myös se, että heillä oli vihdoinkin mahdollisuus tehdä mitä he itse halusivat. Haastatteluissa näkyi, etteivät nuoret luottaneet täydellisesti itsekään omiin kykyihinsä selviytyä. He olivat tuskaisen tietoisia siitä, että omilleen muuttamisen jälkeen he voisivat tehdä juuri mitä halusivat.

"No kyl se silai vähä oli jännää, et saa itte ruveta tekemään periaattees et mitä haluaa. Et oli se. Siis toisaaltas jännää mut toisaalta ei."

Nuoret toivat haastatteluissa esiin kokemansa ilon, joka liittyi omaan asuntoon muuttamiseen. Haastatteluissa nuorten tuntema ilo syntyi vapaudesta tehdä mitä haluaa, syödä milloin haluaa ja mennä ulos omasta asunnosta silloin kun itse haluaa. Nuoret iloitsivat asioista, jota ovat biologisessa kodissaan asuville nuorille itsestänselvyyksiä. Lastensuojelulaitoksissa ollut päivärhythmi oli koettu ajoit-

tain hyvin rajoittavaksi riesaksi. Haastatteluja analysoidessani, esiin nousi selvästi, kuinka erilaista nuoruutta nämä nuoret olivat eläneet verrattuna valtaväestön nuoriin. Heidän elämänsä oli todella ollut aikataulutettua, raportoitua, rajoitettua ja säänneltyä. Toisaalta yksi haastateltavista kertoi jälkikäteen kaivanneensa ennakoitavaa päivärytmiä. Nuoret kaipasivat lastensuojelulaitoksen tarjoamaa turvallisuutta ja sitä, että joku aikuinen huolehti heidän arkensa toimivuudesta.

"Joo odotin sitä silleen, et mää pääsen alottamaan oman elämä, eikä ketään tuu sanomaan miten mun pitää asiat tehdä. Ja mä voin niinko kävellä ulko-ovesta ulos koska mä haluan..Ja tälleen ja syödä koska mä haluan, se oli tosi ahdistavaa kun aina piti olla tiettyä aikana syömässä ni toi. Nii, mut sit taas toisaalta mä kaipaän sitä nykyään, nytte vasta...Siis vuosien jälkeen mä oon pystyny kaipaän sitä, sillee et joku tulis sanomaan et kello viis tuut syömään! Tai et saa ruokaa. Se o okei.."

Esiin nousi useasti Rosi Enroosin (2016, 236–239) artikkelissaan esiin nostamat erot perhehoidon ja lastensuojelulaitoksen välillä. Nuoret kokivat laitoksessa olevat säännöt ja systemaattiset aikataulut, joihin heidän oli sopeuduttava sekä turvaa tuoviksi, mutta samaan aikaan myös vahvasti rajoittaviksi.

Mielenkiintoista on, että vaikka nuoret kertoivat, että olisivat itse tarvinneet enemmän tukea arjen asioihin juuri omilleen muutettuaan, he eivät osanneet arvioida millaista tuesta muut lastensuojelulaitoksesta poismuuttavat nuoret hyötyisivät. Tosin suoraan kysyttäessä nuoret eivät osanneet tarkasti eritellä millaista tukea he itsekään olisivat tarvinneet itsenäistymisen alkumetreillä. Esiin nousi ainoastaan ajatus harrastustoiminnan tukemisen tärkeydestä ja raha-asioden hoitoon liittyvät seikat.

Haastattelemieni jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten elämän osa-alueilla voidaan nähdä Törrösen ja Vauhkosen (2012, 102) mainitsemat kaikki neljä itsenäistymisen kipukohdat. Nuoret eivät olleet kiinnittyneet laitoksen henkilökuntaan tai laitoksessa asuneisiin muihin nuoriin. Suhteet nuoren omaan verkostoon olivat kärsineet huostaanoton aiheuttamasta häpeästä ja stigmasta. Nuorilla oli suuria ongelmia selvittää arjesta ja oman taloutensa ylläpidosta. Nuorilla ei myöskään ollut selkeitä tulevaisuuden suunnitelmia tai ainakaan toimivia keinoja pyrkiä tavoitteisiinsa.

6.3 Jälkihuollon työntekijä

Jälkihuollon voi kunta järjestää itse tai vaihtoehtoisesti ostaa jälkihuollon yksityiseltä yrittäjältä kuten lastensuojelulaitokselta. Kaikkien viiden haastattelemani nuoren kohdalla jälkihuollon työntekijä tuli samasta lastensuojelulaitoksesta, jossa nuoret olivat olleet sijoitettuina. Nuorten mielestä oli hyvä asia, että jälkihuoltotyöntekijä oli tuttu jo lastensuojelulaitoksessa asumisen ajalta. Sen lisäksi, että jälkihuollon työntekijä oli nuorille tuttu, toi jälkihuollon järjestäminen lastensuojelulaitoksesta heille myös toisen merkittävän edun. Nuoret kertoivat, että elleivät he saaneet kiinni heille varsinaiseksi jälkihuollon työntekijäksi nimettyä henkilöä, heillä oli mahdollisuus soittaa lastensuojelulaitokseen. Lastensuojelulaitoksen järjestäessä jälkihuollon saavat nuoret näin ympärivuorokautisen tuen. Tässä on selkeä ero kunnan järjestämään jälkihuoltoon, jossa työntekijät ovat tavoitettavissa pääsääntöisesti vain virka- aikana.

Nuoret olivat tietoisia siitä, että heidän elämänsä tapahtumia raportoitiin edelleen sosiaalityöntekijälle. Nuoret puhuivat koosteista, jotka jälkihuollon työntekijä heistä laati sosiaalitoimelle. Raportointi ei kuitenkaan vaikuttanut häiritsevän nuoria enää samalla tavalla kuin lastensuojelulaitoksessa olon aikana. Nuorten suhtautumisessa lastensuojelulaitoksen työntekijään tapahtui suuri muutos, kun työntekijän rooli vaihtui lastensuojelulaitoksen ohjaajasta jälkihuollon työntekijäksi. Työntekijän ja nuorten välit olivat lähentyneet, koska valta asetelma oli muuttunut tasa-arvoiseksi kumppanuudeksi.

”Et ne on niinko parantunu silleen ko se ei oo enää niinko sen laitoksen ohjaaja. Et se on niinko ihan eri henkilö, ko se ei voi niinko enään määrätä mua.”

Nuoret kokivat jälkihuollon olevan tärkeää ja kokivat saavansa siitä paljon tukea. Itsenäisen elämän aloittamista nuoret kokivat eniten tukeneen juuri jälkihuoltotyöntekijän. Jälkihuollon työntekijältä he odottivat aikuisuutta, työntekijä ei nuorten mielestä saanut olla liian nuori kronologiselta iältään eli liian lähellä heidän omaa ikäänsä. Jälkihuoltotyöntekijä ei myöskään saa nuorten mielestä olla liian tuttu. Nuoret halusivat, että työntekijä ei esimerkiksi asu samalla paikkakunnalla tai liiku samoissa piireissä nuorten kanssa. Suhde jälkihuollon työntekijään oli mielenkiintoisen jännitteinen. Tavallaan nuoret halusivat ihmisen olevan tuttu, mutta kuitenkin riittävän etäinen. Nuoret eivät halunneet jälkihuollon työntekijän puuttuvan liikaa heidän arkensa järjestelyihin, kuten esimerkiksi heidän asuntonsa siisteyteen. Eniten nuoret toivoivat jälkihuollon työntekijän toimivan heille kuuntelijana ja tukijana, henkilönä, jonka kanssa voi käydä rentoja keskusteluja. Jälkihuoltotyöntekijä miellettiin hyvin pitkälti synonyymiksi jälkihuollolle. Työntekijä antoi tavallaan kasvot jälkihuol-

lolle ja nuoren ja jälkihuoltotyöntekijän välinen toimiva suhde olikin avain menestyksekkäälle jälkihuollolle.

Jälkihuollossa tärkeänä nuoret näkivät sen, että voi puhua murheistaan jollekin luotettavalle aikuiselle. Keskustelu aikuisen kanssa olikin asia, jota nuoret arvostivat eniten. Nuoren ja jälkihuoltotekijän välisellä kemialla on suuri merkitys. Mikäli nuori koki, että jälkihuollon työntekijä arvostaa nuorta ja etenee jälkihuollossa ottaen huomioon nuoren tarpeet, koki nuori työntekijän hyvin merkitykselliseksi. Nuorille oli tärkeää tietää, että on olemassa henkilö jolle voi soittaa ja kysyä apua. Nuoret kuitenkin halusivat, että jälkihuollon työntekijät ottaisivat aktiivisempaa roolia yhteydenpidossa heidän suuntaansa. Toiveissa oli, että nuorille päin esimerkiksi soitettaisiin useammin ja vain kysyttäisiin kuulumisia. Ellei työntekijä ollut nuoren suuntaan aktiivinen koki nuori, että hänet oli hylätty.

”Nii mä voisin olla viikon kuolleena eikä ne tietäis siitä mitään.”

Jälkihuollossa oli tärkeää myös jälkihuoltotyöntekijän antama konkreettinen apu arjen asioissa. Tällaisia esimerkkejä olivat muun muassa virastoasioinneissa tukeminen ja auttaminen. Esiin nousi myös muita jälkihuoltotyöntekijän antamia konkreettisia avun muotoja kuten asioinneille kuljetaminen tai ruuan tuomista nuoren jääkaappiin, mikäli rahat olivat loppu ja jääkaappi oli tyhjänä. Nuorten oma verkosto ei asunut välttämättä samassa kaupungissa, eivätkä näin ollen voineet olla nuoren apuna konkreettisissa asioissa. Kuten aiemmin kappaleessa 6.1 todettiin, biologisen perheen merkitys oli kuitenkin kasvanut nuoren elämässä täysi-ikäisyyden jälkeen.

Jälkihuollon alkaessa tapaamiset jälkihuoltotyöntekijän kanssa oli usein. Tapaamisia saattoi olla viikossa useampia, jopa kolme kertaa viikossa. Tämän nuoret kokivat käyttämiseksi ja olivat tyytyväisiä, kun tapaamisia harvennettiin. Jälkihuoltotyöntekijä saattoi aluksi käydä nuoren asunnolla useita kertoja viikossa. Ellei nuorta tavattu henkilökohtaisesti saatettiin hänelle soittaa tai laittaa tekstiviestiä. Nuorille oli tärkeää saada itse määrittellä se, milloin jälkihuollon työntekijä tuli heidän asunnolleen, mitä jälkihuoltotyöntekijän kanssa tehtiin ja miten kauan jälkihuollon työntekijä nuoren luona vietti aikaa.

”Et se niinku just, et se anto mulle sen kax tuntia aikaa ja se oli tunnin jos mul oli huono päivä.”

Jälkihuollon työntekijä kautta jälkihuolto oli nuorille konkretiaa. Jälkihuolto kulminoitui jälkihuollon työntekijän persoonallisuuteen ja siihen kuinka jälkihuollon työntekijä osasi kunnioittaa nuoren omia toiveita ja itsemääräämisoikeutta. Termin jälkihuolto ja jälkihuollon työntekijän välille olisi voinut laittaa on yhtä kuin merkin. Mikäli jälkihuoltoa hoitavan henkilön persoonallisuus ei miellyttänyt nuorta, ei nuori myöskään kokenut hyötyvänsä jälkihuollosta.

Nuorille oli tärkeää myös tieto, että koko ajan on mahdollisuus saada joku aikuinen kiinni, mikäli nuorelle tulisi sellainen tarve. ”Tietää et on aina tuki ja apu jos tarvii.” Osalla nuorista oli mahdollisuus soittaa lastensuojelulaitokseen, jossa olivat olleet sijoitettuina, mikäli eivät saaneet jälkihuollontyöntekijää kiinni. Tämä vaihtoehto toi nuorille lisää turvallisuuden tunnetta, sillä laitoksessa on henkilökuntaa paikalla ympäri vuorokauden. Nuoret eivät käyttäneet tätä mahdollisuutta, mutta pelkkä tieto tästä mahdollisuudesta lohdutti nuoria.

Tukea nuoret kokivat saaneensa jälkihuoltotyöntekijän lisäksi myös sosiaalitoimelta ja kahdella nuorista myös omalta verkostolta. Huomion arvoista on, että viidestä nuoresta vain kahden haastattelussa esiin nousi tuen tarjoajana nuoren oma perhe ja verkosto. Toisella nuorista aihetta vain sivuttiin lyhyesti, mutta toisella nuorella perhe oli tärkeässä roolissa. Tämä omalta perheeltään tukea saanut nuori koki sijoitukseen johtaneen syyn olleen osittain äidin huolen nuoren ystäväpiiristä. Tämä nuori sai kertomansa mukaan edelleen perheeltään sekä taloudellista tukea että välittämistä. Valitettavasti nuorten saama vähäinen tuki biologiselta suvultaan saattaa kertoa näiden nuorten syrjäytymisestä jopa omasta verkostostaan. Jälkihuollossa olevien nuorten biologisella perheellä saattaa olla paljon ongelmia, joiden vuoksi he eivät kykene toimimaan nuoren tukena itsenäistymisen vaiheessa. Perheet eivät kykene antamaan taloudellista tukea, mutta eivät myöskään riittävää psykososiaalista tukea. (Saarikallio-Torp & Heino & Hiilamo & Hytti & Rajavaara 2010, 254.) Mielenkiintoista oli havaita, että nuoret eivät olleet keskustelleet juurikaan jälkihuollostaan muiden jälkihuollon piiriin kuuluvien nuorten kanssa. He eivät olleet vaihtaneet kokemuksiaan toisten samassa tilanteessa olevien nuorten kanssa.

6.4 Nuorten koulutus

Sarianna Reinikainen mainitsee väitöskirjassaan, että sijaishuollossa kasvaneiden kokemuksia koulusta ja opiskelusta on tutkittu vähän. Lisäksi tutkimukset ovat toistuvasti osoittaneet sijaishuollossa kasvaneiden koulustusdeprivaation. On havaittu sijaishuollossa kasvaneiden yliedustus erityisopetuksessa, heikot koulusaavutukset ja suuret keskeyttämisen määrät. Sijaishuollossa olleiden koulutus on jäänyt keskimääräistä alhaisemmaksi. Selityksiksi tähän heikkoon koulumenestykseen on esitetty muun muassa sijaishuoltoa edeltäneet heikot olosuhteet, lukuisat kouluvaihdot sekä riittämätön tuki ja kannustus sijaishuollon aikana. (Reinikainen 2009, 79 – 80.) Koulun sääntöihin sopeutumisen ja koulumenestyksen voi siis katsoa olevan sidoksissa lapsuuden sosiaaliseen taustaan, elinoloihin, sekä taloudellisiin, terveydellisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Nuorten kohdalla matala koulutus taso taas saattaa johtaa huono-osaisuuden ja riskien kasvuun ja lopulta jopa syrjäytymiseen.

Tarja Heinon ja Marianne Johnsonin (2010) tekemän tutkimuksen mukaan huostassa olleiden koulutustaso jää huomattavasti ikäryhmänsä koulutustasoa matalammaksi. Tutkimuksessa kuitenkin löydettiin myös positiivisia asioita; joka toinen huostassa ollut nuori on jatkanut peruskoulun jälkeiseen tutkintoon. Tutkimuksen mukaan kuitenkin pisimmälle opiskelivat alle 13-vuotiaana perheisiin sijoitetut tytöt ja pojat. Heino ja Johnson toteavat, että kansainvälinenkin tutkimus osoittaa, että niillä lapsilla ja nuorilla, jotka sijoitetaan vasta teini-ikäisenä laitoksiin, on suurin syrjäytymisriski. Heino ja Johnson tarkastelevat artikkelissaan, kuinka huostaanotettuina olleet ovat nuorina aikuisina kiinnittyneet yhteiskunnallisiin instituutioihin kuten perhe, koulutus ja työelämä. Elämän hallinnan ja selviytymisen mittapuuna on käytetty vertaamista koko väestön saman ikäisten perheeseen, koulutusta ja työssäkäyntiä. Kyseessä on kokonaisaineistoon perustuva seuranta tutkimus. Tulokset paljastivat, että huostassa olleiden koulutustaso jää huomattavasti ikäryhmänsä koulutustasoa matalammaksi. Huonoiten yhteiskuntaan näyttivät kiinnittyvät laitoshoidon 13-17-vuotiaana sijoitetut tytöt ja pojat. (Heino & Johnson 2010, 285–286.)

Useissa tutkimuksissa on jo todettu, että lastenkodeissa asuvien nuorien kohdalla riski syrjäytyä on suurempi kuin muilla saman ikäisillä nuorilla. Nuorten riskit ulottuvat monelle eri elämäalueelle. Nämä riskit voivat liittyä riittämättömään koulutukseen, päihteiden väärinkäyttöön, mielenterveysongelmiin tai ikään nähden kovin aikaisin hankittuun perheen lisäykseen. Haastattelemiani nuoret kuuluvat siis ryhmään, joilla on Heinon ja Johnsonin tutkimuksen mukaan suurin syrjäytymisriski. (Heino & Johnson 2010) Mikäli haastattelemieni nuorten elämäntilannetta verrataan aiempaan tutkimustietoon suhteessa riskiin syrjäytyä, on tulos ristiriitainen. Riskinä voi pitää seikkaa, että nuoret oli sijoitettu lastensuojelulaitokseen vasta teini-ikäisinä, jolloin riski tulevaisuudessa joutua syrjäytyneeksi on suurin. Nuorilla ei ollut taustallaan sijoituksia sijaisperheisiin, vaan heidät oli kaikki sijoitettu suoraan lastensuojelulaitokseen. Toisena riskitekijänä voi pitää nuorten psyykkistä hyvinvointia. Mielenterveysongelmia haastattelemillani nuorilla esiintyi, jos sen mittarina pidetään voimassa olevaa hoitosuhdetta psykiatriaan. Toisaalta positiivista on, että nuoret kielsivät runsaan päihteidenkäytön sitä heiltä suoraan kysyttäessä. Ketään nuorista ei myöskään vielä asunut yhdessä partnerin kanssa, eikä heistä kellekään ollut vielä lapsia. Kun taas haastateltavien nuorten tilannetta tarkastellaan opintojen näkökulmasta esiin nousivat suurimmat riskit syrjäytyä.

Neljä haastatelluista nuorista oli käynyt peruskoulun lastensuojelulaitoksesta käsin. Yhden kohdalla sijoitus oli tapahtunut vasta peruskoulun jälkeen. Hyvin merkille pantavaa on, että kaikkien nuorten kohdalla opiskelu peruskoulun jälkeen oli ollut hyvin rikkonaista. Neljällä haastattelemistani nuorista toisen asteen opinnot olivat tapahtuneet ammatillisissa oppilaitoksissa. Yksi nuorista oli aloittanut lukion, mutta se oli keskeytynyt sijoituksen päättyessä. Tämä nuori koki, että hänet oli painostettu aloittamaan opinnot lukiossa, eikä hän itse ollut opiskeluunsa ollenkaan motivoitunut. Tyypil-

listä kaikille nuorille oli useamman alan aloittaminen, opintojen kesken jääminen ja uuden alan aloittaminen. Alojen vaihtojen välillä nuoret olivat saattaneet ohjautua esimerkiksi nuorten työpajalle tai olivat vain jääneet kotiin. Osalla nuorista oli edelleen ajatuksena vaihtaa toiselle opintoalalle. Nuoret olivat vaihtaneet opiskelemaansa alaa melko harkitsemattomasti. He olivat hakeutuneet eri aloille tietämättä oikein itsekään miksi sinne olivat hakeutuneet.

Nuoret kertoivat opiskelun epäonnistumisen tai keskeyttämisen syiksi, etteivät olleet peruskoulun jälkeen päässeet oppilaitokseen, johon olisivat halunneet. Tähän voi syynä olla nuorten aiemmin mainitsemat poissaolot peruskoulusta ja poissaolojen aiheuttama heikko päättötodistus. Nuorilla saattoi myös olla epärealistisia ajatuksia omista kyvyistään ja jaksamisestaan. Nuorilla oli kokemus, että heitä oli painostettu aloittamaan edes jotkut opinnot, vaikka ala ei nuoresta tuntunut ollenkaan omalta.

”Ni sitte tota, kylhän sitä painostusta alko tuleen sitte sielt niinku jälkihuollostaki. Silleen et sun on tehtävä jotain. Ja sit mä kyllästyin siihen ja mä hain sitten (toiselle alalle).”

Nuorten peruskoulun jälkeisten toisen asteen opintojen alan valinnat vaikuttivat olevan hyvin impulsiivisten ja harkitsemattomien päätösten varassa.

”Mä pääsin tonne maatalouspuolelle en tiedä mix oikeen oon hakenu sinne, mut sit mä vaihdoin lennossa..”

Nuorilla ei ollut selkeää toivetta siitä, millaista työtä he haluaisivat tehdä jatkossa. Itse asiassa nuorten haastatteluista ei tullut esille, että nuorilla olisi ylipäättään tavoitteita päästä työelämään. Lukuun ottamatta yhtä nuorta, nuorilla ei ollut haave ammattia ja kenelläkään nuorista ei ollut kokemusta työelämästä. Tutkimuksen nuoret eivät olleet tehneet edes koulujen lomien aikana kesätöitä. Nuorilla ei siis ollut mitään kosketusta työmarkkinoihin eikä näin ollen käsitystä työmarkkinoiden asettamista vaatimuksista. Nuorilla ei ollut haastattelujen perusteella haaveita työelämään pääsystä tai tulevaisuudestaan.

Kellään nuorista ei ollut suoritettua toisen asteen tutkintoa, vaikka peruskoulun päättymisestä oli jo useita vuosia. Neljä nuorista oli kuitenkin haastattelun hetkellä jonkin oppilaitoksen kirjoilla. Haastattelimiltani nuorilta puuttui riittävä motivaatio ja pitkäjänteisyys viedä aloittamansa opinnot päätökseen. Karkumatkat laitoksesta saattoivat olla myös osasyynä opiskelujen etenemättömyydelle. Pitkät poissaolot opiskeluista olivat aiheuttaneet sen, että nuoret olivat jääneet jälkeen muista ja vähäisenkin kiinnostus opintoja kohtaan oli hävinnyt. Nuorten asennoituminen tulevaisuuteen ei ollut pitkäjänteistä, vaan he elivät melko hektisesti päivä kerrallaan.

6.5 Arjen sujuminen

Taloudellisten asioiden hoitamisen vaikeus nousi esiin kaikilla haastatelluilla nuorilla. Rahan käytössä saattoi olla vaikeuksia ja esimerkiksi laskujen maksaminen oli tuntunut aluksi vaikealta. Nuoret olivat myös ottaneet lainaa ja pikavippejä ja sen myötä olivat menettäneet luottotietonsa.

Eräs haastateltavista myös totesi jälkihuollon tarkoittavan hänelle seuraavaa:

” Tällä hetkellä se tarkoittaa mulle, et sosiaalityöni huolehtii mun asumisesta ja rahan saannista ”.

Keskustelun edetessä selvisi, että nuorella oli tukitoimena välitystili, jonka kautta hänen raha-asiansa hoidettiin.

Haastatteluissa ilmeni osalla nuorista kasautuneita ongelmia elämänhallinnassaan. Samalla nuorella saattoi olla päivärhythmi sekaisin, opinnot keskeytyneet useita kertoja, välitystili raha-asoiden hoitamisen tueksi, rikosrekisteri merkintöjä ja suurta epätietoisuutta itseään koskevista asioista. Kaiken kaikkiaan nuorilta puuttui itsenäisen aikuisen taitoja, joita olisi tullut harjoitella lastensuojelulaitoksessa ollessa. Nuoret pyrkivät noudattamaan jonkinlaista rytmikkästä arjestaan, mutta esimerkiksi ruokailuun ei kiinnitetty kovinkaan suurta huomiota. Muutettuaan omaan asuntoon, oli aluksi pyritty valmistamaan itse ruokaa, mutta ajan kuluessa oli ruuan itse valmistaminen jäänyt ja nuoret ostivat pitkälti valmiineksiä kaupasta:

”Nykyään se on taas semmost, et meenpä hakeen jonku roiskeläpän kaupasta”

Arjen ongelmista huolimatta nuoret itse kokivat kuitenkin pääsääntöisesti sujuvan hyvin. Koulun sujumattomuus kuitenkin painoi nuoria. Nuorilla on selkeästi käsitys nuoren elämän normeista, vaikka eivät ole kyenneet perinteistä normistoa täyttämään. Ristiriitaista on, että suoraan kysyttäessä nuoret kertoivat arkensa sujuvan hyvin, mutta muissa yhteyksissä esiin nousi erilaisia haasteita. Kaikki nuoret kielsivät päihteiden käytön. Nuoria leimasi tietynlainen näköalattomuus suhteessa tulevaisuuteen. Selkeitä haaveita tai tavoitteita ei ollut, vaan nuoret ” elivät hetkessä”. Nuorilla oli esiintynyt myös impulsiivista käytöstä, epäsäännöllistä ruokailua, saatettiin nukkua päivällä ja valvoa öisin, ja nuorilla esiintyi erinäisiä taloudellisia pulmia. Osittain näistäkin syistä johtuen kaikkien nuorten opinnot eivät sujuneet.

Yllättävää oli, että nuoret eivät raportoineet lastensuojelulaitoksessa olon ajalta jääneen pysyviä tai läheisiä ystävyys-suhteita. Nuoret saattoivat vaihtaa kuulumisia samaan aikaan lastensuojelulaitoksessa asuneiden muiden nuorten kanssa, mutta muutoin eivät kokeneet muita nuoria läheisiksi. Ennen haastattelujen tekoa kuvittelin nuorten saavan ns. vertaistukea muista nuorista. Haastatteluista

päätelin, että nuorten tavatessa samaan aikaan samassa lastensuojelulaitoksessa olleita nuoria, he aivan kuin palasivat takaisin samaan elämäntilanteeseen. Tälle elämäntilanteelle tyypillistä oli, että kehenkään laitoksessa olleeseen ei kiinnytty eikä ketään päästetty kovin lähelle.

Sakari Hänninen ym. korostaa sosiaalisen syrjäytymisen ymmärtämistä dynaamisena ja monisuuntaisena prosessina, jossa vaihtelevien tilanteiden ja tapahtumien yhteisenä piirteenä on niissä elävien ihmisten toimintavaihtoehtojen vähäisyys, tulevaisuuden epävarmuus ja sosiaalinen haavoittuvuus. Hänninen puhuu poiskäännyttämisestä, joka Hännisen mukaan tapahtuu institutionaalisissa käytännöissä. (Hänninen 2007; ref Heino & Johnsson 2010, 267.)

Uskon, että lastensuojelulaitoksessa eläminen on ”poiskäännyttänyt” haastattelemiä nuoret monille nuorille tavanomaisista elämän osa-alueista. Heidän elämänsä on ollut lastensuojelulaitoksen määrittelemää ja keskiverto nuorta rajoitetumpaa. Nuoret tietävät eroavansa suurimmasta osasta nuorista ja pyrkivät leimautumaan / samaistumaan muihin lastensuojelulaitoksessa asuviin nuoriin. Tämä samaistuminen oli haastattelemieni nuorten kohdalla ollut pinnallista ja haastattelemillani nuorilla ei ollut aitoja tunnesiteitä muihin sijoitettuihin nuoriin. Tämä institutionaalinen poiskäännyttäminen sekä valtaväestöön kuuluvista nuorista, että sijoitetuista nuorista oli aiheuttanut näissä nuorissa kuumattomuuden tunnetta.

Syrjäytyminen ja liittäminen kuuluvat käsitteinä toiminnallisesti yhteen. Syrjäytyminen on prosessi, jonka vastaprosessi on liittäminen. Kääntäen syrjäytyminen määrittyy sosiaalisen osallisuuden toteutumattomuudeksi, osattomuudeksi. Juhila näkee sen olevan työttömyyttä, harrastamattomuutta, kouluttamattomuutta, kulttuurielämän ulkopuolisuutta ja niin edelleen. Syrjäytyneillä on näin ollen erilaisia osallisuuden ulottuvuuksia vähemmän kuin kansalaisten enemmistöllä. (Juhila 2013, 50-53) Harrastustoiminnan tukemisen tärkeys nousi esiin haastatteluissa. Jälkihuollon keskeinen tehtävä onkin liittää nämä nuoret takaisin yhteiskuntaan. Nuorten selviytyvyyttä tuki paljon nuorten oma kokemus heidän joustavuudestaan. Heillä oli vahva kokemus siitä, että he pärjäisivät missä vaan.

”Mä niinku sopeudun ihan mihin tahansa koloon. ”

Sarianna Reinikainen (2009) on tehnyt väitöskirjansa tutkien nuorisokodissa asuneiden tyttöjen kokemuksia. Tutkimukseen saatiin vastaus kyselyyn 62 henkilöltä ja lisäksi Reinikainen haastatteli 34 nuorisokodin entistä asukasta. Tutkimuksen pääteemoina ovat kokemukset nuorisokodissa elämisestä ja kokemukset selviytymisestä aikuisena. Tuloksena Reinikainen on muun muassa löytänyt, että nuorisokodissa asuneet naiset ovat selviytyneet koko väestön naisten taloudelliseen itsenäisyyteen verraten ryhmänä huonommin. Työttömyys oli yleisempää kuin koko väestöön verrattuna. Myös ydinperheet ja yksinhuoltajaperheet ovat tutkittujen joukossa harvinaisempia, uusperheet sen sijaan yleisempiä kuin koko väestössä.

Nuorisokodissa asuneiden tyttöjen koulutustaso oli matalampi kuin koko väestön naisten koulutustaso. Positiivista on, että nuorisokodissa asuneilla tytöillä oli kuitenkin olemassa toimivaa läheisverkostoa. Melkein kaikki tutkimukseen osallistuneet nuoret kokivat, että heidän oma vahvuutensa on ollut ellei merkittävin, niin lähes merkittävin vaikeissa tilanteissa eteenpäin auttanut voima. (Reinikainen 2009, 104.) Myös haastattelemani nuoret kokivat itsensä joustavuuden lisäksi vahvoiksi. Nuoret eivät kokeneet itseään voimattomiksi ja nuorten kokemus aikuisten epäilyksistä nuoren itsenäisen elämisen onnistumisesta antoi heille ennemminkin voimaa kuin lannisti heitä.

”Mut sit, varmaan se auttaa eniten just semmonen tavallaan, semmonen uhma kaikkia auktoriteetteja kohtaan. Ihan vaan sen takia, että ne luuli että mä en pärjää. Sano että ei tää nyt voi ihan täydellisesti mennä. Nii, koska mä laitoin sen menemään sen takia että voi osottaa että ne oli väärässä! Must tuntuu et se on auttanut ehkä eniten.. Kai-kist.”

Nuorilla oli kokemus, että lastensuojelulaitoksissa heidän ympärillään olevat aikuiset eivät uskoneet ja luottaneet nuorten omiin kykyihin selviytyä. Edellä olevan kokemuksen jakanut nuori oli saanut itselleen vain lisää voimaa siitä, ettei hän kokenut aikuisten uskovan häneen. Näin nuori tuki omaa selviytyvyyttään ja identiteettiään. (Ungar 2004, 6.)

6.6 Suhde sosiaalityöntekijään ja jälkihuolto suunnitelman merkitys

Asiakkaan eli tässä tapauksessa jälkihuoltoon oikeutetun nuoren arvokas kohtaaminen on äärimmäisen tärkeää nuoren ja sosiaalityöntekijän välisen luottamuksen ja keskinäisen ymmärryksen saavuttamiseksi. Arvokkaan kohtaamisen elementit voidaan jakaa seitsemään osa-alueeseen. Nämä osa-alueet ovat asiakkaan ainutlaatuisuuden tunnistaminen työskentelyn lähtökohtana, määrätietoinen tunteiden ilmaisu, hallittu emotionaalinen osallistuminen, asiakkaan hyväksyminen sellaisena kuin hän on, tuomitsemattomuus, itsemääräämisoikeuden tunnustaminen sekä luottamuksellisuus. (Laitinen & Kemppainen 2010, 153–172.)

Valitettavasti haastateltavilla nuorilla ei ollut kokemusta nuoren ja sosiaalityöntekijän välisestä arvokkaasta kohtaamisen kuudesta osa-alueesta tai toimivasta vuorovaikutuksesta. Sosiaalityöntekijä oli nuorille etäinen ja häneen liitettiin ennemminkin negatiivisia tunteita kuin positiivisia. Nuorten suhdetta sosiaalityöntekijöihin tietenkin osaltaan selittää se, että nuoret olivat tietoisia sosiaalityön ja sosiaalityöntekijöiden olleen osallisia heidän huostaanottoonsa ja sijoittamiseensa. Osa nuorista ei nähnyt, että heidän kohdallaan sijoittaminen olisi ollut aikoinaan tarpeellista ja näin ollen koki tulleensa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti sosiaalityöntekijänsä toimesta. Suhteeseen sosiaali-

työntekijän kanssa vaikutti myös nuoren biologisten vanhempien suhde nuoren asioista vastuussa olevaan sosiaalityöntekijään. Vastauksissa näkyi nuorten edelleen olemassa oleva lojaliteetti vanhempiin kohtaan, mutta myös se etteivät nuoret kokeneet oman sosiaalityöntekijänsä edes yrittäneen tutustua heihin yksilöinä.

”Se ei tullu meen äitin kaa toimeen, ni tuntuu et ei se halua tul munkaa kans toimeen.”

Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus näkyi myös nuorten kertomuksissa. Kahdella nuorista sosiaalityöntekijä oli vaihtunut useita kertoja. Nämä nuoret eivät olleet ehtineet luoda sosiaalityöntekijöihin kunnan suhdetta, vaan nuoren tapaamisiin tai palavereihin saattoi tulla aivan vieras ihminen. Mielienkiintoista oli, että niillä kolmella nuorella, joilla sosiaalityöntekijä oli pysynyt samana, oli toisilla osa-alueilla neutraali tai miltei positiivinen näkemys omasta sosiaalityöntekijästään. Mieleen nousee ajatus, että nuoren saadessa mahdollisuuden tutustua sosiaalityöntekijäänsä ja päinvastoin, antaa nuori omalle työntekijälleen mahdollisuuden tulla hyväksytyksi nuoren silmissä.

”Tullaan ihan hyvin toimeen ja mukava ihminen hän on .”

Sosiaalityöntekijän tiheä vaihtuminen ei herätä tietenkään nuorissa luottamusta. Arvokas kohtaaminen ei voi toteutua, mikäli työntekijä ja nuori eivät tunne toisiaan. Silloin kumpikaan osapuoli ei voi mielestäni esimerkiksi ilmaista aitoja tunteitaan tai päästä aitoon dialogiin. Suhde omaan vastuusosiaalityöntekijään oli niilläkin nuorilla, joilla oli miltei positiivinen kuva työntekijästä hyvin ohut. Sosiaalityöntekijää tavattiin henkilökohtaisesti hyvin harvoin, noin yksi – kaksi kertaa vuodessa. Vastuusosiaalityöntekijä oli kertonut nuorille jälkihuollon sisällöstä, mutta tietoa oli saatu myös lastensuojelulaitosten henkilökunnalta. Sosiaalityöntekijä ei ollut nuorille aktiivinen osa elämää, vaan henkilö jota tavattiin harvoin ja joka oli jäänyt nuorille etäiseksi.

Lasten osallistumisessa tärkeimpiä elementtejä on aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus. Näissä tilanteissa sekä työntekijä että lapsi voivat pohtia, mitä he vuorovaikutuksessa antavat ja mitä he vuorovaikutukselta haluavat. Osallisuuden vahvistamisen näkökulmasta katsottuna tärkeää on nähdä lapsi yksilönä ja hänen omista lähtökohdistaan käsin. Instituutiossa, kuten lastensuojelu on, tapahtuva osallistuminen ei ole neutraalia tai tasa-arvoista. Osallisuutta on usein määritelty suhteena valtaan ja sen jakautumiseen (valtion) aikuisten asiantuntijoiden ja viranomaisten sekä (kansalais-ten) lasten ja aikuisten kesken. Mikäli halutaan aidosti ottaa lapsen mukaan työskentelyyn, on työntekijän oltava valmis luopumaan osasta vallastaan. (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 155–157.) Nuoret mielsivät sekä lastensuojelulaitoksen ohjaajat että sosiaalityöntekijän vuorovaikutuksessa valtaa pitäväksi ja valtaa käyttäväksi henkilöksi.

Jälkihuoltosuunnitelma on merkittävä nuoren osallisuutta korostava dokumentti, jossa sovitaan nuoren kanssa yhdessä yksilökohtaisista tavoitteista, ja keinoista joilla tavoitteisiin päästään. Haastatte-

luista tuli selväksi, että nuoret eivät olleet osallisia oman jälkihuoltonsa suunnitteluun ja näin ollen jälkihuoltosuunnitelmaan kirjatut tavoitteet olivat lastensuojelun sosiaalityöntekijän tavoitteita, eivätkä yhteisesti jaettuja. Suunnitelmallinen sosiaalityö vaatii paljon systemaattista kehittämistä. Jos asiakas ei tiedä tai muista suunnitelman tekemistä, tulee kysyä täyttyvätkö suunnitelmalle asetetut tavoitteet. Asiakas on ollut mukana keskusteluissa, mutta hän ei ole ollut osallinen omassa asiassaan. (Pohjola 2010, 51)

Jälkihuoltosuunnitelma oli näille nuorille epäselvä ja kaukainen käsite. Kolme viidestä nuoresta muisteli, että suunnitelma on tehty. Kaksi nuorta epäilivät, ettei heillä ole jälkihuoltosuunnitelmaa ollenkaan. Jälkihuoltosuunnitelman tarkemmasta sisällöstä tiesi vain yksi nuorista. Jälkihuoltosuunnitelmasta keskusteltaessa korostui nuorten osattomuus omaan elämäänsä. On hyvin huolestuttavaa, ettei nuorilla ole tietoa itseään koskevasta suunnitelmasta, eivätkä he selvästikään pitäneet sitä merkityksellisenä dokumenttina. Yksi nuorista totesi, että suunnitelma tehtiin, mutta hän vain allekirjoitti sen lukematta sitä ollenkaan. Nuorille jälkihuolto saattaa tarkoittaa vain konkreettista apua sekä taloudellista turvaa antavaa tukimuotoa. Jälkihuoltosuunnitelman tulisi kuitenkin olla tavoitteellinen dokumentti, johon kirjattuja tavoitteita tukevat jälkihuollon työntekijä ja taloudellinen tuki. Suunnitelmaan kirjatut tavoitteet tulisi olla nuoren kanssa yhdessä sovittuja ja jaettuja. Työntekijän tapaamiset ja taloudellinen tukeminen ovat vain keinoja päästä yhteiseen päämäärään. Nuorten mieltäessä jälkihuoltosuunnitelman vain ”taas yhdeksi heistä laadituksi paperiksi” jää suunnitelma tyhjäksi ja toimimattomaksi välineeksi nuoren tukemisessa ja nuoret eivät sitoudu kirjattuihin tavoitteisiin.

Nuoret kokivat osallisuutta omaan jälkihuoltoonsa, mikäli heillä oli kokemus yksilöllisestä työskentelystä heidän kanssaan. Tyytyväisyyttä jälkihuoltoon lisäsi nuorten kokemus siitä, että jälkihuolto oli järjestetty juuri nuoren omia yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi. Tällainen yksilöllisyyden ja kokonaisvaltaisuuden kokemus korosti, ettei nuori ole vain institutionaalisissa käytännöissä asiakas, vaan yksilö ja ihminen, jonka mielipidettä kuunnellaan ja arvostetaan (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 159).

Ylivoimaisesti tärkeimmiksi asioiksi jälkihuollossa nuoret kokivat keskustelut jälkihuoltotyöntekijän kanssa ja taloudellisen tuen. Huostassapidon aikana nuorille kerätään itsenäistymisvaroja, joilla he voivat hankkia omaan kotiinsa asioita tai käyttää varat esimerkiksi ajokortin hankintaan. Itsenäistymisvarojen määrä riippuu nuoren sijoituksen kestosta. Mikäli nuori on ollut huostassa vain lyhyen ajan, ei itsenäistymisvaroja ole ehtinyt kertyä runsaasti. Itsenäistymisvarojen määrästä riippumatta saa nuori taloudellista tukea sosiaalitoimelta. Nuorille oli tärkeää myös se, että he eivät jälkihuollon vuoksi olleet velvoitettuja ottamaan opintolainaa. Toki osa haastattelemistani nuorista eivät olisi lainatakausta saaneetkaan, koska heidän luottotietonsa olivat menneet. Itsenäistymisva-

roista keskusteltaessa kävi ilmi, että kolmella nuorella viidestä oli hatarat tiedot asiasta. Yksi nuorista sanoi, ettei ollut kuullutkaan itsenäistymisvaroista ja kahdella ei ollut varojen määrästä mitään tietoa. Kaksi nuorista tiesi mikä oli ollut heidän itsenäistymisvarojensa kokonaismäärä huostassapidon päätyttyä ja olivat hyvin perillä mihin varoja oli käytetty ja paljonko niitä vielä oli jäljellä.

Jälkihuollon vapaaehtoisuudesta keskusteltaessa olivat nuorten kommentit ristiriitaisia. Nuoret kertoivat heille sanottaneen, että mikäli he eivät ota jälkihuoltotyöntekijän käyntejä vastaan, he eivät ole oikeutettuja taloudelliseen tukeen ja itsenäistymisvarojen käyttöön. Näen nämä asioiksi, jotka tulisi auki puhua jälkihuoltosuunnitelmaa tehtäessä. On arveluttavaa, että nuorille on kerrottu, etteivät he ole oikeutettuja käyttämään heille kertyneitä itsenäistymisvaroja, elleivät he suostu ottamaan sosiaalityöntekijän määrittelemällä tavalla vastaan jälkihuollon työntekijän tapaamisia. Toki nuorille taloudellinen tuki oli merkittävä syy ottaa jälkihuolto vastaan. Näissä kommentteissa nousi mielenkiintoisella tavalla esiin sosiaalityön kaksijakoisuus tukeen ja kontrolliin.

”No ehkä se ihan ykkösjuttu siin on on et mä saan ne rahat siit millä elää.”

Yhdellä haastateltavista oli tällaisesta ”kiristyksestä” omakohtainen kokemus ja esiin nousi muiden jälkihuoltonuorten kokemuksia jälkihuollon työntekijän kotikäyntien pakollisuudesta. Nuoret kertoivat, etteivät olisi muiden laitoksissa asuneiden nuorten kanssa paljoa tekemisissä, mutta silti he viittasivat haastatteluissa muiden nuorten kokemuksiin jälkihuollosta. Kaikesta huolimatta, haastattelemani viisi nuorta pitivät itsestään selvyytenä, että jälkihuoltoa otetaan vastaan. Heillä oli kuitenkin kokemuksia nuorista, jotka eivät jälkihuoltoa halunneet. Haastattelemani nuoret kertoivat tilanteista, joissa itsenäistymässä olevaa nuorta painostettiin ja jopa nuorten kokemuksen mukaan kiristettiin ottamaan jälkihuolto vastaan. Tähän kiristämiseen nuoret liittivät jälkihuollon tarjoaman taloudellisen avun.

Kaiken kaikkiaan nuoret kokivat jälkihuollon positiivisena, tukea ja turvaa antavana asiana elämässään. Nuoret toivoivat, että kaikki jälkihuoltoon oikeutetut nuoret ottaisivat vastaan jälkihuolta.

”Mutta nii.. Kyllä se mun mielestä on tosi hyvä juttu, se pitäs jatkaa ihan senkin takia että, että nekin nuoret jotka sitä vastustaa. ni mä ainakin toivon ja uskon että kun ne vähän ehkä kasvaa siitä, ni ne ymmärtää et se on hyvä juttu. Varsinkin jos niillä ei oo niit vanhempia jostain syystä siinä. Niin on hyvä et on joku siinä kelt voi kysyä, pyytää apua ja hengailta niinku jonkun luotettavan aikuisen kanssa. Muuta kun sen yhen sosun kaa kerran vuodessa”

Jälkihuolto liitettiin tiiviisti lastensuojelulaitosten kontekstiin, osittain varmasti siksi että kaikkien nuorten jälkihuoltotyöntekijät olivat nuorille tuttuja laitoksessa asumisen ajalta. Sosiaalityöntekijät

koettiin etäisiksi tai sitten sosiaalityöntekijöitä inhottiin. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus oli yksi asia, joka nousi haastatteluissa esille. Nuori ei ollut edes ehtinyt tutustumaan omaan työntekijäänsä, kun se taas vaihtui. Nuorten kokemuksen mukaan sosiaalityöntekijä oli kuitenkin se aikuinen, jolla oli viimeinen auktoriteetti ja valta päättää nuorten asioista. Tutkimukseni ehdottomasti yksi tärkeimmistä havainnoista on, että sosiaalityöntekijöiden tulisi tavata nuoria henkilökohtaisesti paljon useammin. Sosiaalityöntekijä ei piirtynyt nuorten mielessä ihmisenä vaan pelkästään sosiaalityöntekijänä, jolla ei ole persoonallisuutta.

7. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessani halusin teemahaastattelua käyttäen selvittää miten 18-21- vuotiaat jälkihuoltoon oikeutetut nuoret kokevat jälkihuollon palveluiden auttaneen heidän itsenäisen elämänsä aloittamista. Haastatteluista etsin yhtymäkohtia jälkihuollon palveluiden ja nuorten selviytyvyyden, syrjäytymisen ja nuorten osallisuuden kokemuksen välillä. Aineistona toimi viiden nuoren haastattelut, joita analysoin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä hyödyntäen. Tutkimukseni tuloksina esitän, että lastensuojelulaitoksessa asuvan nuoren itsenäistymiseen tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota jo nuoren ollessa sijoitettuna ja asuessa vielä lastensuojelulaitoksessa. Varsinkin teini-iässä sijoitettujen kohdalla tämä on tärkeää, koska aiemman tutkimustiedon valossa juuri teini-iässä lastensuojelulaitoksiin sijoitetut nuoret ovat suuressa riskissä syrjäytyä.

Jälkihuolto on lastensuojelun sosiaalityön jatkumoa huostaanotetun ja sijaishuoltoon sijoitetun nuoren aikuisen elämässä. Jälkihuollon avulla pyritään ylläpitämään sijaishuollossa saavutettuja hyviä asioita ja tukemaan nuorta siirtymässä itsenäiseen aikuisuuteen. Jälkihuolto tarjoaa jälkihuoltoon oikeutetulle nuorelle taloudellista tukea, mutta myös aikuisen, jonka kanssa voi keskustella luottamuksellisesti ja joka voi auttaa nuorta konkreettisissa asioissa. Täysi-ikäistymisen myötä sijoitettuna ollut nuori saavuttaa aivan erilaisen osallisuuden tason. Täytettyään 18 vuotta nuori voi itse määritellä omaa elämäänsä ja tehdä päätöksiä itsenäisesti.

Tutkimukseni tulokset osiossa olen esitellyt nuorten kokemuksia lastensuojelulaitoksessa asumisesta laajemmin kuin tutkimusta aloittaessani alun perin oli tarkoitus. Tätä valintaani perustelen sillä, että haastatteluja analysoidessani suhde sijaishuollon tavoitteiden ja nuorten jälkihuollon onnistumisen välillä kävi selväksi. Merkityksellistä on, millaisia tuloksia saadaan sijaishuollon aikana nuoren selviytyvyydessä, osallisuudessa ja tulevaisuuden riskitekijöiden vähenemisessä. Nuorten selviytyvyyden siemen kylvetään jo sijaishuollossa ja sen kasvu varmistetaan jälkihuollon palveluiden avulla. Nuoria tulisi jo sijaishuollon aikana herätellä haaveilemaan tulevaisuudestaan ja suunnittelemaan sitä kokonaisvaltaisesti. Haastattelemieni nuorten tulevaisuuden suunnitelmien hataruus ja tietynlainen näköalattomuus altistaa heidät suurelle riskille joutua syrjäytyneeksi tulevaisuudessaan.

Haastattelemiini nuoret olivat selvinneet onneksi vähäisellä sijoitusten ja eri sijaishuoltopaikkojen määrällä. Tiedetään, että usean sijoituksen ketju on melko varma tapa tuottaa lisää ongelmia sekä estää lapsen kiintyminen ja kiinnittyminen häntä hoivaaviin aikuisiin. Kun lapsi on asunut monessa kodissa tai laitoksessa, pysyvyyden ja kuulumisen kysymykset ovat olleet lapsen elämässä toistuvasti läsnä. Vähäisistä sijaishuoltopaikan muutoksista huolimatta nuoret eivät tunteneet kuuluvuuden tunnetta mihinkään, eivät biologiseen kotiinsa mutta eivät myöskään lastensuojelulaitokseen. Nuoret kokivat olevansa omillaan ja olivat ylpeitä siitä. Näiden nuorten haastattelujen perusteella voi mielestäni vetää johtopäätöksen, että nuorten kokemusta omasta selviytyvyydestään ja osallisuudestaan olisi tuettava nykyistä enemmän lastensuojelulaitoksissa. Lastensuojelulaitos ei saisi olla vain välivaihe nuoren elämässä, vaan aito koti, jossa nuori kokee olevansa turvassa, omana itsenään hyväksytyksi ja rakastettu. Uskon, että mikäli nuori kokisi sijaishuoltopaikassaan tulevaisuudessa aidosti hyväksytyksi olisi sillä pitkäkestoisia vaikutuksia myös nuoren selviytyvyyteen lastensuojelulaitoksesta lähdön jälkeen.

Näiden nuorten kokemuksia tarkasteltaessa tulee muistaa, että he ovat asuneet ison osan elämästään biologisessa kodissaan. Haastatellut nuoret ovat olleet yli 11-vuotiaita kun heidät on sijoitettu. Sijoituksen kohtuullisen lyhyen keston vuoksi voi olettaa, että nuorilla on säilynyt elämässään sekä osittain biologisessa kodissa opittuja toimintamalleja että sijaishuoltopaikasta opittuja tapoja toimia.

Nuoria sijoitetaan lastensuojelulaitoksiin, jotta heitä voidaan suojella biologisen kodin aiheuttamilta epätoivottavilta asioilta tai nuoren oma käytös on hänelle itselleen lastensuojelun näkökulmasta haitallista. Surullista näiden nuorten kertomuksissa oli, että nuoret eivät olleet kokeneet lastensuojelulaitoksissa turvallisuuden tai kuuluvuuden tunteita. Muut samassa laitoksessa asuvat nuoret saattoivat olla nuorten näkökulmasta pelottavia ja jatkuva työntekijöiden vaihtuvuus teki nuorille selväksi sen, että henkilökunta oli lastensuojelulaitoksessa vain töissä. Nämä seikat ovat vahvassa ristiriidassa huostaanoton ja sijoittamisen tavoitteiden kanssa. Sijoituksella pyritään takaamaan lapselle turvallinen kasvuympäristö ja tukevia ihmissuhteita, jotta vaikeuksia ja kaltoinkohtelua kokenut lapsi voisi jälleen iloita omasta olemassaolostaan ja kokea tuottavansa myös muille iloa. Nuoren tulee uskaltaa kiinnittyä ja kiintyä sijaishuoltopaikassa työskenteleviin aikuisiin. Tällaista kiinnittymistä sijaishuoltopaikkaan haastattelemieni nuorten kohdalla ei ollut juurikaan tapahtunut.

Nuoret kertoivat kokeneensa, etteivät voineet lastensuojelulaitoksessa asuessaan olla vapautuneesti omana itsenään. Lastensuojelulaitosten tarjoaman sijaishuollon laatuun varsinkin nuorten lähestyessä täysi-ikäisyyttä olisikin syytä kiinnittää nykyistä enemmän huomiota. Perusta nuoren selviytyvyydelle jatkossa luodaan sijoituksen aikana. Sijoituksen aikana tulisi opettaa nuorille elämänhallintantaitoja ja ominaisuuksia, joiden avulla he jatkossa välttyisivät syrjäytymisen riskeiltä. Nuorten osallisuutta heidän omien asioidensa hoidossa ja heitä koskevia päätöksiä tehtäessä tulisi lisätä.

Tämä edellyttää nuorten omien mielipiteiden aitoa kuuntelemista ja sitä että nuoren asioista vastaava sosiaalityöntekijä käyttää aikaa tutustuakseen nuoreen.

Vuosia sijoituksen päättymisen jälkeen olemassa oleva katkeruus lastensuojelulaitosta kohtaan kertoo siitä, ettei kiinnittymistä ole sijoituksen aikana tapahtunut ja näin ollen irtautuminenkin on vaikeaa. Nuorelle tulisi mahdollistaa lämpimien ja turvallisten ihmissuhteiden luominen heidän ollessaan sijoitettuina lastensuojelulaitokseen. Haastatteluja analysoidessani havaitsin, että nuorilla ei ollut tapana puhua lastensuojelulaitoksen henkilökuntaan kuuluvista nimillä. Nuoret käyttivät termejä kuten ”ohjaaja” ja ”ne”. Vain yksi haastateltavista puhui ohjaajastaan nimellä ja kuvailikin tätä henkilöä lämpimästi. Tällä lastensuojelulaitoksen ohjaajalla oli nuoren mielessä kasvot ja persoonallisuus. Nuoret eivät kiintyneet ohjaajiin, vaan lastensuojelulaitoksen työntekijät olivat osa lastensuojelulaitoksen instituutiota. Valitettavasti lastensuojelulaitoksen rooli ammatillisena kotina näkyi haastatteluissa. Vaikka nuoret eivät kritisoineet laitosten fasilitetteja, ei laitoksissa oltu pystytty luomaan nuorille kodinomaista tunnelmaa.

Huostaanottoon ja sijoittamiseen sijaishuoltopaikkaan liittyy edelleen vahva stigma, joka vaikuttaa koko perheeseen. Huostaanoton päätyttyä nuoret kokivat lähentyneensä biologisen perheensä kanssa. Huostaanotto ja sijoitus lastensuojelulaitokseen oli ollut biologiselle perheelle hyvin häpeällistä ja yhteydenpito nuoren laitoksessa ollessa oli ollut hyvin ohutta. Kun nuori oli täysi-ikäistyttyään päässyt muuttamaan omaan asuntoonsa, kuin kuka tahansa täysi-ikäinen nuori, olivat välit perheeseen lämmenneet. Biologisen perheen tukemiseen huostaanoton jälkeen tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota, sillä nuoren täysi-ikäistyttyä monet nuoret jatkavat yhteydenpitoa omaan verkostoonsa.

Tutkimuksen perusteella sijaishuoltopaikasta itsenäiseen elämään muuttamisen valmistelu on aloitettava riittävän ajoissa. Näin voidaan paremmin turvata myönteisen kehityksen jatkuminen ja arvioida sitä, mitä ja minkälaisia tukirakenteita nuori tarvitsee elämäänsä sijoituksen päätyttyä. Itsenäistymisjakso oli aloitettu näillä nuorilla jo lastensuojelulaitoksessa asuessa, osalla jo puoli vuotta ennen täysi-ikäisyyttä. Itsenäistymisjaksosta huolimatta nuorten kokemus oli, että heille ei oltu opetettu juuri mitään arjen taitoja. Vastaukset olivat hämmentäviä ja laittoivat aineistoa analysoidessa pohtimaan, kuinka nuoret ymmärsivät haastattelijan käyttämän termin ”arjen taidot.”

Nuoret olivat yöpyneet omassa kodissaan vain muutamia öitä ennen varsinaista muuttoa. Tämä vaikutti haastattelujen valossa aivan liian riittämättömältä määrältä. Nuoret olivat kuitenkin asuneet vuosia ympäristössä, jossa on aina muita nuoria ja aikuisia läsnä. Itsenäiseen asumiseen muuttaminen on toki haasteellista kaikille nuorille, mutta erityisen haasteelliselta se vaikutti juuri näiden nuorten kohdalla. Haastattelemani nuoret olivat kuitenkin asuneet koko murrosikänsä lastensuojelulaitoksessa. Tällöin heillä ei ole ollut mahdollisuutta samanlaiseen itsenäistymisen prosessiin ja

omien siipiensä kokeiluun kuin muilla saman ikäisillä nuorilla. Sijoituksen päättymisen lastensuojelulaitoksessa toi nuorille vapauden, jollaista he eivät olleet aiemmin kokeneet.

Valitettavaa on, että nämä nuoret kokivat lastensuojelulaitoksessa olon rangaistuksena. Nuorten kokemus oli, että he olivat kuin vankilassa, jossa joutuivat kärsimään tuomionsa. Nuorten kertomuksissa haave vapautumisesta lastensuojelulaitoksen ikeestä toi heille voimaa jaksaa arjessaan. Toisaalta tämä saattaa kuulua lastensuojelulaitoksissa asuvien toiminta kulttuuriin. Lastensuojelulaitoksessa asumista ”kuuluu inhota”. Tämä yhteinen, jaettu kokemus nuorten kesken tukee nuorten selviytyvyyttä. Lastensuojelulaitoksesta pois pääsyä nuoret kertoivat käyttävänsä itsensä motivoimisessa lastensuojelulaitoksessa asuessaan. Kuitenkin lastensuojelulaitoksesta poismuuton lähestyessä ja nivelvaiheessa nuoret myönsivät pelänneensä ja jännittäneensä lastensuojelulaitoksesta poismuuttamista.

Merkille pantavaa on, ettei kenelläkään haastateltavalla ollut asuinkumppania. Nuoret kertoivat keuvansa yksinäisyyttä ja kaipasivat seuraa muuttaessaan pois lastensuojelulaitoksesta, mutta siitä huolimatta olivat tehneet valinnan asua yksin. Neljä viidestä nuoresta oli jäänyt asumaan samalle paikkakunnalle, jossa lastensuojelulaitos sijaitsi. Ilmeisesti nuoret olivat kuitenkin rakentaneet elämänsä paikkakunnalle, jossa olivat olleet sijoitettuina. Nuoret kertoivat, että eivät olleet tekemisissä muiden samaan aikaan lastensuojelulaitoksessa asuneiden nuorten kanssa. Hypoteesinani oli, että nuoret saisivat vertaistukea muista samassa elämäntilanteessa olleilta. Nuoret kuitenkin halusivat ennemminkin rakentaa elämänsä niin, ettei yhtymäkohtia lastensuojelulaitoksessa elämisen ajankohtaan ollut.

Haastateltavien nuorten elämässä oli tekijöitä, jotka usein esitetään syrjäytymisen yhteydessä. Kuten aiemmin teoria osassa todettiin, tutkimustiedon perusteella suurimmassa vaarassa ovat syrjäytyä nuoret joilla ei ole työtä, koulutusta ja perhettä ja ovat taloudellisesti heikossa asemassa. Osalla nuorista sijoitusta on saattanut edeltää nuoren toimintaa, joka ei ole valtaväestön näkökulmasta sopivaa. Nuorilla saattaa olla sosiaalisia ongelmia ja niiden kasaantumista. On silti hyvin ongelmallista puhua huono-osaisuudesta.

Aiemman tutkimustiedon valossa huostassa olleiden koulutus taso jää huomattavasti ikäryhmänsä matalammaksi ja koulutuksen puute taas nostaa syrjäytymisen riskiä. Lisäksi tutkimustiedon perusteella teineinä sijoitetuilla nuorilla on suurin syrjäytymisriski. Kaikki haastattelemiani nuoret oli huostaanotettu ja sijoitettu teini-iässä ja valitettavasti haastattelemieni nuorten koulutus polku vaikutti hyvin rikkonaiselta. Nuoret olivat aloittaneet useita aloja, mutta syystä tai toisesta eivät olleet saaneet mitään tutkintoa vietyä loppuun asti. Yhdelläkään haastattelemistani nuorista ei ollut ammattia, eikä kukaan heistä ollut saanut vietyä opiskeluaan loppuun. Yleensä peruskoulun päättänyt nuori saa suoritettua joko lukion tai ammatillisen oppilaitoksen kolmessa vuodessa. Jokainen kui-

tenkin oli kirjoilla jossakin koulussa haastattelujen tekohetkellä. Nuorilla ei tuntunut olevan pitkäjänteisyyttä viedä opintojaan loppuun, vaan löysivät aina uuden ja kiinnostavamman alan, jättäen edelliset opinnot kesken. Opiskeluun tulisi kiinnittää sijaishuollossa ja jälkihuollossa paljon huomiota. Nuoren tukeminen ja motivointi peruskoulun käymiseen ja sen jälkeisiin toisen asteen opintoihin on avain asemassa nuoren aikuisen selviytyvyyteen jatkossa. Nuorilla ei ollut kokemusta työelämästä, mutta positiivista oli, että heillä oli kuitenkin joitain haaveita tulevaisuutensa suhteen.

Lastensuojelulaitoksessa asuva nuori ei kuitenkaan motivoitu lastensuojelulaitoksen ja sosiaalityön tarjoamaan tukeen, ellei hän koe olevansa osallinen itseään koskevissa asioissa. Selvää on, että peruskoulun jälkeisten opintojen suunnitteluun tulisi käyttää lastensuojelulaitoksissa paljon aikaa ja energiaa. Nuorten osallisuutta omiin asioihinsa tulisi lisätä huomattavasti. Nuorille laaditut asiakirjat kuten asiakassuunnitelmat olivat haastatelluille nuorille vieraita ja nuorten näkökulmasta ulkopuolelta määriteltyjä. Nuorille tulisi selvittää jälkihuollon tavoitteet ja keinot nykyistä selkeämmin, jotta esimerkiksi käsite itsenäistymisvarat ja niiden käyttö olisi nuorille selvempää.

Instituutioissa kuten lastensuojelulaitoksissa tulisi keskittyä nuoren vahvuuksiin ja selviytyvyyteen nykyistä enemmän. Lastensuojelulaitoksessa asuvan nuoren toimintaa ja tekemistä ohjaavat ympärivuorokauden laitoksessa käytössä olevat säännöt ja normit. Nuoret ovat tietoisia myös siitä, että lastensuojelulaitoksen ohjaajat raportoivat heidän elämästään sosiaalitoimelle. Nuori on tavallaan koko ajan tarkkailtavana ja tällöin haastattelemani nuoret aikuiset eivät olleet kokeneet samanlaista valinnanvapautta ja mahdollisuutta päättää esimerkiksi vapaa-aikansa käytöstä kuin perheeseen sijoitetut tai biologisessa kodissaan asuvat nuoret. Nuoren elämänpiirin ollessa sijaishuolto paikasta johtuen rajoitetumpi, voi nuoren oma-aloitteisuus, taito kantaa vastuuta arkeen liittyvistä asioista ja arjen taidot jäädä puutteellisemmiksi kuin ei-laitosmaisissa olosuhteissa asuvilla nuorilla. Suuri ero verrattuna saman ikäisiin nuoriin on, että nuori ei laitoksessa asuessaan ole koskaan yksin, vaan ympärillä on aina aikuisia ja samassa laitoksessa asuvia muita nuoria.

Hyvin tärkeää on, että nuorten puhuessaan itsestään ja arkensa sujumisesta he kokivat itse selviytyvänsä hyvin. Nuoret kokivat näin, vaikka esiin nousi monia haasteita kuten talouden hoitamisen vaikeudet, epäsäännöllinen elämänrytmi ja tunne siitä, etteivät he kuuluneet nuorten valtaväestöön. Nuoret tukivat ja vahvistivat puheessaan omaa selviytyvyyttään lastensuojelulaitoksesta poismuuton jälkeen. He toivat esille sen, että ovat pärjänneet poismuuton jälkeen lähes tulkoon yksin. Kommentit kuten: ”*kaikki on saanut opetella itse*”, ilmaisee nuoren kokemuksen siitä, kuinka paljon hän on saanut tukea arjen asioihin lastensuojelulaitokselta. Nuoret puhuivat itsestään selviytyvinä, vaikka aluksi laitoksesta muutto olikin pelottanut. Yksi nuorista tunnisti omaa selviytyvyyttään tukeeneen nuoren uhman auktoriteetteja vastaan. Nuorella oli kokemus, että aikuiset eivät uskoneet hänen selviytyvän itsenäisesti. Nuoren vahva halu osoittaa aikuisille heidän olevan väärässä, toimi

positiivisella tavalla selviytyvyyttä ajatellen. Tällöin negatiiviseksi ajateltava ominaisuus eli uhmakkuus sai aikaan positiivista käyttäytymistä. Samoin nuoret kuvasivat itseään sopeutuviksi. Näiden nuorten kyky sopeutua ensin lastensuojelulaitokseen ja tämän jälkeen itsenäiseen elämään on ihailtavaa. Vaikka nuorilla oli monenlaisia elämänhallinnan pulmia, oli heillä siitä huolimatta vahva usko omaan selviytymiseensä. Se mikä saattoi näyttää ulkopuolisen silmissä kaoottiselta ja päämäärättömältä toiminnalta, oli näiden nuorten mielestä normaalia ja heidän tarpeitaan tyydyttävää. Nuoret eivät kokeneet itsellään olevan ongelmia elämänhallinnassaan, lukuun ottamatta raha-asioiden hoitoa. Nuoret kertoivat itse joutuneensa opettelemaan arjen pyörittämiseen liittyviä asioita ja onnistuneensa siinä. Mikäli laitokseen kaivattiin takaisin, työnnettiin tällainen ajatus heti ”hulluna” taka-alalle.

Nuorten haastatteluissa kävi ilmi nuorten keskinäinen erilaisuus. Nuoren oman kokemuksen arvo tulisi paremmin tiedostaa lastensuojelussa. Nuorelle hänen oma kokemuksensa on tosi ja se voi erota paljonkin lastensuojelulaitoksen henkilökuntaan kuuluvan tai sosiaalityöntekijän kokemuksesta nuoren tilanteesta. Onnistuneen jälkihuollon edellytyksenä on, että nuori kokee tarvitsevansa tukea ja on myös halukas myös vastaanottamaan sitä. Yhteistyössä nuoren, hänen vanhempansa, sosiaalityöntekijän sekä sijaishuoltopaikan työntekijän kanssa laaditun jälkihuoltosuunnitelman tulee taata nuorelle luotettava kokonaisuus, jonka turvin hän tietää, keneen puoleen kääntyä minkäkin tarpeen suhteen.

Aiemmissä tutkimuksissa on kritisoitu jälkihuollon retuperäistä tilaa. Jälkihuollon retuperäiseen tilaan on viime vuosina kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota ja jälkihuoltoa on ryhdytty kehittämään ja vahvistamaan. On tärkeää, että ennen jälkihuoltoon siirtymistä nuori tunnistaa omat voimavaransa, on oppinut huolehtimaan itsestään ja että nuori suhtautuu luottavaisesti selviytymiseensä. Jälkihuollon ohjauksen tavoitteena on vahvistaa ja rohkaista nuorta sekä rakentaa vähittäistä porrasta uuteen vaiheeseen, elämään itsenäisenä nuorena aikuisena.

Neljän nuoren jälkihuolto järjestettiin samasta lastensuojelulaitoksesta käsin, jossa he olivat olleet sijoitettuina. Seikka, että jälkihuollon työntekijä oli tuttu jo lastensuojelulaitoksesta, oli näille nuorille aikuisille tärkeää. He arvostivat sitä, että jälkihuollon työntekijä tiesi jo heidän taustansa ja tunsivat nuoren jo entuudestaan. Jälkihuollon työntekijässä tärkeimpänä seikkana nuorille nousi esiin se, että jälkihuoltoon oikeutetuilla nuorilla oli aikuinen, jonka kanssa saattoi keskustella omista asioistaan. Nuoret myös arvostivat sitä, että jälkihuoltotyöntekijän ollessa estynyt, heillä oli mahdollisuus soittaa tarvittaessa lastensuojelulaitokseen. Tämä loi nuorille lisää turvallisuuden tunnetta.

Todella surullista on, että nuoret eivät tunteneet omia sosiaalityöntekijöitään, eivätkä kokeneet heitä luotettavina tai turvallisina aikuisina. Näiden nuorten haastatteluissa esiin nousi sosiaalityön kentällä tiedossa oleva huolestuttava piirre eli sosiaalityöntekijöiden tiheä vaihtuvuus. Nuorille ei ollut

muodostunut suhdetta omaan vastuusosiaalityöntekijäänsä. Sosiaalityöntekijän tapaaminen koettiin rasitteena ja pakollisena vähintään kerran vuodessa tapahtuvana tapaamisena. Nuorten ja sosiaalityöntekijöiden välillä ei ollut tapahtunut aitoa kohtaamista, eivätkä sosiaalityöntekijät näyttäytyneet nuorille persoonina. Sosiaalityöntekijät olivat osa koneistoa, jota nuorten tuli sietää lastensuojeluasiakkuutensa vuoksi. Jälkihuoltoon oikeutetun nuoren ja vastuu sosiaalityöntekijän välinen suhde näyttäytyy siis valitettavan ohuena. Ratkaisuna tähän olisi, että kuntiin varmistettaisiin riittävät sosiaalityön resurssit, jotta sosiaalityöntekijöillä olisi realistiset mahdollisuudet tutustua jälkihuoltoon oikeutettuihin nuoriin ja tavata heitä riittävän säännöllisesti henkilökohtaisesti. Sosiaalityöntekijän tulisi tutustua nuoreen kokonaisvaltaisesti yksilönä ei ainoastaan asiakkaana. Tällöin nuori voisi oppia luottamaan sosiaalityöntekijäänsä ja saada kokemuksen aidosta osallisuudesta. Nuoret eivät tulosten perusteella kokeneet olevansa osallisia itseään koskeviin ratkaisuihin. Tästä esimerkkinä ovat jälkihuoltosuunnitelma ja itsenäistymisvarat, jotka oli nuorille varsin vieraita käsitteitä. Nuorten osallisuuden lisääminen sosiaalityössä on selkeä kehittämiskohde. Nuorille tulee kertoa heitä koskevista asioista ymmärrettävästi ja sosiaalityöntekijän velvollisuus on varmistaa, että nuori on ymmärtänyt asiat, jotka hänelle on kerrottu.

Sosiaalityöntekijän tulisi ottaa nykyistä peremmin huomioon jälkihuoltoon oikeutettujen nuorten yksilöllisyys ja persoonallisuus. Yksilöllinen ja kokonaisvaltainen näkökulma sisältää ajatuksen siitä, että yksilö ei ole koskaan institutionaalisissa käytännöissä vain asiakas, vaan hänellä on monia muitakin päällekkäisiä rooleja. Nuorta ei tulisi siis nähdä vain jälkihuollon lasien läpi, vaan yksilönä, jonka elämässä on useita rooleja, josta yksilön elämä muodostuu.

Sosiaalityön näkökulmasta nuorten haastattelut olivat vahvasti ristiriitaisia. Nuoret kertoivat tulevansa itsenäisessä elämässään hyvin toimeen, mutta esiin nousi useita syrjäytymiseen ja osallisuuden puutteeseen liittyviä seikkoja. Olisi hyvin mielenkiintoista haastatella näitä nuoria uudestaan nyt, kun alkuperäisistä haastatteluista on kulunut jo useita vuosia. Tällöin nuorten elämän tilanteesta voisi päätellä ovatko he selviytyneet vai onko syrjäytymiseen viittaavat seikat vain kasvaneet. On pohtimisen arvoista, loppuuko jälkihuolto oikeus näiden nuorten kohdalla liian aikaisin. Selvää on, että jälkihuollon tulisi joustaa nuoren elämäntilanteen mukaan. 18 ikävuodesta 21 ikävuoteen nuoren elämässä saattaa muuttua moni asia ja samoin nuoren tarpeet jälkihuollon suhteen muuttuvat.

Tutkimuksen perusteella voi todeta, että jälkihuollon palveluissa on nykyisellään jo paljon hyvää. Kuitenkin kehitettävää löytyy nuorten osallisuuden ja selviytyvyyden kokemusten osa-alueilta. Nämä liittyvät sekä opiskeluihin sitoutumiseen ja suhteessa omaan vastuusosiaalityöntekijään. Lastensuojelussa tulee kehittää jatkossakin toimivia ja tuloksellisia työtapoja ja menetelmiä, joiden avulla sijaishuoltoon sijoitettujen nuorten selviytyvyyttä voidaan tukea nykyistä paremmin. Tämä edellyttää vahvaa nuorille annettavaa psykososiaalista tukea ja työntekijöiden emotionaalista sitou-

tumista. Jälkihuollon palveluita kehitettäessä jatkossa olisi merkityksellistä selvittää millaisesta tuesta nuoret hyötyisivät opiskeluihin motivoimisessa. Kouluttautuminen ja ammatinhankinta ovat avainasemassa syrjäytymisen ehkäisemisessä. Ammatin hankkiminen tarjoaa nuorelle mahdollisuuden päästä työmarkkinoilla ja näin ollen myös suojaa köyhyydeltä.

Nuorten kokemuksia sijaishuollosta ja jälkihuollosta tulisi jatkossa tutkia lisää. Sijoittaminen on kunnille kallista ja sen lisäksi saattaa aiheuttaa sijoitetulle nuorelle ja hänen perheelleen traumaattisen kokemuksen. Sijaishuollon ja jälkihuollon kehittämiseksi tulisi kuulla nuorten ääntä siitä, kuinka näiden lastensuojelun palveluiden tuloksellisuutta voitaisiin lisätä. Kehittämisessä voitaisiin käyttää nykyistä enemmän kokemusasiantuntijoita. Sijaishuollon ja jälkihuollon piirissä olleet nuoret aikuiset voisivat antaa sosiaalityön kentälle arvokasta tietoa siitä, millaiset palvelut aidosti tukevat jälkihuoltoon oikeutetun nuoren selviytyvyyttä. Sekä kotimaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa esiin nousee fakta, että teini-iässä sijoitettujen nuorten kohdalla sijaishuolto ei tuota riittäviä tuloksia. Teini-iässä sijoitettujen nuorten tulevaisuus näyttää surulliselta monella eri osalla. Sosiaalityön näkökulmasta esiin nousee väkisin ajatus, että huostaanotoissa ja sijoituksissa ollaan liian myöhässä. Mielenkiintoista olisi myös laajemmin kuulla sijoitetuilta nuorilta ja heidän perheiltään mitä avohuollon tukitoimia he ovat ennen sijoitustaan saaneet ja kuinka hyödyllisiksi nuoret ovat itse nämä tukitoimet kokeneet. Sosiaalityön lastensuojeluun liittyvää tutkimusta on jatkossakin tehtävä sekä avohuollon että sijaishuollon kentällä, jotta tuloksellisia toimintatapoja sosiaalityön käytäntöön voidaan jatkossakin kehittää.

LÄHTEET

- Aaltonen, Sanna (2012) Elämän umpisolmuja avaamassa. Toimijuus ja institutionaaliset rajat nuorten siirtymissä. Teoksessa Elina Pekkarinen & Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Nuorisotutkimusseura ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki: Unigrafia, 180–191. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5994-26-1>. Viitattu 25.10.2018.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Teema 5. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 22,33.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto (2007) Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.
- Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassa olon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 224-260.
- Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassa olon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 236-239.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) (2016) Huostaanotto Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino.
- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Raportti 4/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Hakalehto- Wainio Suvianna & Nieminen Liisa (toim.) (2013) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 266 -287.
- Heinonen, Hanna (2016) Esipuhe. Teoksessa Saana, Pukkio & Tiia, Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 3.

Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 188–189.

Hipp, Tiia & Pukkio, Saana (2016) Nuorten osallisuus ja kokemustieto jälkihuollon kehittämisessä. Teoksessa: Saana, Pukkio & Tiia, Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 16, 102.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. (2008) Helsinki: Gaudeamus.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, 118, 153-159,174-176. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>. Viitattu 25.10.2018.

Jahnukainen, Markku (2004). Teoksessa Markku Jahnukainen & Tarja Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 295-297.

Juhila, Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä - Michael Foucaultin perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS- kustannus, 47-63.

Juhila, Kirsi (2013). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku (2001) Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura Julkaisuja 20. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto,126-135.

Kaukko, Mervi & Parkkila, Helena (2014) Nykyajan totaaliset laitokset tyttöjen suojelijoina. Teoksessa. Mika Gissler & Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen & Päivi Muranen & Matilda Wrede – Jäntti (toim.) Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot vuosikirja 2014. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, 113-115.

- Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2016) Lastensuojelu 2015. Tilastoraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016122031615>. Viitattu 28.1.2018.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Lastensuojelun kehittämisohjelma.
https://thl.fi/documents/647345/1832874/Loppuraportti_Selvitys+sijaishuollon+ja+j%C3%A4lkihuollon+nykytilasta+ja+kehitt%C3%A4mistarpeista_2006.pdf. Viitattu 7.10.2018.
- Känkänen, Päivi (2013) Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Teema 5. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 264-283
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset - etnografia lastenkotityöstä. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press
- Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kunnallisan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Sastamala: KAKS-Kunnallisan kehittämissäätiö, 15-16, 20, 59-60.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lasten elämässä. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 158-168, 172-173.
- Laaksonen, Sari (toim.) (2004) Jälkihuolto-opas. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 17. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ry. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Opas-lastensuojelun-jalkihuoltotyohon-120616-1.pdf>. Viitattu 29.1.2018.
- Lastensuojelun käsikirja. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto/jalkihuollon-tavoitetila>.
- Laitinen Merja & Kemppainen Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja Laitila & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 153-172.
- Lasten oikeuksia koskeva yleissopimus LOS, SOPS 60/1991.
<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060>. Viitattu 10.5.2018.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>.

Löhönen, Sini-Tuisku (2014) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten kouluasuoriutumisen. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Erityispedagogiikan pro gradu tutkielma. Tutkimuksia 1/2014. Jyväskylän yliopisto Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Myllärniemi, Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. SOCCAN ja Heikki Waris -instituutin julkaisuja 7. Helsinki: SOCCA pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.

Nummenmaa, Anna Raija & Virtanen, Jorma (2002) Lapsuuden yhteiskunnallinen ja institutionaalinen olemus. Teoksessa Tapio, Kuure & Mika, Vuori & Mika, Gissler (toim.) Viattomuudesta vimmaan. Lapsuudesta nuoruuteen -siirtymävaiheen tarkastelua. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 25. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaian neuvottelukunta : Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Stakes, 123.

Pekkarinen, Elina & Vehkalahti, Kaisa & Myllyniemi, Sami (toim.) (2012) Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 131. Helsinki: Unigrafia Oy.

Peltonen Irkka (2013) Uusi työntekijä työpöytänsä ääressä. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, 94-95.

Pohjola Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 31-32, 51-59.

Pukkio Saana & Hoikkala Susanna (2016) Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena. Teoksessa Saana Pukkio & Tiia Hipp (toim.) Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 6-22.

Pösö, Tarja (2016) Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 20-21.

Raunio, Kyösti (2011) Gradun hyvät käytännöt. Päivitettävä verkkojulkaisu.

http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65779/gradun_hyvat_kaytannot_2012.pdf?sequence=1

Raunio Kyösti (2016) Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere: Tampere University Press.

Reinikainen, Sarianna (2009) Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuiselämästä selviytymisestä. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsinki: Yliopistopaino

Rönkä Anna (1996) Kun ongelmat kasautuvat. Teoksessa Lea Pulkkinen (toim.) Lapsesta aikuiseksi. Jyväskylä: Atena.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa - Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta (2010) Lapset huostassa vanhemmat ahdingossa. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 236 – 264.

Saarenpää, Ahti (2010, 115) Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Tedeschi, Richard. G., Park, Crystal. L., & Calhoun, Lawrence. G. (1998). Posttraumatic growth: Positive transformations in the aftermath of crisis. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Thomas, Nigel (2002) Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation. Bristol: The Policy Press.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa. -Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Yliopistopaino.

Törrönen, Maritta & Vauhkonen Teemu (2012) Itsenäistyminen elämänvaiheena - osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. Helsinki: SOS-Lapsikylä.

Ungar, Michael (2004) Nurturing Hidden Resilience in Troubled Youth

<http://helios.uta.fi:2214/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzQ2ODM1MF9fQU41?sid=744febe4-e259-4941-a9e3-9553a25176f1@sessionmgr4004&vid=0&format=EB&rid=1> viitattu 8.3.2015.

LIITE 1

KOKEMUKSET JÄLKIHUOLLON PALVELUISTA HAASTATTELU RUNKO:

TAUSTATIEDOT

1. Nuoren ikä ja sukupuoli
2. Sijoitukseen johtaneet syyt (nuoren mielestä)
3. Sijoituspaikkojen määrä/laatu/ sijoituksen kesto

TÄMÄN HETKINEN TILANNE

1. Kuinka kauan sitten muutit pois lastensuojelulaitoksesta?
2. Jännittikö lastensuojelulaitoksesta pois muutto sinua?
3. Millaisia tunteita poismuuttoon liittyi?
4. Miten asut nyt?
5. Mitä teet tällä hetkellä? (opiskelu, työttömyys jne.)
6. Minkä (ominaisuutesi/osa-alue elämässä) näet eniten auttaneen itsenäisen elämän aloittamista? (suojaava)
7. Minkä (ominaisuutesi/osa-alue) näet eniten heikentävän itsenäisen elämäsi aloittamista? (riski)

ITSENÄISEN ELÄMÄN ALOITTAMISEEN LIITTYVÄT HAASTEET

1. Mikä on ollut vaikeinta/haastavinta itsenäisen elämän aloittamisessa?
2. Mikä on ollut mukavinta/helpointa itsenäisen elämän aloittamisessa?
3. Teetkö itsellesi päivittäin ruokaa?
4. Kuinka selviät raha-asioiden hoidosta? Maksatko itse laskut? Miten saat rahan riittämään?
5. Miten itsenäisesti asumisen muut puolet onnistuvat; siivoaminen, kaupassakäynnin, asioiden hoito?

JÄLKIHUOLLON MERKITYKSET NUOREN ELÄMÄSSÄ

1. Mitä jälkihuolto sinulle tarkoittaa?
2. Millaisia tukitoimia saat ja keneltä?
3. Millaiseksi kuvaat suhdettasi jälkihuoltotyöntekijääsi?
4. Koetko jälkihuollon palveluiden vastaanottamisen olevan vapaaehtoista?
5. Mitä toivoisit jälkihuollon tarkoittavan juuri sinulle, mitä koet tarvitsevasi?
6. Millaisia jälkihuollon palveluiden pitäisi mielestäsi olla jos saisit aivan itse päättää?
7. Tiedätkö onko sinulle tehty kirjallinen jälkihuoltosuunnitelma ja tiedätkö suunnitelman sisällön?
8. Millaiseksi kuvaat suhdettasi omaan sosiaalityöntekijääsi?
9. Haluatko sanoa jotakin itsenäistymisvaroihin liittyen?
10. Vapaa keskustelu, mikäli nuori haluaa tuoda esille lisää näkökulmia asiaan